

Auswärtiges Amt

Роботи переможців молодіжного
конкурсу дослідницьких есеїв

«Чорнобиль та Східна Україна: портрети і долі 1986–2015»

Чорнобильська історична майстерня, м. Харків
та Українська асоціація усної історії
за підтримки Міжнародного освітнього центру,
м. Дортмунд та МЗС Німеччини.

Харків, 2015 рік

Зміст

Передмова	4
Розділ I	6
Номінація «Найкраще поєднання теми АТО і Чорнобиля»	
Афонічкіна Валерія	
«Дві війни, дві зони відселення — крізь призму автобіографічної розповіді земляків»	
Розділ II	27
Номінація «Художність і креативність»	
колектив авторів з «Харківського спеціального навчально-виховного комплексу ім. В. Г. Короленка»:	
Вовк Михайло, Ремез Ольга, Малікова Катерина, Московченко Валерія, Кубанська Наталія, Петрикіна Анна, Бушуєва Валерія, Кірязов Денис, Деркач Анастасія, Іванченко Кирило, Савельєв Кирило, Шаровка Владислав, Ільїнська Альона, Трубчанінов Євген	
«Радість»	
«Талісман»	
«Щаслива»	
«Місце, куди ми завжди повертаємось»	
«П'ятдесят днів, що змінили життя»	
«Війна у рідному місті...»	
«Наши мысли, переживания, воспоминания!»	
«Мій дім, моя родина»	

Розділ III	39
Номінація «Найкращий аналітичний підхід»	
Шевчук Марина	
«Дві жіночі долі на тлі Чорнобильської катастрофи»	
Розділ IV	44
Номінація «Особливий внесок у збереження спогадів очевидців»	
Писаренко Тетяна	
«Чорнобильська трагедія очима її ліквідаторів»	
Поліщук Марина, Анна Красножон	
«Чорнобиль: портрети і долі 1986–2015»	
Колектив авторів: Згонік Євген, Карпенський Гліб, Біла Карина, Береза Марія, Сокольський Даніель, Іванов Антон, Симонович Дмитро, Мініна Тетяна, Юдін Валентин	
«Я люблю тебе, жизнь..., если знаю, что это такое»	
Розділ V	75
Номінація «Найкраща сімейна історія»	
Ольга Правденко	
«Чорнобиль та Східна Україна: портрети і долі 1986–2015»	
Розділ VI	83
Номінація «Війна та досвід переселення»	
Шепотько Ксенія	
«Війна на сході. Роль переселенців»	
Філімонова Влада	
«Шепотько Ксенія — дівчина-весна, дитина неоголошеної війни»	
Розділ VII	88
Заохочувальний приз	
Колектив авторів: Полтавець Марина, Марочко Катерина, Крива Альона, Дудик Роксолана, Генюк Віталій	
«Минуле зі смаком полину»	

Передмова

Уже тридцять років відділяє нас від страшної трагедії, що відібрала життя й скалічила долі, справила значний вплив на суспільство, завдала величезної матеріальної шкоди та поставила під загрозу безпеку й здоров'я людей усього Європейського континенту. За ці три десятиліття Чорнобильську аварію, її причини, перебіг та наслідки вивчали найрізноманітніші спеціалісти — від фахівців з ядерної фізики та атомної енергетики до екологів, лікарів, психологів та істориків. Про Чорнобиль написано чимало літературних творів, опубліковані також спогади учасників та свідків трагедії. Чорнобиль став катастрофою європейського масштабу, викликом наукових технологій людському життю та випробуванням людської солідарності, місцем героїчних вчинків та сили духу.

За час, що минув від моменту аварії на ЧАЕС, уже виросло ціле покоління українців, які народилися в посткомуністичній Україні та безпосередньо не пережили цю подію. Але саме це покоління має не тільки знати про катастрофу 1986 року, вивчати її витоки та результати, а й зберігати та передавати далі пам'ять про ліквідаторів аварії та всіх людей, яких не оминула страшна трагедія. Саме задля цього — збереження пам'яті про Чорнобильську катастрофу, якою вона постає у розповідях її свідків, — Чорнобильською історичною майстернею міста Харків та Українською асоціацією усної історії за підтримки Міжнародного освітнього центру міста Дортмунд та МЗС Німеччини серед українських старшокласників та студентів був проведений конкурс дослідницьких есеїв «Чорнобиль та Східна Україна: портрети і долі 1986–2015».

Метод усної історії був запропонований як головний для написання есеїв. Цей метод виник нещодавно і на сьогодні є одним із найпопулярніших засобів поширення знання та збереження пам'яті про недавнє минуле; він передбачає запис оповідей свідків досліджуваних подій із головною увагою до того, якою є власна цінність і суб'єктивна оцінка цієї події для людини, яка про неї згадує. Адже найперша і головна особливість усних джерел полягає в тому, що вони дають досліднику інформацію не стільки про події минулого, скільки про значення, значущість цих подій для людини чи цілого суспільства. Водночас усні історії, як уважають фахівці цього напрямку, дозволяють історикам з теоретичних височин і узагальнень «спуститися на землю», до простих і подекуди незграбних людських історій, що лежать в основі наукового знання про історичне минуле. «Ми не маємо права на домисел чи вигадку, — говорять усні історики, — коли можемо спитати безпосереднього свідка».

За різними підрахунками, для ліквідації наслідків аварії протягом 1986–1989-го років радянська влада задіяла до 800 000 осіб. Більшість цих людей була військовими або резервістами, проте серед них були також представники інших професій: медичні працівники, будівельники, інженери, кухарі, водії тощо. Три відсотки від загальної кількості ліквідаторів становили жінки.

Але Чорнобильська катастрофа торкнулася не тільки тих, хто був задіяний у роботах з її ліквідації, вона мала трагічні наслідки і для жителів постраждалих районів. Мешканці понад 600 населених пунктів у Білорусі та 400 в Україні змушені були покинути свої домівки... Часто евакуація і переселення були примусові.

Яким вони зараз згадують те переселення? Яким чином переселення змінило життя людей та як вони про це розповідають сьогодні? Як згадують про ці події ліквідатори та переселенці майже 30 років потому? Який вплив вони мали на їхнє подальше життя?

Деякі дослідники аварії на ЧАЕС відзначали, що більшість учасників та потерпілих сприймала як війну події 1986 року. На жаль, 2014 року наше суспільство спіткала нова трагедія — військовий конфлікт на сході України. Для декого — це ще одне вимушене переселення. Для учасників АТО та постраждалих від бойових дій — це також виконання завдань із захисту суспільства, евакуація, втрата здоров'я, малої Батьківщини, початок розбудови життя на нових місцях.

Як можна розказати про участь в АТО та втрачений дім сьогодні? Чи можна порівнювати ці переселення? Якою постає людська взаємодія з погляду переселенців та яке місце в цій взаємодії відведено державі?

Ці та інші питання були покладені в основу досліджень, над якими працювали школярі та студенти восени 2015 року. У своїх конкурсних роботах на основі записаних інтерв'ю та зібраних документальних матеріалів учасники описували долі та життєвий шлях ліквідаторів аварії на ЧАЕС, а також осіб, які були переселені із зони аварії у другій половині 1980-х років та із зони АТО впродовж 2014–2015 років.

У цьому збірнику вміщено роботи авторів, які посіли призові місця у семи номінаціях: «Найкраще поєднання теми АТО і Чорнобиля», «Художність і креативність», «Найкращий аналітичний підхід», «Особливий внесок у збереження спогадів очевидців», «Найкраща сімейна історія», «Війна та досвід переселення», «Заохочувальний приз». При публікації збережено авторську композицію та логіку викладу, пряму мову оповідачів історій, а також усі ілюстративні матеріали, що доповнювали роботи.

*Журі конкурсу дослідницьких есеїв
«Чорнобиль та Східна Україна:
портрети і долі 1986–2015»,
грудень 2015 р., м. Харків, Україна*

Розділ I

Номінація «Найкраще поєднання теми АТО і Чорнобиля»

Дві війни, дві зони відселення — крізь призму автобіографічної розповіді земляків

Виконала: Афонічкіна Валерія, вихованка гуртків «Історичне краєзнавство» (керівник гуртка – Шеремет Любов Петрівна), «Основи учнівського самоврядування» (керівник гуртка — Коновалова Олена Василівна) Лозівського будинку дитячої та юнацької творчості Лозівської міської ради Харківської області.

Науковий керівник: Шеремет Любов Петрівна, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» Лозівського будинку дитячої та юнацької творчості Лозівської міської ради Харківської області.

Вступ

За 30 останніх років два страшні лиха спіткали нашу рідну Україну...

Навесні 1986 року Чорнобиль показав усьому світу, яка мала наша планета і яке уразливе людство. Ніяка система оборони, ніякі закриті-перезакриті кордони, ніякі стіни не є перешкодою для жахливих наслідків таких ядерних катастроф.

Багато високих слів було сказано про «мирний атом», що повинен прийти в кожную оселю, щоб служити людям. І от він дійсно прийшов у кожен дім, але тільки був зовсім не мирний... Кожен житель нашої країни відчув як біль Чорнобиля, так і страх перед невидимим, але нещадним ворогом. Адже радіація не пожаліла нікого: ні пожежників, які безпосередньо вступили в суперечку з вогнем на четвертому блоці, ні тих, хто просто перебував неподалік. Першого травня людство не відало, що з 26 квітня радіоактивна чума розлетілася над Україною і Європою.

Деякі дослідники аварії на ЧАЕС відзначали, що більшість учасників та потерпілих ці події 1986 року сприймала як війну. На жаль, 2013 року наше суспільство спіткала нова трагедія — військовий конфлікт на сході України. Для декого — це ще одне вимушене переселення. Для учасників АТО та постраждалих від бойових дій — це також виконання завдань із захисту суспільства, евакуація, втрата здоров'я, малої Батьківщини, початок розбудови життя на нових місцях.

Україна за роки незалежності не бачила війни, яку їй пророкували багато західних експертів відразу після розвалу СРСР. І ось, схоже, їх прогноз починає справджуватися зараз. Упродовж 2013–2015 років Україна вже пережила більше, ніж за попередні роки своєї незалежності: криваву революцію, втрату території і до всього цього — справжню, хоч і неоголошену, війну на Сході.

Здавалося, загибель Небесної сотні в лютому, — це найгірше, що могло очікувати Україну. Українці змінили владу, поплавилися за це десятками життів і сподівалися на світле майбутнє. Не виключено, що воно таким і буде, але спочатку нам довелося пережити гіркоту втрати Криму, біль втрати близьких на такій незрозумілій, але такій справжній війні. Сотні загиблих військовослужбовців, сотні загиблих мирних жителів, тисячі потерпілих, сотні зруйнованих будинків, шкіл, лікарень, мільярди збитків... Сьогодні ця рана почала кровоточити, і платити довелося всім...

Ця дослідницька робота спрямована на вивчення та аналіз свідчень людей, які переживали події, пов'язані з аварією 26 квітня 1986 року та її наслідками, а також учасників АТО та постраждалих від бойових дій на сході України впродовж 2014–2015 років.

Частина 1

Ліквідація аварії на ЧАЕС — війна з невидимим ворогом

1.1. Фатальна ніч 26 квітня 1986 року

26 квітня 1986 року о 1 год. 23 хв. 48 сек. сталася аварія на Чорнобильській атомній електростанції. Тишу весняної ночі пройняв вибух. Спостерігачі згадували, що сяйво від нього було таким неприродним та приголомшливим, що аж мороз пішов шкірою. Уявлялося, начебто настав кінець світу: небеса вивергли вогонь на землю, караючи людство за гріхи перед Богом та природою. Так трапилася аварія на IV енергоблоці Чорнобильської АЕС (Іл. 1.1.).

Травень, 1986 року. Колишній дах четвертого енергоблоку. Через чотири місяці тут буде "Саркофаг".

May 1986. The former roof of the fourth power unit. Four months later the "Sarcophagus" will be built here.

Іл. 1.1. IV енергоблок Чорнобильської АЕС після вибуху

Протягом десяти діб у повітря було викинуто близько 4 % із майже 200 тонн ядерного палива. Сумарний випад радіоактивних речовин становив 50 млн кюрі, що дорівнює наслідкам вибухів понад 500 атомних бомб, скинутих американськими військовими 1945 року на японське місто Хіросіму. Вогнедишна хмара під впливом повітря за лічені дні накрила радіаційним опроміненням українське Полісся, чимало областей Білорусії та Росії (Іл. 1.2.). Невдовзі вітер переніс радіоактивні викиди до таких країн, як Фінляндія та Швеція, відчули зловісний подих Чорнобиля в Польщі, Німеччині, Франції. До речі, радіація певною мірою проникла до атмосфери всієї північної півкулі.

Іл. 1.2. Територія забруднення радіацією

А те, що звучало по радіо й телебаченню, друкували на сторінках газет і журналів, не було правдою. Мовляв, нічого страшного не трапилося, рівень радіації незначною мірою перевищує допустимий, треба трішечки зусиль, і все знову повернеться до нормального стану. Провідні вчені стверджували, що ядерні реактори можна розташовувати навіть біля кремлівських стін. Тому певною мірою стає зрозумілим настрій деяких спеціалістів на початку ліквідаційних робіт, мовляв, «шапками закидаємо».

Трагічна ситуація, що склалася у перші дні після аварії, вимагала рішучих дій. На Чорнобильській АЕС рахували перші жертви, тисячі людей були залучені до ліквідації наслідків аварії, а державні мужі Радянського Союзу зберігали мовчання. Люди, не знаючи про лихо та небезпеку, весело йшли з кульками та прапорцями у колонах демонстрантів на святкування Першого травня, через забруднену атомом територію проїхав переповнений пасажирами потяг. Тільки через кілька днів про аварію на ЧАЕС повідомили засоби масової інформації. Мало хто розумів спочатку, що трапилось і що поруч зі словом «Чорнобиль» завжди стоятимуть слова «катастрофа», «біда», «трагедія», «біль», «сльози», «мужність», «героїзм».

Хроніку робіт з ліквідації наслідків аварії можна відновити за матеріалами офіційних зведень та звітів. Але така інформація буде скупю без свідчень очевидців, без розповіді про живих людей, про їхні переживання й сприйняття того, що відбувалось і як це було. У процесі досліджено деякі події тих днів, спираючись на оповіді очевидців — лозівчан-ліквідаторів.

Першими жертвами катастрофи, безумовно, стали атомники і пожежники, які в той час перебували на IV енергоблоці. З-поміж перших ліквідаторів були і наші земляки, передусім це вогнеборці, — співробітники пожежної охорони Лозівщини.

Гасіння пожеж у кабельних тунелях та ліквідація лісових пожеж, дезактивація споруд і відкачування «важкої води», проведення профілактичних заходів на енергоблоках станції, бойові чергування в створених підрозділах — таку роботу в надзвичайно складних умовах виконували наші земляки. Усім їм вручені урядові грамоти, відзнаки Міністра внутрішніх справ Головного управління пожежної охорони.

Іл. 1.3. Пам'ятник пожежникам-ліквідаторам поблизу Чорнобильської АЕС

На охорону об'єктів Чорнобильської АЕС 1 травня 1986 року лозівчан направлено прямо з першотравневої демонстрації трудящих. Лозівським об'єднаним військовим комісаріатом були призвані на спеціальні збори воїни-інтернаціоналісти: Іван Миколайович Гончаров, Микола Романович Сова, В'ячеслав Іванович Захаров, Василь Миколайович Кущенко, Ігор Миколайович Ріпка, Василь Андрійович Стафін, а також Олег Олександрович Плеханов та Юрій Володимирович Попов. Вони вступили у двобій з невидимим ворогом — «мирним атомом», — виявляючи неабияку витримку, виконували хімічну розвідку території станції.

Найпершим із лозівчан, які опинилися в зоні відчуження, був мешканець селища Краснопавлівка Олексій Іванович Данищук, на 1986 рік курсант Київської вищої школи міліції. Він уже 26 квітня в місті Прип'ять брав участь в охороні порядку та евакуації її жителів. Його земляк Юрій Анатолійович Бірюк, студент Харківського технікуму електрозв'язку, був призваний на так звані спеціальні збори прямо зі студентської лави. Усі травневі свята він перебував у зоні відчуження, виконуючи дезактивацію техніки та інших об'єктів. Отримав за 10 днів максимальну дозу опромінення — 25 рентгенів. Житель селища Орілька Олександр Григорович Курцев також усі травневі свята 1986 року провів у складі хімічного батальйону 25-ї Харківської бригади хімічного захисту. З 1 по 20 травня був водієм-механіком бойової розвідувальної дозиметричної машини, яка проводила радіаційну розвідку території. З 1994 року — інвалід III групи.

Мешканець міста Лозова Василь Миколайович Кущенко протягом 4-х діб безвиїздно на території станції з 7 по 10 травня 1986 року виконував роботи з дезактивації об'єктів ЧАЕС, набравши при цьому 38 рентгенів, а вже 11 травня він був на лікуванні у 408-му окружному військовому шпиталі.

З-поміж перших мешканців лозівської землі на ліквідацію наслідків аварії на ЧАЕС був призваний Володимир Михайлович Присяник, житель селища Орілька, який з 3 травня по 10 червня 1986 року у складі хімічного батальйону проводив хімірозвідку забруднених територій. Сергій Миколайович Дігтяр із селища Краснопавлівка з 1 травня по 10 червня проводив дезактивацію IV енергоблоку ЧАЕС. Федір Олександрович Ключ з Краснопавлівки з 30 квітня по 10 червня 1986 року проводив дозиметричний контроль місцевості.

Орільчанин Сергій Юрійович Волков був призваний на ліквідацію наслідків аварії на ЧАЕС зовсім молодим хлопчиною, який тільки-но відслужив строкову військову службу у збройних силах. 1986 року він протягом двох місяців брав участь у роботах з дезактивації приміщень ЧАЕС. 1996 року, через 10 років, став інвалідом, а за місяць до 15-х роковин аварії Сергія Юрійовича не стало. Йому виповнилося на той час лише 37 років.

1.2. Сильні духом

Загалом до Чорнобильської зони було направлено з міста та району 959 осіб, а райвійськкомат призвав 552 воїни запасу. Тільки 1986 року в ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС взяли участь 119 мешканців Лозівщини.

СКОПІНЦЕВ ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ (Іл. 1.4.) — полковник запасу. За мужність та героїзм при виконанні обов'язків військової служби під час ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС Указом Президії Верховної Ради СРСР нагороджений орденом «За службу Родині в Вооруженных Силах СССР» III ступеня, медаллю «Захисник Вітчизни», орденом «Офіцерська доблесть». Учасник ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС I-A категорії, 1986 року — командир понтонно-мостової роти 8-го окремого залізничного полку 2-го залізничного корпусу, капітан. Особовий склад під його командуванням у період з 31 липня по 10 серпня 1986 року виконував ремонт залізничної колії від станції Янів до приміщень 1-го та 2-го енергоблоків ЧАЕС (2,5 км.). Усі роботи капітан Скопінцев очолював особисто. 8-го серпня 1986 року капітан Скопінцев разом з начальником реактора цеху 1-го енергоблоку ЧАЕС привів на станцію перший спеціальний потяг для вивозу відпрацьованого ядерного палива. Отримав дозу опромінення 16,45 рентгена. Зараз полковник Скопінцев — начальник штабу цивільного захисту підприємства «Укрспецвагон».

Іл. 1.4. Учасник ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, полковник запасу

Відповідно до запропонованої анкети Олександр Васильович поділився своїми спогадами і враженнями про участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС (мову оригіналу збережено).

— Як і коли Ви дізнались про подію? Яка перша думка виникла з цього приводу?

— В 1986-ом году я проходил действительную военную службу в городе Чернигов в железнодорожных войсках на должности командира понтонно-мостовой роты 8-го отдельного учебно-железнодорожного полка. Узнал об аварии на Чернобыльской АЭС, — первый такой период был... Где-то числа 28 апреля я ехал на службу, мой сослуживец сказал: «Я тут слышал “Голос Америки”, там передали, что на Чернобыле у нас там какой-то пожар, взрыв, и так далее, и так далее... там происходит ликвидация этой аварии». Чернигов, где я служил, он находится в 68 километрах от города Припяти, от самой Чернобыльской станции по прямой... Последствия радиации мы летом, вот, в апреле, в мае, июне, начали ощущать уже в Чернигове, поднялся радиационный фон.

— Як Ви отримали повістку? Яка була реакція на цю ситуацію у рідних, близьких?

- Буквально командир батальона вызвал вечером меня к себе, сказал, что в 4 часа уходит транспорт, подготовить роту к передислокации в город Киев. Зачем? Он ответил: «Там скажут».
- *Перший день на місці призначення. Якщо можливо, опишіть його в деталях — що здивувало, вразило, що було вперше?*
- Поразило в первый день то, что при въезде в Припять саму — пустота в городе, хотя по трассе постоянно машины шли. Дороги постоянно подвергались обработке: поливание, смывали пыль, обочины поливались, чтобы обезопасить, чтобы не пылила радиоактивная пыль. Пустота в городе... Проезжали через села, в селах... пустые деревни... но кое-где скотина ходила...
- *Яка була Ваша посада, звання, обов'язки?*
- В 1986 году я проходил действительную военную службу в городе Чернигов в железнодорожных войсках на должности командира патрульно-постовой роты 8 отдельного железнодорожного полка. Звание — капитан.
- *Як вплинула участь у події на Ваше здоров'я. Звертались до когось за допомогою, в якій спосіб?*
- В 1987 году у меня уже был инфаркт миокарда, который впоследствии связали уже с работами на Чернобыльской АЭС. В 31 год инфаркт получить — это, по-моему, рановато.
- *Застосовували Ви засоби захисту? Які? Ким вони були надані?*
- Теплое белье надевали под низ, сверху одевали импрегнированное обмундирование: хлопчатобумажное обмундирование, которое пропитано специальным раствором, чтобы не проникала пыль; сапоги кирзовые, подшлемник на голове, «лепесток» (респиратор типа «лепесток») и головной убор, рукавицы рабочие и комбинированные рукавицы. Причем это обмундирование менялось каждый день: ежедневно при выходе из зоны мы полностью снимали с себя это обмундирование, проходили санобработку, то есть помывку, и получали новое, всё новое или после санобработки, обмундирование. Участок работы, где мы работали, — это, буквально, 50 метров от развалин четвертого энергоблока. Другая территория подвергалась санобработке — там почище... В административно-бытовом корпусе ЧАЭС санобработка проведена, и там практически были миллирентгены. А там, где работали, были рентгены (я замерял — до 6 рентген в час, уровень радиации). То есть, если 2 рентгена у нас норма, то можно было побыть 20 минут — и получить суточную дозу облучения. Но это не везде по 6 рентген было, было кусочками, и вот я с каждой сменой (установили, все-таки побочные получаются где-то за 40 минут): взвод выходит, 40 минут поработал — уходит, следующий взвод выходит, 40 минут поработал — и уходит, третий взвод пришел, 40 минут поработал — и уходит...

Но каждому взводу надо было поставить задачи. Я с каждым взводом выходил. За первый день я набрал 4,5 рентгена, за что и был там подвергнут критике. Доложили начальнику оперативной группы, тот меня настрашал. Я говорю: «По-другому я не мог сделать, вы тут, ребята, без малейшего понятия, что там делать, а я буду прятаться от радиации... Такого ж тоже не бывает. За все время пребывания в Чернобыльской зоне максимально можно было получить 25 рентген. 25 рентген по документам у тебя есть — значит, тебя убирают с зоны и отправляют домой. За все время пребывания (я там был, и мое подразделение было на время выполнения задачи, а это 10 дней), за 10 дней я получил 16,45 рентгена.

- *Наведіть приклади мужності під час Вашого перебування в Чорнобильській зоні (в зоні військового конфлікту на сході України).*
- Был один случай такой, что вот я говорил, что повзводно ходили, посменно. Третий взвод уже дорабатывал свое, как говорится, время, первые два взвода прошли уже санобработку, уже скапливались там, в административно-бытовом корпусе, готовились к убытию, но тут из штаба по ликвидации аварии прибежал посыльный и говорит: «Так и так, надо закончить работы все сегодня, а то завтра будет пропуск подвижного состава с целью вывоза отработанного ядерного топлива». Я говорю: «Мы сегодня не закончим». «Приказ есть приказ, товарищ капитан, выполняйте». Всегда как-то волнительно в этом деле... Ну, не знаю, где они там подумали, ребята-то срочной службы (солдаты, сержанты срочной службы ругались меж собой), но потом подошли к замком взвода и говорят, что мы готовы, товарищ капитан, командуйте... Но тут, слава Богу, как всегда, кто-то что-то напутал. Прибегает посыльный со штаба и говорит: «Все уже отменяется, это была ошибка». Я с удовольствием снял третий взвод с работ, и мы убыли, убыли к месту

постоянной дислокации.

- Чи писали листи рідним — про що, коли? Як часто телефонували? Чи підтримуєте з кимось із побратимів стосунки? З ким, в який спосіб?
- Помимо всего прочего я являюсь еще головою осередку Лозівського об'єднання союзу чорнобильців України по нашому підприємству, по «Укрспецвагону». У нас там 14 человек пострадавших, из них 7 ликвидаторов, ну вот этим осередком я и руковожу.
- Як Ви оформляли статус? Чи були якісь проблеми у цьому питанні — якщо були, то які і як Ви це подолали?
- Я участник ликвидации, имею удостоверение 1-А категории. Ну и все... помимо всего прочего, являюсь... дали мне статус, так как я служил, дали мне статус инвалида войны. Я по состоянию здоровья имею 3-ю группу инвалидности, связанную с аварией на Чернобыльской АЭС и согласно закона «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» имею удостоверение участника инвалида, инвалида войны.
- Чи доводилося Вам скористатись допомогою волонтерів? Яке, на Вашу думку, ставлення сучасного суспільства до подвигу учасників цих сумних подій?
- В разные периоды по-разному. Во времена Советского Союза это (все-таки 86-й год, 87-й и до 90-го года) мы имели удостоверение участника ликвидации, оно выдавалось областной администрацией (красненькие такие книжечки), и там было много льгот. Но сейчас в связи с отсутствием практически финансирования все льготы «призупинено». То есть они есть (новый закон про пільги є), льготы на бумаге, но никто их не финансирует, соответственно, их никто не предоставляет.
- Які є у Вас відзнаки, нагороди? Чи знаєте Ви про існування тематичних музеїв? Як вшановується пам'ять учасників трагічних подій у Вашій місцевості?
- Я активно участвовал, когда был заступником главы Лозівського об'єднання «Союзу Чорнобиль України», зараз я на «другій посаді», работаю на госпредприятии «Укрспецвагон» на должности начальника штаба «цивільного захисту», что тоже, вроде, перекликается с ликвидацией аварий, с чрезвычайными ситуациями и так далее. Помимо всего прочего, я являюсь еще «головою осередку Лозівського об'єднання союзу «Чорнобиль» України» по нашому підприємству, по «Укрспецвагону». У нас там 14 человек пострадавших, из них 7 ликвидаторов, ну вот этим «осередком» я и руковожу.

1.3. Евакуація з зони відчуження та її наслідки

Усвідомили люди біду й тоді, коли за колючий дріт потрапили десятки й сотні селищ і велику, обжиту людиною територію, почали називати «зоною». Рідна земля отримала назву «забрудненої місцевості». Таким чином, склалось таке унікальне явище сучасності, як «Чорнобильська зона відчуження» (Іл. 1.5.).

З страхом люди кидали все, чим жили до цього, і їхали світ за очі з надією на краще.

До аварії на території, що нині найбільш забруднена і небезпечна для життя, були 2 міста — Чорнобиль і Прип'ять та 76 сільських населених пунктів. Але після аварії на четвертому енергоблоці Чорнобильської АЕС у квітні — травні 1986 року 91,2 тис. людей покинули рідні місця. Вони були евакуйовані з 30-кілометрової зони.

Евакуації підлягали 69 сіл Київської, 7 сіл Житомирської області, міста Прип'ять та Чорнобиль. Разом з тим на державному рівні не було чітко визначено, на який термін відселяються люди, не зроблена оцінка екологічних, медичних, соціально-психологічних наслідків проведення евакуації. Недостатньо підготовлена матеріальна база — не вистачало житла, не були створені робочі місця для евакуйованих. При виборі місця переселення не повною мірою враховувались особливості життя і побуту. Все це разом спричинило зворотний процес — несанкціоноване повернення евакуйованих до своїх домівок.

Сьогодні на території зони відчуження проживає кілька сотень самоселів, які повернулися до своїх домівок після аварії. Крім того, кілька тисяч осіб працюють вахтовим методом на підприємствах, які діють на території зони і займаються дезактивацією та будівництвом об'єктів. Працюють у зоні і вчені. На території

зони відчуження та ЧАЕС проводяться екскурсії для туристів. Проте більшість евакуйованих залишилась жити і працювати за межами рідних домівок.

Іл. 1.5. Тридцятикілометрова зона відчуження

Відповідно до запропонованої анкети Жовтун Марія Йосипівна, переселенка з м. Прип'ять, поділилася своїми спогадами і враженнями (мову оригіналу збережено).

— Як і коли Ви дізнались про подію? Яка перша думка виникла з цього приводу?

— Коли ж ми дізнались? В той же ж день. Ночю. Дівчатка прийшли до мене в 3 часа ночі і говорять: «Марія, вставай, на роботу». Я говорю: «Та ви що, в своєму умі — вставать на роботу, ноч на дворі». Подивилась на часи — ноч на дворі. Пішла лягла, тоді думаю, ну що ж, надо вставать, бо душа болить, думаю, може, і правда що-то. Ну прийшла в ЖЕК, а там вже всі дівчата вже сиділи, начальниця підготовила список, мені віддала, щоб ішла других будить, да будить людей. Всіх побудили, зібрали всіх в ЖЕК, ну і ждали ж результат, що, коли скажуть, що нам там робить дальше, які дії.

— Коли і як Ви покинули рідну домівку? Яка була реакція на цю ситуацію у рідних, близьких?

— Ну, сусід у мене, Пантелєєв, робив на Атомній, кажу: «Боря, що робить? Сказали, будуть нас евакуйовувать». Він каже: «Ти що, в своем уме»? Куди нас будуть евакуйовувать? Скільки в нас в городі людей?» Кажу: «Так було сказано». А тоді на другий день таки рішили нас евакуйовувать. Подали 1 200 автобусів під кожний під'їзд, погрузили нас і повезли. Ми думали, що ми будем десь жить, або в спортзалах, або десь в школах, або десь кудись... Але нас розселили по людям. Привезли в Поліський район, мабуть, кілометрів 50 від Прип'яті, сказали: «Виходьте по людям, в первій хаті — стільки кроватей свободних, в тій хаті — стільки». А нас 7 человек. Ладно, оця хата. Ну, ми підійшли до забору, ніхто нас не зустрічає з хазяйвів, діти плачуть, всі маленькі, уже потомилися, їсти хочуть, уже ж вечір настав. Ну давай іти самим, чи що, до хати. Коли виходить хазяїн,

кажу: «Ми до вас». А він каже: «Ну, до нас, так до нас». Ми зайшли. Що було там в сумках, поїли, положили двох дітей на одну кровать, троє дітей на другу кровать. Брат каже: «Я там десь при-
тулюся, а ти куди?» А я кажу: «Я на стільчику буду спати». Хазяїн приходять: «Розположились?»
«Спасибі, — кажу, — розположились». Він каже: «Ну, то й що це буде?» І ще тоді в другій кімнаті
нам другу кровать ще дав. Ну так переспали одну ніч, а брат кричить: «Тільки додому їхати!». Я
кажу: «Куди ж їхати? У мене 4 рубля в кармані, а у тебе ну тридцятка ще осталася». «Їхати до
мамки в Карпати». Наплакалися. Ну, ладно, переночували ще одну ніч. І на другий день дівчата
кажуть: «Якщо хочеш поїхати...». Зайняли у них 25 рублєй. Ну і ми поїхали з братом. Приїхали з
ним, 7 человек до мамки, зразу ж хто-то з міліції прийшов в двір. Мол, хто з Прип'яті приїхав? Та
ми приїхали, та отак і отак. І дітки зі мною вже ж братові. Ну, і ото тобі таке було. Так ми прожи-
вали у мамки півгода.

— *Розкажіть про умови проживання на новому місці.*

— Поїхали в Київ, знайшли ж нашу цю організацію, Міністерство... По Вашому сімейному стану чо-
тирьохкомнатна квартира є у Мінську. Ви поїдете? «Та поїдем, — кажу, — чого ж не поїдем». Ми
з чоловіком поїхали в Мінськ. Такі раді, що там хорошо живуть люди. Їхали поїздом, тоді елек-
тричкою ще час десять. А тоді ще автобусом їхали, примітили, що хороші села кругом, що можна
дачу купити... П'ять домів построїли в лісі для переселенців. Ну так начальство сказало, що нам
не хватає жилья, вже всі заселені. Поїхали ми з отказом. Написали отказ, що жилья немає. Поїха-
ли опять в Міністерство в Київ. Дивлюся, напевно ж, начальство ходять. Я підійшла і кажу: «А ми
з Прип'яті, можете заселити людей до себе?» «Да, пожалуйста, приїжджайте», — дали нам адрес.
Оце ж в Харків — Красний Кут, за Харьковом. Ну і ми ж поїхали туди з чоловіком. Зустріли нас хо-
рошо, в столовій покормили. Показали дом, який нам дадуть, п'ятикомнатний, сарай, все...Було
одне «но»: якби ж хоч одна сім'я була з нами, щоб як наче б дружили, а то так кругом чужі люди,
щось так жутко стало. Ну хорошо, ми подумаєм, може, і приїдем... А нам же сказали, що повинні
бути дати квартиру в Харкові. Вони сказали: «Та, такий загазований город, ми вам не советуєм,
у вас троє дітей, ви ще нам "спасібо" скажете»... Ми так подивились друг на друга, молоді, ми ж
не знаєм, що казати, і що робити, і що казати... Направили нас в Міненерго. Прийшли в Міненер-
го, а там розкидані карти на столі, сидять, начальство, ну я. конечно, недовольство виявила: «Та
скільки ж можна їздити, — кажу, — в Мінськ поїхали — не дали, тепер, в Харкові назначили трьох-
комнатну квартиру — ви нам не даєте її, куди ж ви нас собираєтесь відправлять?». А я їм кажу: «А
нам же ж надо, щоб ліс і річка була, раз ви кажете, що Харків загазований». — «Якщо ліс і річка,
то Куп'янськ підходить». Приїхали ж туди, а там же ж чугунолітейний завод задимів-задимів...
А я кажу: «А що це таке? Там нас Атомна не задушила, так тут нас цей дим задушить. Щоб ми
Прип'ять поміняли на ці кошари?» Давай що-небудь робити. Я кажу: «А що я можу зробити? Ми
віддали свої документи ж в горисполком». Що ж дєлать? Ми поїхали на Харків в облісполком. А
нам сказали: «Що, не нравиться вам?» «Та не нравиться, — кажу, — ну, а що робити?» «Ну тоді,
— кажу председателю горисполкома Куп'янська, — може, ви подумаєте, та нам в общежитії нам
комнату віддасте». Ну, приїхали Лозову, був Неделько тоді председателем горисполкома: «Ми
вам по возможности будем давати квартири, а зараз немає пока. Строїтелі закінчать отам 32-й
дом біля ДК для чернобыльцев». Так як в строки не підготувалися.. Тоді визвав нас до себе в кабін-
ет і говорить: «Так, сьогодні 1 ноября, єслі не соглашаєтесь на 70-й дом, то я партбилет кладу на
стіл». Як же ми согласимся, якщо всі стройки вже облазили, подивились, де квартири кращі. Нам
дуже понравився 70-й дом. І так ми опинилися в 70-му домі, Лозовій.

— *Як вплинула ця подія на Ваше здоров'я. Звертались до когось за допомогою, в якій спосіб?*

— У 1986 році, коли приїхали сюди в Лозову, стало бути погано. Ну як погано? На роботу устроїлися,
єстєственно. Ну а куди ж устроїлися? На путя, путейцом. Проробила я зиму. Зимой ще так, хоро-
шо було. А літом уже стало погано, бо дуже головні болі починались, від сонця. І скоро привозила
з роботи, і потеря пам'яті — сознание отаке було. І тоді ж одразу на Харків, на обслєдованіє — тоді
ж дали групу. Дали II групу.

— *Чи підтримуєте з кимось із колишніх знайомих стосунки? З ким, в який спосіб? Як Ви оформляли
статус? Чи були якісь проблеми у цьому питанні — якщо були, то які і як Ви це подолали?*

— Дали II групу.

— *Яку допомогу Ви отримували? Від кого?*

- Оце як у мене чоловік помер (а це буде 5 років 4 ноября), 2 рази мені давали pomoc від Харкова (від кого? — інтерв'юер)... напевно, фонд. По 600 гривень давали. І давали там у нас 160 гривень ми отримуємо за групу, не так уже і багато.
- *Яке, на Вашу думку, ставлення сучасного суспільства до цих сумних подій?*
- Важко було, конешно, важко було прощатися зі своїм краєм, привикли ми вже і тут, як кажуть, ну що ти зробиш, — людина всьде привикає. Десь мої вже теж померли, туди рідко їздим, вобщє не була вже з 2000 року. Хочеться...

1.4. Подвиг героїв-ліквідаторів — у серцях лозівчан

26 квітня 1986 року залишиться сумною сторінкою в нашій історії. Аварія на ЧАЕС — найбільша техногенна катастрофа століття, і чим далі вона відходить, тим болючішими стають її наслідки. Усвідомлення прийшло до людей не відразу. Не відразу зрозуміли вони, що несеться невидима, без кольору і запаху, радіація, яка спочатку спалахнула вогнем, а потому розтекла невидимими струмками. Усвідомлення прийшло аж тоді, коли аварія була ліквідована, і додому, до сімей, матерів та жінок повернулися ліквідатори — зі страшними хворобами, посивілі чоловіки й сини. А йшли вони молодими, здоровими, бо мріяли про прекрасне життя. Перед пожежниками, перед військовими, перед усіма, хто загинув у тому чорнобильському пеклі і після нього, схилиємо ми голови. За психологічним, моральним впливом, якого зазнали вся країна, весь народ, цю катастрофу можна порівняти з початком Великої Вітчизняної війни. А за сумними наслідками це лихо перевищує втрати країни в людських і матеріальних ресурсах 10-річної війни в Афганістані. Біля мільйона людей з усіх республік колишнього Союзу, зокрема й понад 350 тис. жителів з України, брали участь у приборкуванні атома, котрий вирвався з покори.

Головний тягар у боротьбі зі стихією ліг на плечі молодих здорових чоловіків віком 20–40 років. Вони тоді й уявити не могли, що вже за 15 років кожного п'ятнадцятого не буде в живих, а кожен третій стане інвалідом. Здорових ліквідаторів немає. Діти, що народилися після аварії, постійно хворіють, причина цього одна — радіація. Тому Чорнобиль для нас ніколи не закінчиться, і забувати про нього ми не в змозі.

Сумна чорнобильська статистика і в нашому місті.

Постраждали від аварії на ЧАЕС по місту Лозова та Лозівському району станом на 01.10.2015 року

Учасники ліквідації наслідків аварії	222
зокрема інвалідів	92
Переселенців і евакуйованих	80
зокрема інвалідів	11
Діти, постраждали від аварії	80
Вдови	24
Померлі чорнобильці	
Учасники ліквідації аварії	119
Переселенці і евакуйовані	118
діти	1

Усього на Лозівщині померло постраждалих від аварії на ЧАЕС 227 осіб, зокрема учасників ліквідації — 151 особа, переселенців і евакуйованих — 73 особи, дітей — 3 особи.

Лозівчани пам'ятають про подвиг своїх земляків. Свідченням того є Алея пам'яті чорнобильців, пам'ятний знак «Загиблим від Чорнобильської катастрофи», експозиції в краєзнавчому музеї, шкільних куточках та музеях. Чим більше часу минає після тих подій, тим гостріше ми починаємо усвідомлювати, що сталося і що мало б статися, якби не самовідданість тих людей, яких ми називаємо ліквідаторами. Ми схилиємо голови перед загиблими і віддаємо шану живим. Усі ми повинні знати, що поряд живуть незвичайні люди, які врятували нам життя. Ми перед ними у вічному боргу (Іл. 1.6. — 1.9.).

Іл. 1.6. Алея пам'яті чорнобильців

Іл. 1.7. Пам'ятний знак «Загиблим від Чорнобильської катастрофи»

У пам'ять про загиблих від цієї катастрофи за ініціативою Президента Всеукраїнської громадської організації «Союз Чорнобиль України» Юрія Андреєва іконописцем Владиславом Горєцьким була написана ікона «Чорнобильський Спас» (Іл. 1.10.). На ній зображені чорнобильці — живі і мертві, зображені з Богом, Суддею і Спасом. Бог рятує душі, чорнобильці-рятувальники врятували землю й життя, дароване Господом. Фактично зображені на іконі люди — це Божа людська рать. До цього ніколи людину з Богом на іконах не зображували. Лише тому, що чорнобильці заповідь Господню «не убий» виконали, чужої крові не пролили, а свої не пошкодували, їм випала така честь. 28 серпня 2003 року в Києво-Печерській Лаврі в день Успіння Пресвятої Богородиці ікону освятив Блаженніший Володимир.

Іл.1.8. Участь вихованців ЛБДЮТ у мітингу-реквіємі «Мужність і біль Чорнобиля»

Іл. 1.9. Експозиція в краєзнавчому музеї, присвячена героям-чорнобильцям

26 листопада 2009 року на прохання Святійшого отця Дмитрія та прихожан Свято-Архістратиго-Михайлівського жіночого монастиря ікона «Чорнобильський Спас» була привезена до Лозової. Уважають, що ця ікона зцілює людей, хворих на онкологічні захворювання, які виникли внаслідок дії радіації. Усі охочі лозівчани мали змогу поклонитися цій святині.

Ил. 1.10. Икона «Чернобыльский Спас».

Частина 2

Військовий конфлікт на сході України

2.1. Учасники АТО – герої нашого часу

Ще два роки тому слово «війна» було для нас чимось далеким і незрозумілим, почутим зі сповідей наших дідів та прадідів, та в мирне й розмірене життя увірвалась війна на Сході нашої країни. Тисячі молодих хлопців у свої 20–30 років уже встигли пізнати всі її жахіття.

Мабуть, у кожному населеному пункті нашої держави є прямі учасники цієї війни, які виконують не тільки свій обов'язок перед державою, але й свідомо стали в складний для нас час на захист своєї Вітчизни (Іл. 2.1.).

Іл. 2.1. Ситуація військового конфлікту на сході України станом на 17 липня 2014 року

З наших земляків були призвані для проходження служби в АТО на Донеччині та Луганщині Ігор Козловський, Леонід Камінський, Сергій Петрищев, Олександр Шаповалов, Олександр Бричук... Добровільно на захист Батьківщини став капітан Олександр Лавренко (Іл. 2.2.).

Іл. 2.2. Лавренко О. М. (1983–2014)

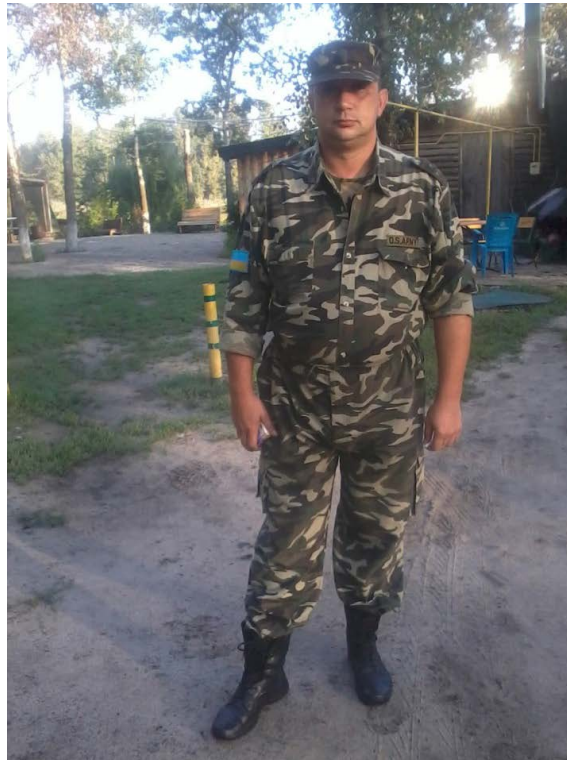
Лавренко Олександр Миколайович (1983–2014) — командир танкової роти танкового батальйону 93-ї окремої механізованої бригади. 21 липня 2014 року танкова рота капітана Лавренка разом з механізованим взводом вела бій із захоплення та знищення блокпоста терористів у районі села Піски Ясинуватського району Донецької області. Знищення цього опорного пункту дозволило би Збройним Силам України закріпитися в селі Піски і тим самим розірвати кільце оточення навколо підрозділів, які захищали Донецький аеропорт.

У ході бою капітан Олександр Лавренко отримав тяжкі поранення. Щоб не потрапити до полону сепаратистів та не допустити захоплення бойової машини, він підірвав себе разом із танком...

Завдяки героїчним та сміливим діям екіпажу танку капітана Лавренка вдалося не допустити контратаки елітного підрозділу терористів, що дало змогу підрозділу батальйонної тактичної групи 93-ї окремої механізованої бригади закріпитись у районі села Піски, через що було знято оточення підрозділів, які захищали Донецький аеропорт.

За мужність та героїзм, виявлені при захисті суверенітету та територіальної цілісності України, О. М. Лавренко посмертно нагороджений орденом Богдана Хмельницького.

Справжнім прикладом патріотизму, мужності та героїзму, вірності присязі для лозівчан, учнівського та педагогічного загалу міста став директор Лозівської загальноосвітньої школи І–ІІІ ст. № 7 Сергій Іванович Пасарар, який влітку 2014 року, отримавши повістку військкомату, одразу прийняв рішення захищати суверенітет і незалежність своєї держави (Іл. 2.3.).

Іл. 2.3. Пасарар С. І., директор Лозівської ЗОШ І–ІІІ ст. № 7, учасник АТО

Відповідно до запропонованої анкети Сергій Іванович поділився своїми власними спогадами і враженнями про участь у бойових діях на сході України (мову оригіналу збережено).

- *Як і коли Ви дізнались про подію? Яка перша думка виникла з цього приводу?*
- Про події, які сталися на сході нашої країни, я дізнався із засобів масової інформації. Це було весною 2014 року. Звичайно, до цього це були лютневі події, які відбувались в нашій столиці України, в місті Київ. Звичайно, настрій був дуже такий неспокійний, схвилюваний, і перша думка — це була, що потрібно захищати свою державу, свій суверенітет.
- *Як Ви отримали повістку? Яка була реакція на цю ситуацію у рідних, близьких?*
- Увечері. 10-та, десь 22-га година була. Її привезли додому до мене. Звичайно, рідні були... Для них це був удар, великий удар, всі були розхвилювані. Це були сльози. Ну, це так, м'яко сказано.
- *Перший день на місці призначення. Якщо можливо, опишіть його в деталях — що здивувало, вразило, що було вперше?*
- Коли я прибув до військової частини 6 серпня 2014 року, для мене перш за все, мабуть, якихось там здивувань ніяких не було. Чому? Тому що я колишній військовий, маю військову освіту, тобто для мене все це було нормально, спокійно, без всяких там хвилювань.
- *Яка була Ваша посада, звання, обов'язки?*
- Я проходив службу в 92-й окремій механізованій бригаді на посаді командира танкового взводу танкової роти танкового батальйона окремого. Обов'язки, звичайно, виконував обов'язки командира взводу танкового.
- *Як вплинула участь у події на Ваше здоров'я. Звертались до когось за допомогою, в якій спосіб?*
- Звичайно, що такі події не можуть не вплинути на здоров'я людини. Це перш за все, я вважаю, що трошки нервова система постраждала, а в цілому, слава Богу, що руки на місці, ноги на місці, це найголовніше.
- *Застосовували Ви засоби захисту? Які? Ким вони були надані?*
- Засоби захисту застосовував, звичайно. Це каска, це бронежилет. І вони були надані волонтерами, а безпосередньо міською нашою владою на чолі з Сергієм Федоровичем, які мені допомогли це отримати.
- *Наведіть приклади мужності під час Вашого перебування в зоні АТО (в зоні військового конфлік-*

ту на сході України).

- Приклади героїзму? Я вважаю, що героїзм кожного учасника антитерористичної операції — це вже є те, що він туди пішов, він захищав державний суверенітет нашої держави, а не ховався десь там у підвалах, не збігав з військоматів. Дійсно, таких прикладів можна привести дуже багато, це і як люди виводили горящі танки із-под обстрілів, і як витягували своїх товаришів із-під обстрілів...
- *Чи писали листи рідним — про що, коли? Як часто телефонували?*
- Ну, листів не писали, тому що у нас є зараз мобільна связь. Кожного дня зранку і ввечері постійно з рідними ми зв'язувалися по телефону. Перше питання у рідних було, звичайно, як здоров'я, як ти, як у вас обстановка там? Тому що багато не приходилось балакати по телефону.
- *Чи підтримуєте з кимось із побратимів стосунки? З ким, в який спосіб?*
- Підтримую стосунки зі своїми колегами. Це безпосередньо і з командиром батальйона, і з командиром... з начальником штаба батальйона, з командиром роти теж саме підтримую стосунки, ну і, звичайно, зі своїми підлеглими, які зараз підписали контракт, ще на півроку залишились там ще проходити службу.
- *Як Ви оформляли статус? Чи були якісь проблеми з оформленням — якщо були, то які і як Ви це подолали?*
- Статус учасника бойових дій у нас у бригаді оформлявся централізовано: люди всі, підлеглі здавали документи, а потім вони по інстанціям відправлялися. Звичайно, що проблеми були такі незначні, скажімо так, це чисто такий людський фактор, який, можна виключити, тобто, я вважаю, це у мене пройшло досить нормально.
- *Чи доводилося Вам скористатися допомогою волонтерів?*
- Нам допомогою волонтерів приходилося скористатися кожного разу, тобто, все, вся ця наша місія захисту нашої держави була побудована на підтримці тільки волонтерів. Хотілося б зазначити особливо, мабуть, про волонтерську допомогу, це всім працівникам освіти, всім мешканцям нашого міста і, звичайно, учням, всьому педагогічному загалу 7-ої школи за солодощі, які вони передавали учасникам антитерористичної операції. Це було дуже приємно, і мої хлопці, підлеглі, з таким задоволенням це все їли і згадували учнів 7-ої школи і учнів міста взагалі. Чомусь так трапилось, що держава не надавала необхідної допомоги на той час. Зараз, може, трошки краще, хоча теж з хлопцями коли спілкуюся по телефону, теж дуже багато виникає питань, «чому нам того не дають, а, може, ви там узнаете...». Тобто завдяки тільки волонтерам, я думаю, там ми вистояли, витримали і зараз там хлопці знаходяться.
- *Яке, на Вашу думку, ставлення сучасного суспільства до подвигу учасників цих сумних подій?*
- Ставлення суспільства на сьогоднішній день, я вважаю, різне. Одна категорія людей «підтримую», інша — «не підтримую», інша — «підтримую форму волонтерства», ми знаєм — це чудово, а інша зовсім не балакає на цю тему.
- *Які є у Вас відзнаки, нагороди?*
- Відзнаки у мене є. Це перша — медаль «За оборону рідної держави» і друга відзнака — це орден «За вірність присязі».
- *Чи знаєте Ви про існування тематичних музеїв? Як вшановується пам'ять учасників трагічних подій у Вашій місцевості?*
- Так, в кожному навчальному закладі нашого міста є тематичні куточки, де зібрана інформація про учасників антитерористичної операції. І 14-го жовтня цього року буде в міському музеї теж відкритий куточок, який присвячений буде учасникам антитерористичної операції. І в 7-ій школі для вшанування пам'яті загиблого в зоні АТО Лавренка Олександра Миколайовича буде 13-го числа, напередодні свята Дня захисника України, встановлена меморіальна дошка.

2.2. Вимушене переселення — втрата малої Батьківщини

Серед усієї безлічі економічних, політичних, військових проблем, які змушена розв'язувати Україна в період військового конфлікту на Сході, особливе місце посідають проблеми тих людей, які не з власної волі змушені були залишити свої домівки, часто зруйновані й розорені, залишити роботу, що забезпечує нехай мінімальний, але стабільний рівень життя, — і виїхати в нікуди. Навіть ті, хто має родичів і знайомих, спроможних і готових допомогти, не можуть розраховувати на нескінченно тривалу підтримку. Так чи інакше, треба вирішувати проблеми житла, працевлаштування, садочка або школи для дітей, лікування для хворих і старих. І найголовніше — більшість не має уявлення про своє майбутнє. Нині держава й волонтери розв'язують невідкладні, вкрай нагальні проблеми — як вивезти, де розмістити, як нагодувати. І це, звичайно, правильно.

Понад 200 вимушених переселенців з Донецчини і Луганщини прийняла Лозова за останні 2 роки. Дітей влаштовано в дошкільні, загальноосвітні, позашкільні навчальні заклади. Міська рада, соціальні служби взяли під опіку ці сім'ї.

Відповідно до запропонованої анкети Віра Михайлівна Коновальчук, переселенка з м. Первомайська Луганської області, поділилася своїми враженнями про власне вимушене переселення (мову оригіналу збережено).

— Як і коли Ви дізнались про подію? Яка перша думка виникла з цього приводу?

— Спочатку в Києві все було... Дивилися телевізор, переживали, нервничали так. А потім дуже розстроїлися, коли Крим забрали. Чогось обідно так. Як наче моє забрали... А потім в юлі місяці 2014 року поїхала з малою до зубного врача. Наш город Первомайський, а то — Попасне, так я в Попасне поїхала до врача. Приїхала я, а там, во-первых, уже блокпости появились (перед цим їздила — не було нічого). А потім туди приїхали — і, знаєте, як ото, як наче розкати грому, неначе гром гримів... І ми пройшли. Врачу звоню, а вона каже: «Ми не принімаєм, тут таке діло, ми не принімаєм». 15 минут пройшло — і все позакривалось. А все отам слишно... Я бігом на остановку, думаю: «Надо з дитиною бігом же назад тікати у свій город до матері, бо мама ж там». І немає ж ні автобуса — ніде нічого... Їхав часник-хлопець — нас забрав. І тільки ми приїхали (5–10 хв.) — і мимо проїхали машини: і солдатики, і оружие якесь стоять (я ж не знаю, як називається), багато машин. Хлопчики сидять... Ми вишли з Леною (вона нас проводжала) — машини їхали, а в них везли хлопців молодих. Махають рукою, а я думаю: «Діточки мої, куди ж вас везуть?» Розхвилювалась, не дай Бог. Молодесенькі, жизнь вся впереди... А їх везуть, непонятно куди...

— Коли і як Ви покинули рідну домівку? Яка була реакція на цю ситуацію у рідних, близьких?

— Приїжджаємо додому і чуємо гул самольота, а в мене (на 1 етажі я живу), знаєте, отак поли трусяться. Такий гул стояв — і поли трусяться, трусяться... Ми вискочили на вулицю, і люди повибігали. І почали... У нас у дворі наші погреб, сараї... І люди після цього почали туди речі носити якісь. Я ж теж так, як і вони... І води однесла, і там щось поїсти. Город вобщі пустий, як наче вимер: ніде нікого, пустота, жутко, страшно, не знаю, куди люди подівались, поховались, навірно, тому що сразу виїхати ніхто не міг. Потім уже 24-го виїхали. А в Лозовій мого двоюрідного брата жінка тут. Подзвонила я їй. Кажу: «Валю, так і так...». А вона: «Та їдьте сюди, чого ж ви будете...» І ото ми приїхали 1 фєвраля.

— Розкажіть про умови проживання на новому місці.

— Ми зняли квартиру в городі.

— Як вплинула ця подія на Ваше здоров'я. Звертались до когось за допомогою, в якій спосіб?

— У мене, я вам скажу, стоїть кардіостимулятор. Конєшно, мені тяжело. Розстраююсь бистро. У мене, крім кардіостимулятора, щитовидка прооперована. Тут одне до другого.

— Чи підтримуєте з кимось із колишніх знайомих стосунки? З ким, в якій спосіб?

— Да, там у мене плємінниця осталася моя з дитиною і свати там. А сестра і два брата, другі плємінники — на нашій стороні, на українській тут. І получається, межа ця проходить: ці — тут з краю, а ті — там з краю. Представляєте, як жутко? Дитина страждає за котом. Ми ж уїхали, а кіт остався. Кіт остався — вона страждає за ним.

- Як Ви оформляли статус? Чи були якісь проблеми у цьому питанні — якщо були, то які і як Ви це подолали?
- Зразу, без проблем, нормально.
- Яку допомогу Ви отримували? Від кого?
- Ми 2 фєвралѐа туди прийшли (у собез), дівчата нормально зустріли, все хорошо, і дали нам ще продуктів. А потім на Авилівку ходили: там давали від Красного Хреста теж продукти. Все ж таки пенсія моя — копійки, 1 049 грн у мене ця пенсія.
- Яке, на Вашу думку, ставлення сучасного суспільства до цих сумних подій?
- Всі, конєшно, проти війни... у нас у дворі... всі такі, як я... всі проти війни. Я говорю, що страна должна быть одна, цела. Я понимаю, — хай десь щось... Якось треба найти общий язык, щоб оце все кончилось. Люди страдають. Я туди Наташі звоню, а вона каже: «В погріб пригаєм, мала кричить криком, прям вушка закриває, кричить (4 годика дитині)». Представляєте, як страшно? Ввечері, як починають стрілять, — отакі клуби диму, вогні, дим... страшно так... гуділо... В мене кума була... Тільки почали стрілять — кума убило, осколком. В живіт йому попало і убило. Почали хоронить — і опять почали стрілять. Так хлопці в могилу попригали туди ті, що опускали, поки стрільба пройшла, — а потім вже поховали. Ви представляєте? І кума через два місяця померла. Вона боліла... і стрес... Не перенесла всього.

2.3. Герої не вмирають

Подвиг наших земляків — це урок мужності, який може бути взірцем і прикладом для кожного: усі ми були захищені від жахливих наслідків страшних подій завдяки героїчним діям багатьох із тих, хто підніс турботу про інших вище, ніж турботу про себе.

Ми пам'ятаємо всіх живих і тих, хто віддав життя за наше майбутнє! Пам'ятаємо героїв минулого і героїв нашого часу!

Лозівчани, які загинули в зоні АТО впродовж 2013–2015 років

П. І. Б., військове звання	Дата народження — дата загибелі	Місце загибелі	Обставини загибелі	Місце вшанування пам'яті
Ладік Андрій Миколайович, навідник І розвідувального відділення розвідувального взводу ІІ механізованого ба- тальйону, в/ч 0095, солдат	22.06.1976– 17.08.2015	м. Мар'їнка Донецької області	Загинув від кулі снайпера, вико- нуючи бойове завдання	Лозівська ЗОШ І–ІІІ ст. № 7, Алея пам'яті на міському кладовищі
Шаповалов Олександр Григорович, майстер-гранатометник 92-ї окремої механізованої бригади	06.05.1977– 14.10.2014	м. Щастя Луганської області	Загинув у бою	Алея пам'яті на міському кладовищі
Лавренко Олександр Мико- лайович, командир танкової роти танкового батальйону 93-ї окремої механізованої бригади	09.03.1983– 21.07.2014	с. Піски Ясину- ватського рай- ону Донецької області	Загинув під час бою	Алея пам'яті на міському кладовищі, меморіальна дошка на будівлі ЛЗОШ І–ІІІ ст. № 7 (Іл. 2.4.), обласний збірник «Герої не вмирають»

Іл. 2.4. Відкриття меморіальної дошки Лавренку О. М. на будівлі ЛЗОШ І–ІІІ ст. № 7

Висновки

Війна — це горе, сльози. Вона постукалася в кожний дім, принесла лихо: матері втратили своїх синів, дружини — чоловіків, діти залишилися без батьків. Тисячі людей пройшли крізь горно війни, але вони вистояли й перемогли. І з нами ще ті люди, які пережили важкі поневіряння. Сумні події в їхній пам'яті спливають найстрашнішим спогадом. Але вони ж нагадують їм про стійкість, мужність, незламність духу, дружбу й вірність.

Подвиг наших земляків — це урок мужності, який може бути взірцем і прикладом для кожного: заради нашого майбутнього герої піднесли турботу про інших вище, ніж турботу про себе.

Дзвони Чорнобиля сьогодні розносять світом своє тривожне калатання, оповіщаючи, що горе Чорнобиля, сльози Чорнобиля — це лихо не тільки українського народу. Це стосується кожного, хто живе на Землі. А ще дзвони Чорнобиля попереджають: «Люди! Пам'ятайте! Не дайте спалахнути на землі атомній пожежі. Вона не пощадить нікого».

Чорнобильська трагедія зламала всі уявлення про «мирний атом». Вибух на IV енергоблоці Чорнобильської АЕС примусив по-новому оцінити значення ядерної енергії, став причиною глобальних змін у навколишньому середовищі й людській свідомості. Ця катастрофа — техногенна, екологічна, але насамперед людська. Вона показала ставлення кожного мешканця України до загальної біди. Більшість, не вагаючись, за покликом Батьківщини кинулась на допомогу, поспішила рятувати людство, не шкодуючи свого життя. Ці люди просто робили свою справу не для нагород і похвали.

Лозівчани зробили вагомий внесок у ліквідацію наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Це люди різних професій: водії, пожежники, будівельники, військові, медики, зв'язківці, міліціонери. Свідчення цього — їхні розповіді та державні нагороди. На прикладах їх мужності та героїзму ми, молоде покоління, повинні навчитися цінувати людське життя. Ми повинні пам'ятати про подвиг тих, хто врятував світ від атомного лиха.

Уже пізно шукати винних у тому, через що трапилась Чорнобильська трагедія. Та й навіщо? Вже не по-

вернути тих, хто загинув, вже нічим не спокутувати людські страждання. Залишається тільки пам'ятати і вірити, що подібна трагедія ніколи не повториться. А для цього всім нам треба бути обачнішими й обережнішими, приймати тільки виважені рішення. Доля нашої Землі — у наших руках. Урок Чорнобиля — це не звинувачення проти власне ядерної енергії. Точно спланована, правильно врегульована та під пильним наглядом, вона посідає своє місце серед світового енергопостачання. Ми можемо зробити вибір: вчитися турбуватися одне про одного та про Землю або ж ми можемо ще раз повторити гірку помилку минулого тисячоліття.

Сьогодні з вірою в перемогу йдуть у котел війни нові батальйони, нові герої... з надією на швидкий мир ми їх проводжаємо зі сльозами на очах. Тисячі добровольців пішли служити в розвалену українську армію, сотні мільйонів гривень пожертвували на їхні потреби ті, хто служити не може, рівень патріотизму в країні зашкалює, навіть у звільнених містах Донбасу все частіше чуто «Слава Україні!». Кажуть, саме так твориться справжня нація.

Віримо, війна скоро закінчиться. Потім усе залежатиме від мудрості народів. Чи вистачить у нас розуму і бажання не повторювати помилки минулих років, раз і назавжди вирішити проблеми Донбасу? Це питання майбутнього...

...і лунають набатом тривожні дзвони...

Список використаних джерел

1. Антонов В. П. Уроки Чорнобиля. — К.: Дніпро, 1996. — 180 с.
2. Бар'яхтар В. Чорнобильська катастрофа. — К.: Дніпро, 1995. — 154 с.
3. Герої не вмирають. Матеріали пошуково-краєзнавчої роботи навчальних закладів Харківщини про земляків Героїв Небесної Сотні та воїнів, загиблих в зоні АТО. — Х., облСЮТур, 2015. — 62 с.
4. Гор Альберт. Великий момент вибору. (Промова в Київському музеї Чорнобиля) — К.: Віхи Чорнобиля, 1998.
5. Ймення зорі Чорнобиль: фотоальбом / [ред.-уклад. Лябах М.]. — Чорнобильінтерінформ, 1996. — 233 с.
6. Книга Пам'яті померлих та загиблих внаслідок Чорнобильської катастрофи ліквідаторів, евакуйованих і переселенців, які мешкали в Харківській області / укл.: Дорожко О. М., Мельник О. М., Неонета Н. П., Хоряк В. М., Яременко О. В. — Х.: РВП «Оригінал», 1997. — 320 с.
7. Книга Пам'яті померлих та загиблих внаслідок Чорнобильської катастрофи ліквідаторів, евакуйованих і переселенців, які мешкали в Харківській області / укл. Титаренко О. М., Дорожко О. М., Лаврінович О. О., Пахуча Н. П. — Х.: ТО Ексклюзив, 2002. — 444 с.
8. Кулиняк Д. Від храмів до саркофагу. — К.: Вісник Чорнобиля, 1998. — 160 с.
9. Медведєв Г. Аварії на ядерних реакторах США і СРСР. — К.: Віхи Чорнобиля, 1990. — 218 с.
10. Місто Прип'ять. Фотоальбом. — К.: Дніпро, 1986. — 75 с.
11. Нягу А. Захворювання, спричинені наслідками Чорнобильської катастрофи. — К.: Вісник Чорнобиля, 2000. — 52 с.
12. Спадщина Чорнобиля: медичні, екологічні і соціально-економічні наслідки і рекомендації урядам Білорусії, Російської Федерації й України. Зведена доповідь МАГАТЕ і ВООЗ на Чорнобильському форумі. — К.: Вісник Чорнобиля, 2005
13. Україна XXI. Міжнародний громадсько-інформаційний журнал. — Х.: «Полі-АРТ», 2006. — 55 с.
14. Щербак Ю. Чорнобиль. Документальна повість. — К.: Дніпро, 1989. — 217 с.
15. 20 років Чорнобильської катастрофи. Погляд у майбутнє. Національна доповідь України. — К.: Атіка, 2006. — 55 с.

Розділ II

Номінація «Художність і креативність»

Комунальний заклад
«Харківський спеціальний навчально-виховний
комплекс ім. В. Г. Короленка» Харківської обласної ради

*«Історія людини — історія країни»
у рамках конкурсу дослідницьких есеїв:
«Чорнобиль та Східна Україна: портрети і долі 1986–2015»*

Учасники:

Вовк Михайло,
Панков Сергій,
Жолинська Олександра,
Потьомкін Анатолій,
Малакан Анастасія,
Ремез Ольга,
Малікова Катерина,
Московченко Валерія
Соколенко Олена Миколаївна,
Кубанська Наталія Володимирівна,
Петрикiна Анна Сергiївна,
Старостенко Олена Олександрівна.

Науковий керівник:

Орлов Андрій Володимирович,
кандидат педагогічних наук.

*Малікова Катерина,
учениця 5 класу КЗ «ХС НВК
ім. В. Г. Короленка»*

«Радість»

Коли закінчилася війна, моя тітка Оксана, як тільки знайшла змогу, приїхала до мене в школу й забрала мене додому.

Коли вона мене забрала, я була така радісна, тому що я знову їду додому. Але я не знала, в якому стані наш будинок.

Коли ми приїхали, то побачили, що наша квартира вся така брудна, що всі сусіди допомогли нам прибирати.

А коли ми закінчили прибирати, бабуся влаштувала банкет і ми запросили всіх сусідів.

Коли ми відсвяткували, то сусіди пішли по своїх квартирах. Ми пішли спати.

*Московченко Валерія,
випускниця КЗ «ХС НВК ім. В. Г. Короленка» 2013,
нині студентка ХНПУ ім. Г. С. Сковороди,
український мовно-літературний
факультет ім. Г. Ф. Квітки-Основ'яненка*

«Талісман»

Вітаю вас. Я студентка українського факультету. Ми листи писали солдатам, на фронт. Я теж писала. Не писала про те, що треба стояти до останнього, що передусім Батьківщина. Написала, щоб берегли себе, щоб поверталися до тих, хто на них чекає, просто поверталися. І ще написала, що вірю у талісмани, тому додаю до листа маленьке саморобне яскраве зайченя.

І от уявіть моє здивування, коли десь за місяць одержала листа навзаєм. «Привіт, Леро, дякую за твої слова. Вони потрібні. Дякую за талісман, з мене усе сміялися, що лише я вірю у таке, а тут ти зі своїм зайцем. Тільки я хотів сказати дещо. Певен ти не образишся. Ми нещодавно розбирали завали від чергового бомбування. А там. А там, дівчинка, дитина зовсім. Мені чомусь здалося, що схожа на тебе. Маленька, в круглих окулярах і з двома кісками. Дивно мабуть ніколи не бачити людину, але бути певним, що це дитя схоже на тебе. Її не врятували. Батьків так і не знайшли. Коли ховали вона була така самотня, нещасна. І я поклав їй до рук зайчика, щоб він там оберігав її та охороняв її таємниці. Сподіваюсь, що не помилився і ти не будеш проти».

Я... проти, та ні, не проти. Тільки не знаю. Не знаю, навіщо помирають ці діти? А чи там є таємниці, які він зберігатиме, і взагалі..., чи пускають туди таких маленьких зайченят... А раптом ні, і вона знов залишиться сама.

Не знаю... А ви — знаєте?...

«Щаслива»

Залітаю я нещодавно до своєї мами, уся знервована.

— Не можу я так більше! Дратує він мене!!! Чоботи свої у шафу прибрати не може. А цукор! Кажу йому, кажу. А він все одно його вологою ложкою дістає!!! От що з ним робити!!!

Мама тихо так сказала:

— Дурна ти в мене, доню. А ти уяви, що його завтра на війну заберуть, то чи важливий вже той цукор? Он, у сусідки нашої чоловік коли з АТО прийшов, так вона раділа, що чоботи його на порозі бачить. Що живий, що повернувся.

Я подивилася на неї і подумала. «А й справді. Живемо ми пречудово. І не важливо, що цукор закам'янілий од ложки цієї вологої. Головне, що ми є одне в одного. Що ми просто є. А мама має рацію, я дурна. Щаслива дурна!».

*Ремез Ольга, учениця 11 класу
КЗ «ХС НВК ім. В. Г. Короленка»*

«Місце, куди ми завжди повертаємось»

Хтось асоціює свій дім з яскравими кольорами, хтось — зі сторінками книг, що пам'ятають безмірне тепло людських рук. Та одне залишиться незмінним — домівка — місце, куди ми завжди повертаємось, де ми в безпеці та надійності. Вона наділяє нас відчуттям захищеності — це найголовніше.

Люди чомусь зовсім не замислюються, як важливо мати й берегти власну оселю, адже в будь-який момент усе може розсипатися попелом, зникнути назавжди.

Одна з причин — війна. Всього лише п'ять літер, що можуть зруйнувати нас як особистість, бо людина нерозривно пов'язана зі своїм житлом. Немає дому — немає впевненості в собі. Ми одразу втрачаємо основу, той фундамент, котрий був закладений у серці кожного ще з дитинства. Гармонія самознищується. Внутрішній стрижень ламається. Їх змінюють тривога і неспокій. А далі найстрашніше — духовне руйнування.

«Кожне покоління має свою війну». На жаль, для нашої країни це особливо актуальний вислів. Але напевно, саме зараз, у такий нелегкий час, нам дають ще один шанс переосмислити щось. Розплющити очі та побачити справжню важливість такого простого, на перший погляд, слова — Дім.

*Вовк Михайло, учень 5 класу
КЗ «ХС НВК ім. В. Г. Короленка»*

«П'ятдесят днів, що змінили життя»

Сьогодні до нашої школи прийшли волонтери. Вони принесли звістки від воїнів, багато розповідали про їхню мужність, про те, як потрібна їм наша підтримка..., що, ми того не знаємо? Одразу взялися з друзями робити для воїнів обереги.

Плету синьо-жовтий браслет, а сам згадую, як у моєму рідному місті почалися ті події, про які думати зовсім не хочу.

То весною було, 2014 року. Моє місто заставили барикадами з колючими дротами, все навколо — у чорному димі від палаючих шин. Мені тоді здавалось, що з того туману й прийшли до нас такі ж чорні люди у чорних масках на все обличчя...

Тоді до школи мене батьки возили через блокпости. Нас не чіпали, лише роздивлялися, вони пильнували за нашим життям... озброєні люди в масках.

13 квітня я востаннє був у школі, востаннє бачився з усіма своїми однокласниками до того, як почалися бої. Потім ми були вдома, батьки все ще ходили на роботу. А мене лишали з бабусею, ішли, а містом котилися постріли й вибухи...

Потім все зовсім змінилося, пропало телебачення, постійно пропадав зв'язок, вимкнули воду, світло, а ми все більше були в підвалі. Батько чергував вночі, не спав та будив нас, коли починалась чергова атака. Батьки багато мовчали, а потім сказали, що треба їхати до тьоті в Харків.

Мені здавалось, що ми ніколи не зможемо виїхати, але їхати з дому не хотілося, бо там я народився, там мої друзі, там родина...

То були останні в моєму житті п'ятдесят днів у рідному домі.

*Петрикiна Анна Сергiївна,
вихователь КЗ «ХС НВК iм. В. Г. Короленка»*

«Вiйна у рiдному мiстi...»

«...Така, як ти, буває раз на все життя...» — мелодiя порушила тишу в кiмнатi, вранiшнiй морок ще не змiнився сонячним промiнням з-за вiкна, i було важко одразу вiдшукати мобiльний.

- Алло-алло, доню, у нас почалася вiйна! — тривожно долинуло з того кiнця.
- Справжня, це вже не жарти. Крiзь лунає сирена, з дзвiниці церкви доноситься набат, чуєш? Чуєш? Це зараз у нас все наживо вiдбувається!!! Кажуть, почалася атака, збили вертолiт, є...— а я вже не чую... в головi — вiдлуння тої сирени.

Збудила чоловiка, сидимо перед екранами телевiзора, ноутбука, переглядаємо останнi новини, вiдео... Що це? До болю знайомi краєвиди рiдного мiста... он гора Карачун, там школа, а он i мiст, за яким церква, з якої тiльки-но чула набат... i на вiдео чутно сирену, їй вторить набат... голова обертом. Мама... набат... рiдний Слов'янськ... дим з-за дерев, вiйськові... вiйна!!! Такого не може бути!!! Десь далеко, на iншому континентi, в iншому мiстi, в iнший час... НI! Не тепер, як це можливо?!!

Вiд того ранку минуло пiвтора мiсяця нескiнченних переглядiв новин (по всiх сайтах: україно-, англо-, нiмецькомовних), невимовного жаху i тривоги за рiдних. Так важко було зв'язатися, бо мобiльне покриття постiйно зникало, а кожна розмова з рiдними, наче востаннє. Тому цi «дозвони» та перемовини були понад 30 разiв на день. Розмовляєш з мамою, а вона на роботу йде через усе мiсто пiшки (мiський транспорт не їздить), проходить 4 блокпости пiд постiйнi звуки обстрілу... каже: «Все добре, доню! Дiйшла жива...». «Мамо, тобi додому ще йти!!!» — у мене кричить душа, що облилася вже сльозами.

Уже червень був... у Харковi скрiзь мирне життя. Найбiльше вражали дiти, що бавилися на майданчиках... так безтурботно, так по-дитячому... Боже, вбережи їх вiд тої долi, яка спiткала дiтей Донбасу!

Повертаючись з роботи, купила полуницi для племiнника та, як завжди, уже не сподiваючись на зв'язок, телефоную мамi. «Слухаю! Як рада чути!!! Доню, у нас все гаразд, до нас сусiд зай...» Свист i вибух, i мамин зойк... i монотонне звучання обiрваного сигналу... «Ваш абонент знаходиться поза зоною досяжностi...», — втретє чи увосьме чується з телефону. Мiй абонент ПОЗА ЗОНОЮ ДОСЯЖНОСТI!!! То не дев'ять хвилин було, то — вiчнiсть! Проїшов сигнал. Вiдповiв тато. Живi. У пiдвалi. З сусiдами. ЖИВИ!

А ввечерi в якихось новинах бачу тата, дає iнтерв'ю. Стоїть перед нашим рiдним домом, а навпроти в сусiдi палає гараж... снаряд пролетiв над нашим дахом i влучив до сусiдiв... скiльки? П'ять, сiм метрiв вiддiляли дiм з моїми батьками в пiдвалi вiд двору сусiда, який з родиною виїхав за декiлька годин?!!

Интервью 1. Вовк Михаил, ученик 5 класса из города Славянска Донецкой области

- Миша, я знаю, что ты не из Харькова. Скажи, пожалуйста, откуда ты?
- Я с Донецкой области, город Славянск.
- А вот если бы ты был, ну, художником, как бы ты нарисовал свой дом?
- Мммм... Разно... больше светлых оттенков... большой...
- Так...
- С большим садом, там, где розы... гараж...
- С машиной обязательно...
- Нет (смеется)... ну и все...
- А погода на твоём рисунке была бы солнечная или пасмурная?
- Моя погода была бы солнечной...
- Солнечной и яркой... хорошо. Спасибо, Миша! Хочу задать тебе тогда такой ещё вопрос: где ты летом отдыхал?
- Я был два месяца в Харькове, потом уехал с.. почти со всем своим классом в санаторий «Елочка».
- А какие впечатления самые такие большие у тебя остались от этого лета?
- В санатории «Елочка», что мы ходили купаться.
- На речку?
- Да.
- Любишь купаться, да?
- (улыбается)
- Понятно. Миша, скажи, пожалуйста, тебе нравится учиться в нашей школе?
- Да.
- А где ты до этого учился?
- Я учился тоже в школе для слабовидящих, в такой же школе... там мы могли оставаться ночевать.
- Тоже интернат, да?
- Мг..
- А в каком городе эта школа находилась?
- В Славянске.
- В Славянске вырос?
- Да.
- Понятно. Тебе нравилось там учиться?
- Да.
- Тоже были друзья?
- Да.
- Скажи, Миш, а почему вы переехали в нашу школу, приехали в Харьков, что случилось?
- Ну, там началась война.
- Мг..
- Стрелять начали...

- А это когда было?
- Не помню.
- Не помнишь, да?
- То есть это было лето, наверное, прошлого года?
- Да.
- И ты не отдыхал из-за этого нигде летом?
- (соглашается)
- И вам нужно было приехать именно сюда?
- Да.
- Из-за этой трагедии.
- (соглашается)
- Понятно, но здесь у тебя все в порядке?
- Да.
- То есть ты рад, что тут находишься, да?
- (соглашается)
- И новых друзей завел тоже?
- (соглашается)
- Хорошо, спасибо большое. Хорошо, Миша.

А если бы ты был знаменитым тележурналистом, и тебе надо было бы представить такой репортаж, во всем мире, что твой дом самый лучший, как бы ты это сделал?

Ну-у-у... у каждого все равно есть свой дом, и он и так поймет, что его дом, каждый, у каждого свой дом самый лучший.

- И несмотря ни на что?
- Да.
- Да? А почему?
- Ну, потому, что там есть его семья, родители, там, где он родился, там, где он вырос.
- Воспоминания, да?
- (соглашается)
- Хорошо. Спасибо большое. Еще один, последний вопрос, Миша, и я тебя отпущу. Скажи мне, а твоя жизнь здесь, в школе, отличается от жизни там, в твоём родном доме?
- Да, отличается.
- А чем?
- Там друзья, семья, ну...
- То есть больше впечатлений ты получаешь дома, да?
- Да.
- Хорошо, спасибо, Миша.

Интервью 2. Потемкин Анатолий, ученик 12 класса из города Алчевска Луганской области

- Если бы ты был знаменитым художником, как бы ты изобразил свой дом?
- Наверное, на данный момент, он у меня несчастливый, нарисовал бы в серых тонах.
- В серых тонах... А ты живешь в многоквартирном доме, в квартире или в частном?

- В девятиэтажке живу.
- На каком этаже?
- Первый этаж.
- Первый этаж. А что-то характерное есть у тебя там? На окнах... что можно распознать? по чему ты распознаешь, что это окна именно твоего дома?
- Ну, рама окон синего цвета. На подоконниках стоят цветы.
- А какие цветы? Помнишь? Обычные?
- Алое.
- Скажи, Толик, а где ты отдыхал этим летом?
- Ездил к бабушке в Винницу.
- А что тебе запомнилось больше всего?
- Ну...
- Город...
- Город, друзья новые...
- А в городе, что было интересного?
- С друзьями ходили на речку.
- Так...
- В Виннице есть красивый фонтан, ходили на представления...
- Хорошо. А давай мы с тобой сейчас немножко пофантазируем и представим, что ты знаменитый тележурналист, как бы ты представил и даже смог бы доказать всему миру, что все таки твой дом самый лучший?
- Ну, дом, по-любому, самый лучший там, где ты родился, там твое детство проходит, друзья детства, ну, родные люди тебя там ждут, уже приятней возвращаться. Вот. Ну, тебя там ждут, любят...
- И это самое главное?
- И это самое главное.
- Скажи, пожалуйста, Толик, а чем-то отличается твоя жизнь, твое пребывание здесь, в школе, от твоей жизни там, дома?
- Ну, я в школе уже очень долго, так что возвращаться в школу это уже не впервой, уже есть какая-то привычка. Так что школа уже как второй дом.
- Как второй дом... Ну, а отличия есть?
- Ну, конечно есть... там мама, папа, здесь, конечно, воспитатели... но дома лучше... дома мама, папа, родители, семья.
- Спасибо, Толик.

Интервью 3. Жолинская Александра, ученица 11 класса из города Рубежное Луганской области

- Откуда ты родом?
- Я родилась в городе Рубежное Луганской области.
- Слушай, а вот если бы... давай мы с тобой немножко пофантазируем, вот если бы ты была знаменитым художником, как бы ты изобразила свой дом?
- В первую очередь, я бы постаралась изобразить его именно таким, какой он есть, тем, которым я его люблю и всегда ношу с собой в памяти, в сердце...
- Ну, а какой он, можешь поподробнее?

- Ну, у меня очень уютная квартира... в первую очередь, я всегда узнаю ее по большому количеству лилий, еще мама разводила, и мы всегда всей семьей за ними ухаживаем, всей семьей их поливаем всегда. Ждем затем, когда они расцветут, всегда...
- *То есть твой дом всегда наполнен замечательным запахом лилий?*
- Ну, почти.
- *Значит можно сказать, что твой дом имеет свой запах неповторимый?*
- Конечно!
- *А давай мы с тобой представим, что ты знаменитый тележурналист и тебе надо доказать всему миру, что твой дом самый лучший. Как бы ты это сделала?*
- Мой дом и так самый лучший! Это не к чему доказывать! Тот, кто захочет это понять, он просто придет и почувствует ту душу, которую все мы вложили в стены моего дома.
- *Спасибо большое. Скажи, пожалуйста, а отличается чем-то твоя жизнь здесь, в нашей школе, в Харькове, от твоей жизни там, дома?*
- Я как бы по натуре человек свободный, поэтому, конечно, дом люблю за то, что там нет никаких правил, а школа это для меня просто место, где я живу по-настоящему, где друзья, где постоянно какая-то активность, без которой жить я просто уже не могу. Я не представляю, как я выпущусь из школы и как я не буду сюда возвращаться... это место, к которому я прикипела всей душой.
- *Сколько... это большую часть жизни ты тут провела, получается?*
- Получается... уже двенадцатый год, считая подготовительный класс.
- *Понятно. Спасибо, Саша, большое!*

Интервью 4. Малакан Анастасия, ученица 11 класса, из города Симферополь, Крым

- Анастасия, я знаю, что ты не харьковская. Скажи, пожалуйста, откуда ты?
- Я проживаю в Автономной Республике Крым, городе Симферополе.
- *Скажи, пожалуйста, а вот если бы ты была знаменитым художником, как бы ты нарисовала свой дом?*
- Я бы нарисовала большой частный дом и рядом большая, родная, любящая семья... в теплых ярких тонах.
- *Понятно. У тебя именно частный дом? Большой частный дом?*
- Да. Мы живем в городе, но у нас частный дом.
- *Понятно, хорошо, спасибо. А скажи, где ты отдыхала этим летом?*
- Этим летом я все лето провела рядом с семьей, но в конце июля мы с сестрой ездили по Крыму на экскурсию. Мы ездили в город Севастополь, в Херсонес и город Бахчисарай: в Ханский дворец и парк «Крым в миниатюре».
- *А что больше всего тебе запомнилось из этих поездок?*
- Мне понравилось в Херсонесе, там очень красиво... нам рассказывали, как раньше жили греки и их историю... и понравилось в Ханском дворце. Я узнала много интересного про мусульман и их жизнь.
- *И их культуру, да?*
- Да, их культуру.
- *Интересно получается. В Крыму такие разные традиции, разных народов, да и не только. Хорошо. А давай мы с тобой представим, что ты тележурналист и тебе надо рассказать всему миру, что твой дом самый лучший. Как бы ты это сделала?*
- Мой дом самый лучший, потому что там живет моя самая любимая семья, которой роднее для меня больше нету, и у кого есть тоже родная семья, тот по-любому поймет.

- Скажи, Насть, а твоя жизнь здесь, в школе, отличается от жизни там, дома?
- Школа — это мой второй дом. Хотя дома родная семья, но школа для меня тоже очень родной. Я не представляю, когда выпущусь, как мне будет тяжело без школы!
- Понятно, я думаю, мы всегда будем рады тебе и ты всегда можешь сюда, к нам, приезжать. Дай бог, чтоб это было возможно. Спасибо тебе большое.

Интервью 5. Панков Сергей, ученик 7 класса из города Торез Донецкой области

- Сережа, я знаю, что ты не из Харькова, откуда ты?
- Я с Тореза Донецкой области.
- Хорошо, а давай мы с тобой немножечко пофантазируем, вот, представь, что ты знаменитый художник и тебе надо нарисовать картину под названием «Мой дом». Как бы ты это сделал?
- Дом это, он был бы в ярких оттенках, это та квартира, в которую ты всегда заходишь, тебя вызыв.., когда рядом с близкими, вызывает очень теплые ощущения... вот, ты заходишь, приятно заходить...
- То есть ты чувствуешь присутствие своих близких и это вызывает теплые впечатления, поэтому ты хочешь это изобразить в теплых и ярких тонах... я правильно тебя поняла?
- Да.
- Хорошо, спасибо. Сергей, скажи, пожалуйста, а где ты отдыхал этим летом?
- Этим летом я все три месяца был в «Аисте».
- «Аист» это что такое?
- Санаторий «Аист», оздоровительный.
- А где он находится, Сережа?
- Где-то в Змиевском районе, но там через Беспаловку надо ехать.
- Ага, то есть Харьковская область. Скажи, а какие самые яркие впечатления у тебя остались от этого лета?
- Самые яркие были впечатления, это там, где я работал диджеем, и там, где я выступал, был активный, участвовал в разных конкурсах, так же в одном конкурсе «Покажи свои таланты».
- Это все происходило в санатории, где ты отдыхал, да?
- Да.
- То есть ты проводил дискотеки, так?
- Да.
- И это произвело на тебя такое большое впечатление?
- Да. А еще я выступал!
- Ну, молодец, хорошо! Скажи, пожалуйста, если бы ты был тележурналистом. То ты был художником, а теперь тележурналист. И тебе надо было бы представить репортаж о твоём доме. Но этот репортаж распространился бы по всему миру. Как бы ты это сделал?
- Мой дом лучший! Доказывать тут ничего не надо. Я думаю, что дом лучший тогда, когда... когда близкие тебя всегда встречают..
- И окружают...
- И окружают, и это когда ты заходишь в дом, и тепло... чувствуешь тепло и уют, и комфорт, когда, вот... и, несмотря ни на что, самое главное — это любовь к человеку, любовь к этому дому... вот.
- Хорошо, спасибо. Сереж, скажи, вот ты больше времени проводишь в школе, твоя жизнь в школе отличается от твоей жизни, когда ты пребываешь дома?
- Школа — это мой второй дом, это, как бы, тут воспитате... тут у меня там есть... ну, как, бабушка

- вот дома есть, а тут у меня вот, как в школе, как мама и папа это воспитатели, как бы смена.
- *Друзья?*
- Друзей тут очень много, но и дома у меня тоже есть друзья.
- *Ага, ты очень дружелюбный человек, заводишь много друзей, да?*
- У меня и дома, там во дворе есть много.
- *Понятно, но все ж таки, жизнь в школе отличается от жизни дома?*
- Да. Я не представляю, вот как если я выпущусь, я буду чаще навещать эту школу.
- *Хорошо, Сережа, тогда успехов тебе в твоей учебе, в твоей жизни. Спасибо большое.*

«Мій дім, моя родина»

Нещодавно у зв'язку з участю закладу в конкурсі дослідницьких есеїв: «Чорнобиль та Східна Україна: портрети і долі 1986–2015» у школі проводилося соціологічне опитування. Метою опитування було визначити сталість проживання сімей вихованців та основні причини переселень їхніх родин.

Учасниками стали 58 учнів 3–11-х класів. Тема опитування: «Мій дім, моя родина».

Дім ототожнюють лише з певним місцем проживання — оселя, будинок, квартира 36 % учнів.

Поняття оселі поєднується зі світлими емоціями та почуттями у 43 % учнів.

Тільки одна дитина починає опис свої домівки зі слова «стійкий».

На думку більшості учнів, конфлікт у родині, війна — це основні причини, які змушують людей залишати своє житло.

За свідченнями респондентів:

- із 11 сімей, які проживають менше 5 років у певній оселі, тільки 4 живуть разом із бабусями і дідусями;
- із 23 сімей, які проживають до 20 років у певній оселі — 8 живуть разом із бабусями і дідусями;
- із 20 сімей, які проживають понад 20 років у певній оселі — 13 живуть разом із бабусями і дідусями.

За матеріалами опитування було встановлено таке:

- термін проживання впливає на кількість осіб у родині;
- значний термін проживання на одній території — передумова існування великих сімей.

Повне ім'я своїх бабусь, дідусів та місце їхнього народження знають 50 % учнів.

Лише 12 % учнів знають повне ім'я прабабусь та прадідусів, але 34 % точно знають їхні місця народження.

Розділ III

Номінація «Найкращий аналітичний підхід»

«Дві жіночі долі на тлі Чорнобильської катастрофи»

Виконала Шевчук Марина

Майже 30 років відділяють нас від тієї страшної аварії. 26 квітня 1986 року на Чорнобильській атомній електростанції, розташованій на території тодішньої Української РСР, сталася найбільша в історії людства техногенна катастрофа — Чорнобильська аварія. Чорнобильська катастрофа призвела до радіоактивного забруднення багатьох регіонів Європи. У світі є небагато назв, які відомі краще, ніж «ЧОРНОБИЛЬ».

Ця трагічна сторінка в новітній історії України й досі залишається недостатньо дослідженою. Проблеми вивчення Чорнобильської аварії вже багато років перебувають у центрі уваги історичної науки. Однак через складність та багатогранність цієї проблеми багато її важливих аспектів раніше були поза межами дослідницького пошуку. І передусім це стосувалося її людського виміру. Тривалий час історичні дослідження, ґрунтовані на макропідході, віддавали перевагу вивченню масштабних подій та явищ, фактично залишаючи поза увагою головну дійову особу історичного процесу — людину. Для суспільства важливою є не лише сама катастрофа як подія, а й її наслідки та їхній вплив на життя населення. Чорнобильська аварія безпосередньо торкнулася і змінила долі багатьох людей. Тільки для ліквідації наслідків аварії за різними підрахунками було задіяно від 600 000 до 800 000 осіб. Завдяки самовідданості ліквідаторів наслідків катастрофи, які заплатили своїми життями і здоров'ям, аварія була локалізована. Радіоактивного ураження зазнали й мешканці сотень населених пунктів, які вимушені були назавжди покинути заражені домівки.

Крім того, особливої актуальності аналіз цієї проблеми набуває ще й з огляду на те, що з плином часу втрачається зв'язок між безпосередніми свідками досліджуваного історичного періоду та сучасними поколіннями. З кожним роком лишається дедалі менше живих свідків та учасників ліквідації тієї страшної трагедії. Тому все більш актуальним стає вивчення досвіду Чорнобиля з позицій популярного сьогодні напряму історичної науки — усної історії. Саме за допомогою даних, котрі дає усноісторичний метод, дослідники мають можливість зберегти свідчення безпосередніх учасників певних подій, які в офіційних джерелах фігурують лише в ролі статистичних одиниць, а то, як правило, і взагалі забуті. Завдяки усній історії можна розглянути минуле через світосприйняття звичайних учасників історичних подій, явищ та процесів¹. Усні розповіді очевидців дають можливість розширити наше уявлення про події, заглибитися до рівня їхнього сприймання окремими очевидцями та цілими поколіннями.

Мета роботи — за допомогою записаних інтерв'ю проаналізувати життєвий шлях двох жінок, яких було евакуйовано з міста Прип'ять у квітні 1986 року і розповіді яких вражають своєю щирістю й емоційністю. Тим паче, що наразі тема вимушеної евакуації та переселення для нашої країни знову є актуальною.

Які ж факти і події збереглися в їхній пам'яті? Які теми домінують у їхніх розповідях? Яким вони згадують вимушене переселення? Який вплив пережиті події мали на їхнє подальше життя?

На базі однієї й тієї самої організації («Союз Чорнобиль» у Харкові), але в різний час було запропоновано двом жінкам розповісти історію свого життя. Це дві абсолютно різні долі, проте їх об'єднує те, що обидві жінки після аварії на Чорнобильській АЕС назавжди покинули свої рідні домівки в місті Прип'ять.

Ніна Сергіївна Халтуріна (1948 року народження) на момент аварії працювала вихователькою в одному з дитячих садочків, була заміжньою, мала двох доньок.

Ніна Сергіївна відразу ж акцентувала увагу на тому, що вона була евакуйована з міста Прип'ять. З усмішкою Ніна Сергіївна згадує своє життя в місті, неодноразово наголошуючи на тому, яким ідеальним для життя було м. Прип'ять, які там жили доброзичливі люди:

«И город молодежный, красивый. Вот Новый год мы встречали на площади. До 12 дома, а в 12... Он [город] очень был компактный, там не было внутри города ни трамваев, ни троллейбусов. До атомной пешком люди ходили, потому что до атомной два километра. Атомная города Припять. Лесом, сосна кругом, и сам город в сосне, кругом грибы. Настолько летом рядом Припяти песок белый, как

1. Гончаров Андрій. Усна історія як історичне джерело / Андрій Гончаров // Режим доступу: <http://old.pinchukfund.org/storage/students/works/2008/264.doc>

пляж, прям вот белоснежный. Люди в выходные все на берегу Припять были, не было никаких проблем, не было никаких взяток, в больницу спокойно идешь, обслуживают, а снабжение было прекрасное. Люди были прекрасные. Вот я стала работать в детском садике, ко мне и украинцы, и русские дети, у меня много фотографий моих выпускников, с такой доброжелательностью относились. Ну, все мы молодые и, конечно, родители тоже были молодые, которые водили. Я передумала идти в детский... в школу. Мне очень понравилось там, мы горели, у нас была художественная самодеятельность, у нас смотр был, первые места мы занимали, огоньки проводили. А вот Новый год я Вам говорю, 12 часов, все выходят, у кого баян, у кого гармошка, вокруг елки, у кого бутылка, у кого... Все, и друг друга, даже вот не знали люди, играют гармошка, там баян. Друг другу наливают, угощают, песни поют, пляшут. Никто никогда не задумывался, что ты русский или еврей. Национализма вообще никакого не было, и никто об этом не думал. Все очень дружно жили»²

У розповіді відчувається жаль за втраченим містом, що мешканці сприймали, як оазу. Далі респондентка вдається до різкого контрасту, розповідаючи про тяжке становище, в якому вона опинилася після евакуації сама з двома дітьми на руках: «...квартиры нет, ничего нет: ни мебели, ни денег, ничего. Двое детей. С мужем...(вздыхает) в тюрьме тогда мой муж был. Алкоголиком стал, пил, работал на стройке и, короче, вот это мы прихо...»³

На питання, звідки їй стало відомо про аварію, вона відповідала, акцентуючи увагу на своїх дітях та на своєму місці перебування та молодшій доньки, яке було близьке до аварії.

«Значит э... я, у меня дочка училась в Москве старшая, не в Москве, а в Лихославле Калининской области, в торфяном техникуме. На 1-е мая и на Рождество она должна была приехать на каникулы. Ну, а я решила сделать легкий косметический ремонт. Я все стирала, белила, окна все были насквозь, все было открыто. Вся ночь, как это сияло, я видела. Я даже не закрыла окна, думала, гроза и слышала грохот. Но думала, гроза, легла спать, а маленькой было дочке уже 5, 6-й год. Мы на 9-м этаже жили, она пойдет, поиграет там, на улице, прибежит, а я мою окна со всех сторон»⁴

Тобто на наступний день після аварії місто продовжувало жити звичайним життям. Населення ще не знало, що насправді сталося на АЕС. Далі, коли Ніна Сергіївна дізналася про майбутню евакуацію, в розповіді відчувається щира материнська тривога й навіть розпач, страх за долю дітей, особливо старшої доньки:

«У меня руки затряслись, я не знаю, что делать, куда, что. Естественно, денег у меня запаса никакого. Одна, двое детей. Одна там училась же. И она должна приехать, она уже едет где-то. Куда она пойдет? Ни родных, никого. Я в слезы»⁵

Зі слів Ніни Сергіївни евакуація проходила спокійно, без паніки, населенню нічого не розповідали. І тільки одиниці знали, що відбувається насправді:

«И я... ну, выхожу, а соседка с нашего дома подходит ко мне. Раньше мы с ней никогда даже не разговаривали. Она подходит, говорит: “Женщина”. А сетка — видно босоножки и покрывало. “Вы куда собрались?”. А муж у нее большой начальник был. Я говорю: “Ну, так на два дня же”. “Зачем Вы босоножки взяли? Кольцо обручальное Вы взяли?” Я говорю: “Зачем оно. Потеряешь”. Она меня отвела в сторону, говорит: “Мы больше сюда никогда не вернемся. Идите возьмите документы и если у Вас есть какие-то деньги...”»⁶

Іще одним аргументом на користь того, що населення було необізнане і щиро вірило, що ця евакуація лише на кілька днів, свідчить такий спогад:

«И вот в какой-то деревне чуть приостановились. Я помню, бабушка клюшкой стучала в окошко и кричала: “Деточки, вы живы? Говорят, что вы все взорвались”. Мы: “Ха...”. Ну, люди, смешно так. Вот»⁷

Далі в своїй оповіді вона робить наголос на людській доброті, на тому, з якою теплотою ставилися до евакуйованих люди, до яких їх тимчасово підселили:

«Какие патриоты были вот люди, что значит, они пережили войну и с какой добротой они отнеслись...

2. Інтерв'ю з Халтуріною Ніною Сергіївною, 1948 р. н. Запис 19.12.2013, м. Харків // Архів Чорнобильської історичної майстерні.

3. Там само.

4. Там само.

5. Там само.

6. Там само.

7. Там само.

Так этот дедушка до конца нам молока носил и, когда мы уезжали из этого села и эти дедушка с бабушкой бежали за автобусом, и тот дедушка. Такая теплота»⁸

Та весь цей час, перебуваючи в с. Луговики, Ніна Сергіївна була в нервовому стані, її материнське серце не мало спокою:

«Я каждый день плакала. По радио в Луговиках говорили... радио каждый день: семья, там, Халтуриных ищет ребенка, внешность — волосы длинные... Несколько раз объявляли. Мама с дочкой находятся тут, а дочка где-то ищет. Каждого, вот кто потерялся, как во время войны. И мою тоже»⁹

На щастя, все скінчилося добре і донька незабаром знайшлася.

Далі Ніна Сергіївна розповідає про вельми цікавий випадок, який стався по дорозі до Уфи і який відображає повну протилежність тому ставленню до них, яке було в с. Луговики:

«А когда зашли в поезд, ну, заходим в вагон с дочкой, сели, ну, естественно, у нас ничего нет. Заходит женщина, села и говорит: “Вы слышали, взрыв какой-то был, радиация кругом. Хоть бы в поезде не попать с этими облученными”. Я онемела. Мы же не знаем о себе ничего. И что это? Кто нам рассказывал? Ничего нам не рассказывали. Я глаза вытаращила. Она говорит: “Да ты такая?” Выскочила. Нам ехать двое с лишним суток и к нам никого. Мы до самой Уфы вдвоем ехали. Никто к нам не заходил. Ни проводница. Никто»¹⁰

І надалі акцентується увага, що ніхто нічого не говорив, не пояснював, що потрібно робити, аби зменшити вплив радіації: *«Кто нам что говорил. А это все надо было выкидывать. Что было на нас, а мы в этой одежде, сколько находились, ехали. В общем, кругом тишина, никто ничего»¹¹*

Далі Ніна Сергіївна розповідає, що опинилася в Харкові, отримала квартиру, влаштувала доньку в 1-й клас, а сама працювала вихователькою. І тільки тут, у Харкові, до неї прийшло реальне усвідомлення того, що сталося насправді, і на перший план оповіді висувається тема значних проблем зі здоров'ям як наслідок перебування на зараженій території:

«В Харькове. Уже я работала 349-й сад от радиозавода на Конном... и у меня каждый день с детьми, детей было много, по 40 человек, голова очень сильно болела. Наклонюсь, у меня кровь хлынула из носа. Сколько раз вызывали скорую, а скорая тоже руками разводит. А потом заведующая мне говорит: «Слушайте, Нина Сергеевна, отправляйтесь в больницу, решите вопрос, в чем дело». Я ж в Институт радиологии. Ну, тогда нам надо, там же был основной у нас. К невропатологу пришла, помню, захожу, говорю, и у дочки, у маленькой дочки... А ту в Москве обследовали, тоже все сняли с нее, все... Денег сколько-то ей дали. А... это... дочку из школы в 1-й класс она пошла здесь и тоже ее приводили под руки, падала в обморок, слабенькая была. А... говорю: “Вот у меня из носа все время и что мне, ну чуть не увольняйся. Дети же действительно”¹²

І тут ми бачимо щире хвилювання не так за себе, як за здоров'я й долю дочок. І надалі в оповіді наявні елементи, які виражають втрати різного характеру: втрати здоров'я, доброго психологічного стану, втрати друзів (через опромінення), колишнього життя: *«Другая жизнь. Как министр энергетики к нам, перед нами выступал, он сказал: “Вы жили в раю. Вот. Ваша райская жизнь закончилась. Теперь вас ждут испытания и трудности, но вы держитесь”. Легко было. Понимаете, вот, ну, еще молодость, наверное, и не было этого зла, которое сейчас кругом. Все были жизнерадостные, хотя время, был еще Советский Союз, был. Ну, было интересно как-то жить. Хотя и денег не хватало. Не лучше, мы беднее были материально, но нам было лучше жить, чем сейчас»¹³*

Далі Ніні Сергіївні запропонували висловити свої думки щодо сучасної молоді та популярних тенденцій екскурсій у зону. Це питання вона знову розкриває крізь призму подій у власній родині й повертається у минуле, говорячи про молодшу доньку Олену: *«Целый день она на песке радиоактивном сидела. Целый день я ее выгоняла. Откуда я знала, что нельзя? Нам же никто ничего не рассказывал, все было в тайне. Она слабенькая здоровьем, но учится и работает»¹⁴*

8. Там само.

9. Там само.

10. Там само.

11. Там само.

12. Там само.

13. Там само.

14. Там само.

Тут респондентка виражає осмислення трагедії, розповідаючи про власні дії, які вважає неправильними.

На прохання висловити свої думки з приводу заходів щодо увічнення пам'яті цієї страшної трагедії Ніна Сергіївна відповіла таке: *«Так продолжали же и в прошлом году наши ликвидаторы ходили по школам, беседовали. Обязательно это надо, но опять-таки это чтобы директора школ, завучи, классные руководители никогда об этом не забывали. Это же тоже урок, и у детей развивается чувство патриотизма, что люди, несмотря ни на что, своей жизнью не дорожили, ехали и спасали мир от атомной катастрофы. Конечно, обязательно надо. И, наверное, вот такие мероприятия, как День ликвидатора, 26-е апреля как-то, может, даже привлекали. Чтобы они тоже на этих митингах участвовали, хотя бы ну просто стояли и слушали этих людей. И постепенно их уже не будет, это сейчас вообще последнее время так часто стали ликвидаторы умирать»*¹⁵

Гадаємо, з цих слів можна зробити висновок, що Ніна Сергіївна вбачає необхідним розвивати почуття патріотизму серед молоді і за жодних обставин не забувати того, що сталося.

Розповідь Ніни Сергіївни Халтуріної про Чорнобильську трагедію, вимушену евакуацію з Прип'яті дуже тісно перепліталася з її особистим життям. Говорячи про різноманітні питання, вона весь час верталася до власної сім'ї, до дочок, тобто часто можна було почути саме про материнські почуття.

Тетяна Григорівна Супрун (1962 року народження) на момент ліквідації аварії була працівником ЧАЕС, апаратником хім. водоочищування. Перебувала на зараженій території безпосередньо в день аварії.

Розповідаючи про історію свого життя, Тетяна Григорівна зупиняється на описі свого першого враження від міста Прип'ять: *«...когда я приехала в город, город меня порастил своей красотой, своим изобилием вот роз. У нас было в Припяти на каждого человека, где-то рассчитано по 5 роз на одного жителя. У нас было везде, везде были просто клумбы роз, огромное количество и причём они были разные: и жёлтые, и оранжевые, и бардовые, и тёмные. И запахи, естественно, их, вот их красота, всегда ранним утром встречали они нас с капельками росы. И радовались...»*¹⁶

Трапилася трагедія, і саме в цей день Тетяна Григорівна мала чергування на станції. Вперше побачила все на власні очі, коли їхала на роботу: *«Мы жители Припяти, и нас везли именно на станцию вот на работу, то есть специальными автобусами, специальными автобусами нас везли. Когда мы проезжали ещё через... Ну та центральная проходная, на которую мы обычно всегда нас привозили, вот, она была перекрыта, и нас повезли как бы в обход станции с обратной стороны. Вот как раз мы тогда увидели всю трагедию. Ну, даже увидев это всё, мы ещё не осознавали, что случилось»*¹⁷

На питання, звідки вона дізналася про аварію, відповідала, акцентуючи увагу на своєму місці роботи, а також на тому, яким чудовим з усіх боків було місто Прип'ять: *«Мы вышли утром, как бы вот, это получилось 26-го апреля, было. Мы хотели сходить на рынок, но рынки были перекрыты. Вот, и мы пошлись по магазинам, магазины тоже были открытые, но все брали воду. Вот, в основном все брали воду, запасались водой. Еда была у нас дома. Тем более, как бы, холодильники были у нас полны едой. Город снабжался по первой категории, в городе было очень много продуктов, очень много было хрустя, было. Очень много было, вот магазины были, снабжались по первой категории, поэтому в магазинах было всё. У нас были тогда и мохеровые шарфы, кожаные натуральные плащи и кожаные натуральные туфельки, сапожки натуральные, которые там 500 грамм где-то весили. Но были вообще, как бы одежда была и обувь была, всё очень, очень добротное. Как бы нас баловали одеждой. Ну и не только одеждой, и продукты, и питание было очень хорошее, всё было на очень высоком уровне. Вот для жизни, как раз город такой, ну рай на земле»*¹⁸

Знаючи про аварію, не зважаючи на прохання чоловіка й друзів не виходити на роботу, Тетяна Григорівна відповіла таке: *«Нет, как это я не поеду на станцию, я говорю, вахтёр, как это я не поеду? Я всё равно поеду»*¹⁹

«И наш начальник, он предупреждал, чтобы меньше ходили по улице. Но в силу своей работы всё равно я как старший, ну, как я, как аппаратчик, и так как у меня девочка была просто в подчинении, не такой аппаратчик, как я, а просто стажёр была, и я практически была сама на станции и на смене. И вот,

15. Там само.

16. Інтерв'ю з Супрун Тетяною Григорівною, 1962 р. н. Запис 01.11.2013, м. Харків // Архів Чорнобильської історичної майстерні.

17. Там само.

18. Там само.

19. Там само.

проводили все эти операции мы, и слив кислоты, и механическая была регенерация тоже фильтров, и кислотные фильтры вышли из строя, тоже нужно было делать регенерацию»²⁰

Тобто тут ми спостерігаємо певну саможертвність, можливо, й не цілком усвідомлену через молодий вік. Тут бачимо дискурс, який відображав відданість своїй роботі. Наступного дня, коли Тетяна Григорівна поверталася додому з чергування, місто вже було не впізнати. З радісного воно перетворилося на тихе і похмуре: *«Придя домой, город в это время, конечно, был полупустой, окна были закрыты. Как-то было дивно, потому что город был очень красивый и очень такой, вот знаете, белокаменный. И он своей красотой, своим теплом, он дарил радость людям. И конечно, туда люди ехали и думали, что мы там будем жить и счастье найдём своё. Потому что действительно настолько была красивая Припять, это необыкновенный город»*²¹

Як бачимо, і в спогадах Тетяни Григорівни, і Ніни Сергіївни Прип'ять постає перед нами як своєрідний рай на Землі.

Далі в оповіді звучать сумні ноти: підірване здоров'я знайомих та друзів, власне згублене здоров'я, що позбавило можливості стати матір'ю. На дуже інтимне питання щодо дітей Тетяна Григорівна відповідає так: *«Ну, ничего... Это ж тогда многие рожали, многие заводили, но... Просто, тогда я просто после аварии сильно болела. И, наверное, всё-таки благодаря моему сильному организму, потому, что вот Сумская область, у нас всё было натуральное, всё домашнее, всё такое крепенькое, поэтому может так я и выжила, по сегодняшний день»*²²

Можна зауважити, що попри всі негаразди, відчувається оптимістичний погляд на життя.

Дуже цікавою є думка пані Тетяни щодо можливих причин, які спричинили таку аварію. Вона вбачає причину природного характеру: *«Вы знаете, была когда-то вот недавно буквально передача, и сказали, что вот как раз Чернобыль стоит на сейсмических каких-то, таком вот, как ломаный такой идёт, как ландшафт и в это время произошло, из глубины, из земли, как мелкое землетрясение, по последним данным. И это уже стали доказывать. И именно вот сначала произошёл взрыв, потом прекратилось охлаждение реактора. И дальше, естественно, как бы сначала взрыв изнутри, как бы из земли, как вулканическое, как бы пошло вот, как бы вулканический такой вот толчок был»*²³

На наступне питання, чи хотілося б повернутися у Прип'ять, Тетяна Григорівна говорить, що була там через півроку після аварії, й знов акцентує увагу на тому, як чудово жилося в місті до аварії і що стало з містом, як воно змінилося до невпізнання після. *«Ну, город принял другую форму лица, это понятно. Поэтому как-то боль. Сначала боль да, была боль очень сильная. Во-первых, это моя молодость всё-таки. Очень много друзей, очень много знакомых. Вы знаете, у нас там были такие интересные встречи. У нас, вот если ёлка была, мы собирались на площади, и все переодевались, и все пели, и все плясали. У нас вот, настолько мы были, вот как, по Божьим законам, были как дети просто. Все радовались. И у нас такие вот были интересные какие-то мероприятия. На рыбалку мы ходили, на природу мы ходили. Очень много грибов было, очень много. Ну, просто, вот Припять, она всем баловала, всем нас баловала, всех нас как бы любила, оберегала. И рыбы у нас было очень много всегда, поэтому на рыбалку ходили. И с друзьями всегда на природу ездили, по субботам. Вот суббота — мы всегда выезжали на природу. Всегда было очень красиво. Ну, а потом, уже когда увидели Припять в другом лице, то она уже, конечно не хочется... Я бы уже, я б сейчас уже туда не вернулась. Как бы поехать посмотреть, но это опять воспоминания, это боль»*²⁴

Головна думка, яку би Тетяна Григорівна хотіла донести до нащадків: *«Но, прежде всего, любить друг друга, с большой любовью относится к людям. Не делать ошибок. Это всё-таки, вот, какая-то есть ошибка, если идёт такое серьёзное наказание, испытание такое. То это ошибки наши. Это ошибка, как бы слово такое подобрать?.. Непокорности, смирения. Должно быть смирение перед Богом, прежде всего, а мы этого не понимали, мы далеки были от этого. И может быть вот этими толчками, вот этими вот как раз бы испытаниями должен человек понять, что нужно что-то делать, нужно что-то принять, что-то предпринять, что-то изменить в своей жизни. Не обижать ближнего, прежде всего, любить. Вот, как бы, заповеди исполнять, Божьи заповеди исполнять и всё»*²⁵

20. Там само.

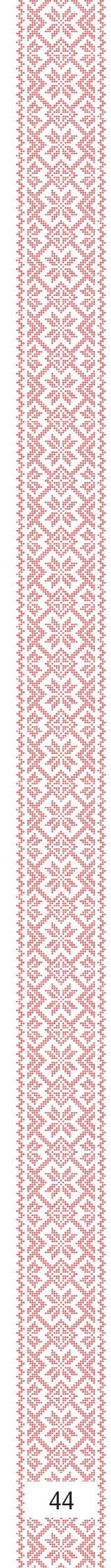
21. Там само.

22. Там само.

23. Там само.

24. Там само.

25. Там само.

У розповіді Тетяни Григорівни здебільшого віддається перевага опису щасливого життя прип'ятчан до Чорнобильської катастрофи. Також відчувається жаль за втраченою безтурботною молодістю. Втім, це розповідь оптимістичної особистості, яка, як мені здається, знайшла себе і точно знає, чого прагне.

Безумовно, трагедія Чорнобиля назавжди змінила життя тих, хто був вимушено евакуйований з так званої «мертвої зони». Тисячі змушені були освоювати нові місця та влаштовувати свою подальшу долю. Для них життя розділилося на періоди «до» і «після» Чорнобиля, що має підтвердження й чітко простежується в розповідях двох жінок. І ця розвідка є невеличким внеском-нагадуванням про необхідність подальшого вивчення особистого досвіду ліквідаторів та свідків цієї жахливої трагедії — символу людської байдужості, недбалості та безпорадності.

Розділ IV

Номінація «Особливий внесок у збереження спогадів очевидців»

Чорнобильська трагедія очима її ліквідаторів

Виконала: Писаренко Тетяна Вікторівна, студентка I курсу спеціальності «Готельно-ресторанна справа» факультету харчових технологій, готельно-ресторанного та туристичного бізнесу Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Керівник: доктор історичних наук, професор кафедри педагогіки та суспільних наук Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» Петренко Ірина Миколаївна.

29 років тому, де колись простягалися чарівні краєвиди, на 4-му енергоблоці Чорнобильської атомної станції прогрімів вибух, що здригнув увесь світ. Саме в ту квітневу ніч 1986 року ніхто навіть не здогадувався, що цей день назавжди увійде в історію нашого народу як день, який об'єднає всіх одним спогадом та який перевернув долі мільйонів людей. Масштаби аварії в перші години суботи на 4-му енергоблоці Чорнобильської АЕС були величезними. Радіоактивного забруднення зазнали території загальною площею понад 50 тис. км². Значного забруднення зазнали й водні джерела, а особливо річки, що протікають неподалік від ЧАЕС. Тисячі людей отримали велику дозу опромінення радіацією, що призвело до страшної цифри смертельних випадків. Наслідки цієї аварії могли бути інакшими, якби тодішня влада вчасно оголосила про вибух та почала евакуацію населення, а не повідомила про це тільки через декілька діб. Після аварії утворилася радіоактивна хмара, яка накрила території не лише сучасної України, Білорусії та Росії, що розташовані поблизу ЧАЕС, але й і Східну Фракцію, Литву, Угорщину, Латвію, Словаччину, Велику Британію та багато інших країн. Саме Білорусь, а не Україна, постраждала найбільше. П'ята частина сільськогосподарських угідь цієї країни вважається слабозараженою. Сотні тисяч людей відчули на собі дію радіаційного забруднення. А через деякий час по всій Європі і навіть в Ірландії випали радіоактивні дощі.

Існує принаймні два офіційні підходи до пояснення причин чорнобильської аварії, а також декілька альтернативних версій. Спочатку провину за катастрофу покладали майже лише на персонал. Тобто була запланована зупинка 4-го енергоблоку АЕС для чергового обслуговування та проведення низки випробувань. Проте надалі пояснення причин були переглянуті й опублікували новий звіт, у якому приділяли більшу увагу серйозним проблемам у конструкції реактора. Як засвідчили експерти, будівництво атомної станції та міста Прип'ять велося поспішно, з численними недоліками та порушеннями.

Після оцінки масштабів радіоактивного забруднення стала зрозумілою необхідність евакуації міста Прип'ять, яке розташовувалось лише за 4 кілометри від ЧАЕС. Для ліквідації наслідків аварії була створена урядова комісія. Для координації робіт були також створені республіканські комісії, різні відомчі штаби. У 30-кілометрову зону навколо Чорнобильської АЕС стали прибувати фахівці для проведення робіт на аварійному блоці і навколо нього, а також військові частини, як регулярні, так і сформовані з терміново мобілізованих резервістів. Їх всіх пізніше стали називати «ліквідаторами». Ліквідатори працювали в небезпечній зоні позмінно: тих, хто набрав максимально допустиму дозу радіації, змінювали наступною групою.

Здебільшого в дезактивації міст брали участь ті, кого забирали фактично з-під військкомату, а декого навіть із дому, з роботи чи навчання. Ліквідаторам видавали спеціальний одяг, окрім форми — ще й напіввовняну білизну, чоботи з онучами та протигази. Умови, в яких працювали солдати, були жахливими. Поняття особистої гігієни не існувало. Всі учасники дезактивації ризикували своїм здоров'ям та життям. Така доля спіткала й полтавців Якушева Івана Васильовича (нині очолює громадський осередок «Союзу Чорнобиль» Октябрського району Полтави) та Нетребка Василя Івановича (який є його заступником). На ліквідацію наслідків аварії чоловіків викликали повісткою з військкомату. Обоє потрапили до Чапаєвської дивізії, яка формувалася в Лубнах. За їхніми свідченнями, неорганізованість операції дезактивації була просто кричущою: приблизно місяць їхній батальйон нічого не робив, вони просто сиділи на зараженій території та чекали команди. А якось перед приїздом вищого керівництва їх змусили марширувати строєм і з піснею. Хоча це ж саме керівництво не зуміло забезпечити мобілізованих резервістів дозиметрами. Ці прилади видавали лише молодшому й середньому складу. Інші ж визначали радіацію за запахом йоду в повітрі і сухістю, присмаком заліза в роті.

Кілька місяців перебування у радіаційній зоні, нехай навіть і в захисному одязі, далися ліквідаторам взна-

ки. Проблеми з серцем, зором та погане загальне самопочуття, виявлення онкологічних захворювань називають «нагородою» за перебування у Чорнобилі. Мабуть, чи не єдине, чого хочуть мобілізовані резервісти, — аби про них просто пам'ятали і надалі ніколи не забували про страшну Чорнобильську трагедію.

Тож схилимо голови перед героїчними зусиллями тих, хто ціною власного життя і здоров'я ліквідував наслідки аварії. Адже вона вважається найбільшою за всю історію ядерної енергетики, як за кількістю загиблих і потерпілих від її наслідків людей, так і за економічними збитками.

Проект: «Чорнобиль та Східна Україна: портрети і долі 1986–2015»

Анкета інтерв'юера

Прізвище, ім'я, по батькові	Писаренко Тетяна Вікторівна
Дата народження	16.11.1997
Місце народження	м. Полтава
Адреса проживання	вул. Воровського, 10, кв. 1
Контактний телефон	+38 (050) 385 85 88
e-mail	tanjapysarenko@gmail.com

Анкета оповідача

Прізвище, ім'я, по батькові	Нетребко Василь Іванович
Дата народження	12.01.1955
Місце народження	м. Полтава, Решетилівський район, с. Жовтневе
Адреса проживання	вул. Воровського, 10, кв. 4
Контактний телефон	+38 (099) 448 92 69

Місце запису: вул. Володарського, 5, м. Полтава.

День та час запису: 19 листопада 2015 р., 16:16:06

Інтерв'ю транскрибував: Писаренко Тетяна Вікторівна

Нетребко Василь Іванович (заступник голови громадського осередку «Союзу Чорнобиль» Октябрського району Полтави)

— Доброго дня, Василю Івановичу!

— Доброго дня (посміхається).

— Сьогодні, з Вашого дозволу, я задам Вам декілька питань про аварію на Чорнобильській АЕС. Почнемо із самого-самого початку. Розкажіть, будь ласка, як Ви потрапили до списку ліквідаторів на Чорнобильській АЕС (?).

— Десятого мая, восьмсот шостого году, в сєм часов вечора (...), мені принесли на дом(!) повістку на збори. Збори находилися в Лубнах. Там Чапаївська дивізія розворачувалася постійно на ученіях. Мені оту повістку вручили, я розписався, і нємєдленно, в теченії часа з'явитися в одинадцятій школі. Туди я явився, в теченії часа, там уже було багато народу. Такі самі, як я, — гражданські хлопці. було багато автобусов. У нас там военні білети забрали, по... фамілії прочитали і сказали, щоб ми ждали біля автобусов. Нас опять перещитали по фамілії (...), і начали ми відправлятися в станцію Решетилівку. Решетилівського району село Жовтневе. Там находится школа. В цій школі, як так не странно, я навчався, в первому класі. І це за (...) скіки год я туди попав і іменно в ці збори. Значить збори... мене туди привезли, ми вийшли (...) і розподілили по класах, актовий зал, і ніхто нічого не знав. Куди їдемо? Шо їдемо? Шо ми будем робити? Знаєм тіки, шо Чапаївська дивізія розвернулася і опять якесь обученіє. Це нам так сказали старші, а із старших... були такі як майори, капітани по званію. Но вони були вже одставніки. Но главное, шо я замітив, шо вони були не по формі одіті. Тоєсть як? В тапочках (!), при кітелі, у фурашкі і майках... зовсім не по формі були одіті. Ми його питаєсо: «А куди ми їдемо? Чого ми їдемо?» А він каже: «Я сам не знаю. Мене підняли на патруль. Сказали мені будеш старший (...) автобуса». І ми так от і поїхали. Приїхали ми одтуда в оту школу, побули (...) часа... потом нам опять построєніє сказали... Построїлися, опять нас перещитали пофамільно. Посадили вже нас в машину і начали виїзжати. Виїхали ми десь часа в десять вечора... в Лубни (...), вже зовсям було темно, прямо в ліс. Не на часть, а в ліс, на полєгон. Там Чапаївський полєгон єсть, танковий полігон, там ліс. Якраз началась рамжичка, трошки дощув... Нас вистроїли отак (показує рукою, що в ряд), по фамілії читали, ми задали вопрос: куди, шо, до чого, чого ми не в казармі? Щас ми вам привеземо мішки, мішки такі бумажні. І в цих мішках, ми должні переодіться (...) прямо в лісі. Передіваютьсє в форму (...) воєнну. А всю свою одежу, гражданську, укидаєм в мішки. Пишем свій адрес конкретний, потом вони опечатують, зав'язують мішки і в машину бортову грузять. Нас переоділи, потом (...) сказали, шо (?), треба (...) хто знає свій номер протівогаза (?), який розмір протівогаза (?), будем щас протівогази каждому видавати, і щоб ми перевірили ці протівогази, щоб були клапана, щоб він був по розміру. А для чого? Опять ніхто не отвічав. Там були офіцери, а офіцери були з СБУ (...), разні офіцери, молоді і старші. Ніхто нічого нам не розказував. Коли ми вже повибирали ці протівогази, вже у формі (...), там сорудили палатку. Палатки... столб посередині (...), на цьому столбі підв'язана лампа, лампа такого синього цвета. Нас туди заводили п'ять-десять человек, п'ятнадцять чоловік заводили... включали димову шашку, таке як газ, щоб конкретно взнать, чи ти підібрав той протівогаз чи не той протівогаз. Чи там клапани годні чи не годні. Ну, хто неправильно надів, то ясне дєло... стали в нього рвоти, тошноти і вискакує з палатки, знімає цей протівогаз. Ніхто нічого не об'ясняє. Крик, шум, паніка, дощ... ще більший дощ. Провірили ми ці протівогази, опять построїли, прочитали... і начальство уїхало. Сказали ждять дальнєйших указаній, ждять машину. Підїхала машина вже під утро (наголошує на «під утро»), а ми так як були в лісі, так і приспособилися під деревиною, під тим, під тим... вони ж переодіті, одежу нашу забрали. Тєлєфонов в нас тоді таких не було (...) щоб родственнікам позвонити, де ти находишся. Під утро (...) підігнали машини бортові, ЗІЛи, (...) єсть криті були, а єсть не криті (...). Сіли і начали їхати, їхати в сторону Києва. В общем, ми потом уже визнаєм, шо ми їдемо на Прип'ять... Відтіля ми ото їхали (...) довго (...). От, снабженіє у нас яке? Кухня, полєвая кухня. Годували так нас (трохи скривився), не дуже (...), в основному на сухпайку (...). Коли ми вже доїзжали іменно до Прип'яті, (...) кілометрів так двадцять, небо було таке сизе (...), сизе (розтягнуто). І привкус, от привкус, будто би метал на зубах, і в горлі пиршить (...), а ззаді на потилиці (показує), чуть як будто би побалує (...). Ну, то лі давлєніє, то лі ще шось. І кажен на це не обращав вніманія. Підїхали ми сначала у (розтягнуто), в село таке Вісичі (...), підїхали (...), ми вийшли... злізли з машин, і сказали тут біля цього ліса будемо ставити палатки, ставити кухню, будемо тут ночувати, будем тут

ученія проводити. Опять же ніхто нічого не знає. Потом уже десь дня через два (...), може, там хто-то і сказав, хто-то узнав, конкретно, що це ж іменно тут... взрив був... реактора. Ніхто ж нічого не догадується, і як іменно конкретно ми можемо відтіля втекти (наголошує на «втекти»), чи щось того. Вони раді того, щоб ми не втекли, щоб ніхто не втік (...) знач, вони зараніе приготували для кожного чоловіка по три списки. В кожному списку... знач, за мародьорство, повинні розписатися. Потом, за дезертирство, ти повинен розписатися. То єсть вони зробили як воєнне положеніє, щоб ти як воєннообязаний, щоб нікуди звідсіля не ділися.

— *Тобто в Полтаві зовсім нічого не знали про вибух? Все скривалося?*

— Нічого(!), все скривалося, Нічого (...) ніхто не знав.

— *А багато людей було?*

— Людей було, може, десь тисяч п'ять (...), так конкретно (...), ми от як приїхали, в одній стороні ліса вже підїхали, вже там палатки були, то ми були треті. Треті це десь дня за три, вот ето підїхали тисяч п'ять туди цих людей.

— *З різних областей збирали...(перебиває Нетребко Василь)*

— З різних областей. Потім, потім (...), зробили так, щоб первий батальйон, вони відщитали чотирьох чоловік, другий батальйон, допустім, третій батальйон... три батальйона. Третій батальйон він находився (непосредственно...) біля тридцятикілометрової зони, а... на Прип'яті там, за Прип'яттю. Це воно таке було як по снабженію, третій батальйон був. Другий батальйон... штаб, там те було. А первий батальйон, в яком я (наголошує на «я») конкретно находився, він був непосредственно в близості, в тридцятикілометровій зоні, прямо під реактором. Ми не знали, тридцятикілометрова зона де (розтягнуто) вона, що вона. Допустім, подивишся так глазом, і ці реактори всі видно, видно полностью всі чотири, все видно. От, тут перед цим (...), річка, річка була. На цій річці, з другої сторони (...), були багажі, катера покинуті, все покинуто було. Ну, ніхто ж нічого не знав конкретно, по первах дисципліни ніякої не було, потому що всі гражданські і командіров так таких нема. Десь за дві неділі (...), як ми там пробули, чотири-п'ять командіров помінялися (...). Із таким іменно шумом приїзжали (гасабісти...) і, крик, шум там був... Отдільно їх одводили, показували, розказували. Почему? Потому що вони вже знали (наголошує на «знали»), а потом ми уже як узнали, ну що ж, куди вже діватися? Ми все ж підписалися (...), так що ж ти нікуди не дінешся, як кажуть, воєннообязаний. От (розтягнуто), ну, так же ото палатки ми розбили в лісі, а з палаток значить, щоб ми... іменно там же... торф'яні болота, там торф, там все таке як би на подушках ходиш. Значить, треба було веток напильять пилками, топорами. А пилки були тупі, топори були тупі. Ну нові, но тупі просто... Пацани рубали, напильяли просто із дерев, з йолок, там з різних дерев. Нарубали, намостили таке як трап, от (розтягнуто), палатки. І на цьому трапі ото плащ-накидка... ну, хто що мог постелити, ветки із йолок. Ото там ми спали десь... дня десь три отак в палатках. Потім... ну, роботу (...), на оці три дня так пошти що і не давали. Давали тільки як от конкретно по кухні (...), кухню треба опреділять було от палаток десь метров за двісті п'я-десять. (...) Ці кухні тоже біля лісу (...), шість штук (...). Для продуктов треба було викопати погріб, таке як погріб. (...) Земля була ж м'ягка, (...) викапуеш, а не знаєш, що до чого воно і як. Тут тобі, я первий раз зустрів хіміков. Хіміки це ті, як і дезомітристи. У них дозиметри були, я даже не знав, що таке дозиметр, того що по спеціальності я не дозиметрист. Нас шість чоловік, копали цей погріб. Спрашують: «А що ви там робите?». Ну, нам дали заданіє викопати погріб для продуктов. «Тікайте відтіля, тому що там нізя нічого (...)» Чого? Потом вони нам (...) об'яснили, що там зашкалює радіація. Радіація ця була клаптями: двадцять метров — дуже сильна радіація, п'ять-десять метров одійшов — нема нічого почти що (...). І отак не опреділиш, де (?), що (?). Вона незаметна, як міна замедленного дієствія. Ти її не бачиш, наступив, получив, пожалуста, радіація.

— *Добре... А як... От вже закінчилися такі навчальні процеси, як саме проводилися операції... дезактивації міста?*

— Значить, дезактивація міста (...)... криші, трасси змивали... машинами (...), КПМ-ками змивали. Туди, в ту воду змішували порошок, змивали криші, все змивали, дороги. Но все робили гражданські (...) на машинах. Ми (!) як солдати (...), ми конкретно... я от допустім, і ще (...) може два-три з взвода (...), ми в лісі (...) пиляли столби (...), десь два, два з половиною метра (...). Потом обмазували по краях, по одному краю смолою. І, для чого? Щоб закапувати їх в землю, і ограждать тридцятикілометрову зону. То єсть тоді (...) тридцятикілометровою зоною не було, ми її

начали строїти. Це тридцятикілометрова зона — огороженіє від самого реактора. Щоб там і... скот людський, і звірю не бігало сюди-туди, щоб туди менше хто заходив. Значить, на цих столбах сім рядів колючої проволки (...). Потом прийшли елек... не електрики, а прийшли спеціальне назначеніє по... по сигналізації. Начали до тієї колючої проволки підсоїдняти спеціальні коробочки. Це в нас шо? Це в нас сигналізації (...) допустім, тронули десь, там обрив лінії, і сигналізація заработає (...), то там будуть устронять ту роботу. Це ми десь так були тижня два, конкретно як солдати (...), Другі ж солдати, вони були як (?), вони їздили по складах (...). На складах хімзащити. Привозили хімзащиту. Деякі возили, по снабженію, воду (...). Деякі тоже... сначала вони були... не іменно конкретно (...) біля (...) самого реактора, приїзжали туті, допомагали (...) мішки розгружати, спецодяг вигружати. Так як допустім (...) вже через дві неділі, на третій, я попав (наголошує на «я попав») із (...) група (...) десь із сорока чоловік... попали ми як? По списку. І нам предложили, якщо ви хочете бистріше відсіля поїхати, то єсть дембелізоватися, значить, вам пропонуємо в п'яту зону. П'ята зона — це сама главна, прямо на реакторі. Ну, ми ж не знали, шо це таке п'ята зона, четверта, третя... На п'яту зону, на п'яту зону, значить як (?). На розвалинах, прямо на реактор. Вони тобі об'ясняють, сначала по фотографіях, а потом об'ясняють так, по науках, щоб ти уже знав куди бігти, шо робити. Значить (...), один взвод забігаю отуди на кришу (...), йому заданіє всі розвалини скидає вниз, в той, або в шахту. Другий взвод бігає, мішки з піском кидає в шахту. Третій взвод, вони лічно, лопати такі (...) як шахтьорські, і цими лопатами, оцей уран (...) скидають, по тридцять секунд забегом. Скидають прямо туди в шахту. І от я (!) лічно учавствував, ми мішки туди скидали. Це я десь шість ілі сім раз я був на цій криші. (...) Не кажен день, а через день (...). Вибігаєш отуди на кришу, по криші як біжиш всі стоять шеленами, як в очеріть. Подбігає один, схватив цю лопату, мусора (...) оцей, хімію оцю. Черпнув з мусором, кинув туди, і утікає — тридцять секунд (...) тридцять п'ять секунд. Слєдующий біжить за ним, і стає ж опять ззаді в отому самому задньому (...). І так десь буквально, может бить час проходе. Потом нас міняють. Другі приходять. Затем (...), на другий раз, другу групу уже виконуєш, ну роботу яку (?). Роботу (...) по хімзащиті, от багато було одежі, одежі, і ми лічно були одіті як (?). Спеціально, значить, це була жара. Дуже жарко було (...), ну, май місяць (...). На нас оділи, нательне більйо, труси, кальсони, рубашка. І (...) полушерстяна форма. Ця пулформа пропитана спеціальною хімією. Хімія для того, щоб вона от радіації (...). Ну, деяким просто було жарко, застегнуті пугвочки всі були, і знімали іменно нижнє більйо. Ну, йому жарко, зняв нижнє більйо, надів так форму, а спотів. Спотів (...) — став чухатися. А чого чухатися? Не ізвєстно. Під вечір уже подивилися, в нього сип появилсє (...), і воно таке як вітрянка, як сип (...). Оця форма, оця одежа була (...) в такому сараї (... не зрозуміло...) кілометрів, кілометр п'ять (...). В тому сараї скидалися та ОЗК, одежа вже відроблена, вона полностью облучона. Скидувана вона в мішках ілі так просто валялася. Нам сказали, щоб цю одежу поховати (...) в землю. А куди іменно ховати? Значить, копанір кілометрів за десять-п'ятнадцять вирили (...), і оце туди отвезти. Машина під'їжає, грузова. (...) Почему не самосвал, а грузова? Під'їжає, ти це руками (!) (...) скидуєш цю одежу в мішки, з цією хімією, облучонную, скидуєш. Пото п'ять-шесть человек залазе на бортову машину і їдуть туди, і там же опять цю одежу скидуєм заново. Скидуєм в цей копанір, і там зариваєм. То єсть якби самосвалом, було б легше. Раз облучився би (...), висипали і все. Це одна робота. Ще скажу так (...), там я три місяці був, два місяці десь було беспорядок. Просто не знали, шо робить, де робить (?). Командіров пошти шо таких не було. Ну (...ство) ніхто до (...) цього не готовився, це було внезапно все. Ніхто нічого не знав, як захищати, шо захищати. Уже через місяць (...), давали командірам взвода, зам командірам, давали накопитель. Накопитель — оце такий як градуснік. Ципляєш оце на шию, розписуєшся, еслі ти потіряєш — сто рублів платиш (...). Це тіки командірам. Рядовим не давали, солдатам не давали. Ну це накопитель він як? Оце другий раз хлопці дурачилися, взяли, потіліпаєш як градуснік, о, там показано, допустім... 40 в тебе рентген уже. Потіліпав більше — 6, 50. То єсть вони (...) негодні були. Ці накопители вони от видали, а потом через тиждень, смотря в яком районє ти був (...) на п'ятій зоні, чи четвертій, чи третій, в тебе забирають його. Спеціальний прилад, який єсть, і по цьому приладу, воно (...) скачує, скіки ти або взвод получил рентген. Ну ти ж був в одном місці, а всі ж розбрелись хто-куди, в другому місці, і неізвесно хто (розтягнуто) скіки получил. А писали всі 29 (!). Всім! (...) Це одне. Потом, машины (...), які робили в Прип'яті. Обмивали асфальт (розтягнуто), криші, оцим милом все, порошком. Вони були нові, новісінькі. Вони с производства позабирали тоді, так неімєдленно позабирали, іменно нові. Ці машины, пригнали до нас, до колючої проволки і наказали, шо їх треба зарити в землю. То єсть КПМ-ки, ці водовозки, усі, трактора, білоруси, все (...). І даєш ти як водитель, потому шо записано в воєнкоматі, шо ти

був водітелом. Сідаєш в цю машину, під'їжджаєш до, спеціально виритий катлаван, катлаван здоровенний. Там біля цього катлавана робе такий трактор (...) здоровенний. То лі навірно японська машина. От, вона бронірована. В неї там маленькі окошка, там вже знаходиться той водітель, ото там шоб радіації, навірно, дуже сильно не нахватується. А ти к водітель просто так! Підігнав ту машину (...), поставив (...) і побіг (...). Оце отак ми і хоронили ті машини.

— *Як відомо, існує дві версії причини вибуху. Перша версія — це експеримент, а друга — це застарілість та несправність деякої техніки. Як Ви гадаєте, яка з цих версій правильна?*

— Значить, я вам скажу так (...) Раньше при тих временах у нас було в законі, і ми всігдa робили п'ятилетку за чотири года. За три года, за три з половиною. Шоб було ми молодці, ми раньше времени зробили все, здали оцей об'єкт. Не п'ять год, а за чотири года. Робилось воно як? Робилось ось так. Ніколи ніхто ж не думав, шо так случиться, це во-первых. А во-вторых (...), ця аварія началась із-за чого? Значить, як всігдa експериментіровали (...) і економили (...). Ну, рішили так. От, допустім турбіна, турбіна така... ну, допустім десятки тон. Турбіна ця ганяла пар, все остальне на тому реактору. І (розтягнуто) коли її рішили приостановити, то єсть шоб вона остановилася, а пар, який остався, самопроізвољно виходив, і самопроізвољно ще качав, то єсть електроенергію давав, шоб зекономити і паливо, атомне паливо, шоб перевірити, чи буде турбіна полчаса чи сорок минут робити без палива, якщо його виключиш. Ото приустановили, а не знали, шо, допустім, пар вийшов, уже пара нема, недостатньо пара, шоб крутив оцю сильнішу (...) бабіну. От, пару не хватило (...) і вона приустанавлиється. Шоб її оп'ять запустити, треба брать ключі та включить — це десь полтара часа, шоб воно оп'ять пішло заново (...) (!). І в це момент, коли вона приустанавлиється, цей толчок, і пар, получається взрив пара. То єсть обратно крутнула ця махіна, крутнула назад, і получається паровий взрив. По первах був паровий взрив. А пото від парового взрива, обломки труб електрики, електронних споживачів, насоси там разні все, і получилось взрив уже атомний. (...) Ну, він дуже... хлопки. Там же два хлопка було. Первый паровий, а другий вже атомний. Не дуже сильні такі хлопки. Ну а диміло тоже так, не дуже (...)

— *А скажіть, будь ласка, Вам щось відомо про те, як саме в Прип'яті розповсюджувалася інформація про вибух (?)*

— Саме главне так. В первую чергу (...) даще первого числа (...), первого мая (...). Тіки ж всім в Прип'яті ясно було. А по первах під утро, це було взрив, по первах деякі, хто і знав, із балкона бачили (...). Були іменно такі жителі, з якими я общався, яких евакуїрували з Прип'яті, то вони розповідали... розповідали, шо самі бачили, коли був взрив. Ну, интересовались, хто, шо знає. То єсть, якщо на станції знали і началось таке, то вони вже знали, шо шось не те. І уже під обід об'явили, шо так і так. Дуже сильно нічого нема, погано нічого нема, конкретно нічого бояться. Ну, ми всіх жильцов Прип'яті вивезем в другу зону на три дня, беріть пайки (...). Можете, землю хай остається. Можете, там котів оставляти, собачек можна оставляти. На три дня і все, мов вам выдадуть сухпаї, які то там вещи беріть (...). Конкретно нічого не сказали. Коли, на скільки, ну сказали тіки на три дня. А, шо случилось? Як случилось? Нічо нікому не сказали. Люди взяли документи (...) і хати, такі були хати, даже хати не заперті. Це я сам лічно бачив. Бачив пр'ям там в тридцятикілометровій зоні. Там Брагіно, Вісичі. Такі іменно дома, часні сектори, (...) і квартирах, шо були даже забули по спешке забули дверь позакривати. Чого ми і розписувалися, шоб не було мародьорства. Потому шо там магазини були, там золото було. Ну, город (...) молодий. Там самі старші покоління було, десь до п'їс'яти год (!). А то все одна молодьож була. І там запустили перед 26 числом — чортове колесо. Тіки запустили. Щас оце показували в фільмах (...), шо тіки запустили в парку. Парк (розтягнуто) такий красивий, гарний для дітей зробили. І оце таке случилось.

— *Але ж не всі жителі звідтіля виїхали, деяким не було куди їхати...*

— Так (...). Значить, автобузи підігнали конкретно на Прип'ять (...), по радіо об'явили, без шума, без нічого. Автобусів було багато (...), без паніки, без нічого. Ну от людям об'яснили, об'явили, шо так і так, нічого страшного нема. А вже по селах, от Вісичі, Брагіно, я як раз в цих селах був, то (...) ми вже там находилися (...), півтора місяця, там ще люди даже були. Значить, півсела даже не було. Вони, єсть такі люди старі кажуть: «А мені всьо равно помирать». Де, шо помирати. А в селі даже не знали. Коли розказали, а вони: «Нам всьо равно помирати. Чого ми будемо уїзжати, тут уся рідня в мене похована. Ми не будем уїзжати». (...) Такі люди оставались, які дуже липкі до рук. Вони оставались, потому шо мародьорством заімались отим, разним посообщались. То єсть по селах, десь через півтора місяця, то було по півсела ще оставались люди. При мені вони виїжа-

ли. Ми уже на трасі (наголошує на «на трасі») біля Прип'яті. Там такі ворота, чотирьохметрові ворота. І це там же пост був, солдатський. І там уже перепускали автобузами, з села вивозили. Ну, люди і ругалися, і скандалили. Хто переховувався, а хто так ото і виїзжали. То єсть вони половина, не половина, а третя часть там і осталася.

— *А ті люди, які залишилися, влада захищала якось їх? Якимось медикаментами... обеспечувала (сміюся)*

— Оце десь, три місяці я був (...). То щоб шось забезпечувати, то я вам скажу шо (?). Может бить в Прип'яті (...), може, там комусь і, може, там і хто... а так, нічим (!). Ні продуктами, ні медикантами. Абсолютно нічим (!). Люди, люди там, я сам лічно бачив, вони як (?). Вони все те шо, як кажуть, горить, самогонка, бражка, вино... усе спіртне пили, і дуже сильно пили. Я сначала і не знав. Потом, потім уже, коли уже десь місяця через полтора, начали гражданських водітелєй брать. І їм розрішили були, у путівкє написали водітель в льогкой степєнє оп'яненія. Їм даже наливали по сто-сто п'ятдесят грам водки. А чоґо? І туди в той стакан по три, по чотири каплі йоду. Єслі його употреблять дуже, ну не дуже в сильних дозах, а десь півґоду із йодом. То так человек... не дуже радіація вліяла на нього. Оце ніхто нічоґо не приготовлений був, ніхто нічоґо не знав. Якшо ти ніколи не пив, а будеш пити, то воно тобі нічоґо не допоможе. Оце так.

— *Зараз проводять екскурсії на Чорнобильській АЕС. Як Ви до цього відноситеся?*

— (...) Я б допустім, закрив би, зарив би, сховав би, і щоб ніхто нічоґо і не бачив (...). Чоґо? От коли останавлювали остальні реактори, останавлював президент, Янукович по-моєму (тихо сказав)... Було по телевідєнью показано і все... вони остановили, приустанвили. Вже їх не запустиш (...) То єсть, уже воно не нужне. Я от... у нас була екскурсія (...) туди, для нас, на двацятіпїлетіє (...). Для того, щоб просто воспомінанія... но воспомінанія дуже погані. Такі були случаї, шо не видержували нерви у хлопців (...), і один був даже такий случай, шо один одного сапера лопатой рубанув по голові. То їсть, не видержав отакого всього хауса (...) може просто от жару, ну, і по нервах... дуже сильно воно на голову давало, іменно головні болі. От як зачмереніє, іменно таке состояніє як будто би ти аж сонний. Наркотіка то я не принімав, а будто ти під сильним наркотіком. Ну, з-за граніци приїзжають туди (...), получають удовольствіє, интересуються. А щоб туди отак поїхати ще раз (!), то я конечно і не хотів би туди їхати. Не хотів вспоминати. Почему? Потому шо у мене щас з 420 чоловік (...) з мого батальйона, десь осталося восємсят-восємсят п'ять чоловік на даний момент. Я десь з 24 чоловік (...), ті які були зі мною даже в одній палаткі спали (!), даже одну роботу ми робили, 20 чоловік я їх поховав. Я, лічно сам. То єсть опустил в яму і зарив (!). І саме главне, шо у них у всіх рак. І даже не сказать, шо чоловік там курил, та ті даже не курили, не пили, а просто рак. Їх оперірують (...). Но оно не помогає. В даний момент у мене єдиний товариш єсть, ми із ним із восемсот шестого лежу, то він щас. В нього було 150 кілограм, вес, а щас у нього тридцять. Він лежить і не розгаварює. Ні хімія не помогла, нічоґо не помогло (...). Так шо це не дуже... не дуже приятно приїхати і вспоминати оце все.

— *Як облучення радіацією вплинуло саме на Ваше здоров'я?*

— В даний момент до восємсят шостого году, я ніколи не обращався в лікарню. Ну, хіба шо може, то лі може зуб запломбіровать. А так простуди в мене не було (...). З восємсят сьомого году, значить, я замітив так. Просто я працював водітелєм (...) по пригадах, їздил по разний районах. Шо в мене болі (...лі) живота, голос пропадає, горло пиршить. Даже літом пропадає голос і горло пиршить. Ну, я обратився в больніцу первый раз, там я провірився (...), і первый раз мені сказали, шо в мене язва. Язва дванадцятипалой кишки (...). З цього момента, з восємсят сьомого году, я лікувався по три-чотири рази на год... мене стала язвенна болєзнь. То їсть як? В крові, по крові язвенна болєзнь. Одна язва зажила, прокапали, лічили, друга язва, дві язви появляются. Постоянно кишечник, постоянно в язвах. Зарубцуються (...) ну тоді кишка вся (по...). Последний раз (...), десь в девяносто п'ятом году, уже мене, язва була желудка. І рішила доктора тики мене оперіровать. Прооперіровали желудок, третю часть оставили. Прооперіровали дванадцятипалу кишку, половину вирізали, того шо проходімость була погана, пласмаску поставили. Після того, тоже лікувався, якось нормально було. Затим, опять начали. Ну мені робили переліванья (...), плазми ставили. Вони це не допомагало. Затим, як я уже три прооперірований був, різко стало ухуцаться зреніє. Я став бращаться до врачів, і кажуть це можливо даже після наркоза. От пройде таке время, зреніє до вас вернется. Воно не улущалось, не улущалось. Коли я обратився до врачів і Києва, там японська апаратура, і оказується шо у мене... у мене глазна болєзнь (...), за глазами

ростуть грибочки. Такі жировички. Жировички ці ростуть і отривають сітчатку. Це так мені доктора розказали і показали (...). В принципі нічим і ніхто, ніяка страна не може це лікувати. Це получається, як, кому і яке здоров'я. У кожної людини своє здоров'я. Хто сильніший був, здоров'я було кріпше, протянуло би і все. У кого... щитовітка (...) сильніша (...). У кого з желудочно-кишечним трактом, у кого по зренію, у кого ноги. Хлопці такі є що у ноги поотказували, руки викручує (...). Це воно потіхоньку підходе (...), по здоров'ю сильно б'є.

— Дякую Вам велике, у мене все з запитаннями. Можливо, Ви хочете ще щось доповнити?

— Шо я доповню? Ну, я доповню, допустім, так. Я як ліквідатор, хотів так сказати. Шо не дав бог, ще одну таку біду, як оце була біда. Шо нас кинули всіх, і дуже багато людей лишніх було. А нас кинули просто так, як швед м'ясо. Не дай Бог, щоб воно не взірвалося, бо вже люди узнають, то їх, може, не дуже і заставиш так іти туди. Бо у нас другий раз так і не подумують, шо як же так люди пострадавші (...), на них другий, і не обрачають вніманія другий раз, до тридцятилетія. От коли воно взірвалося. Лічно я так думаю, коли ми даже вернулись би в ті времена, в той год, і сказали, шо, допустім, піди, я пішов би. Пішов би тіки раді того, щоб зашитити нашу Україну, і якщо не я, то хтось був другий би, пішов би. Так шо я считаю себе, не напрасно, шо я туди пішов і зашитив іменно нашу неньку Україну, от цієї зарази, цієї чуми.

— Дякую Вам ще раз (посміхаюсь).

— Пожалуста (посміхаться).

— Дякую Вам, за ваш героїзм.

Додаток

Дослідницьке есе «Чорнобиль: портрети і долі 1986–2015»

Учасники: учениці 11-А класу Комунального закладу «Тернівська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 5 Тернівської міської ради Дніпропетровської області» Марина Поліщук, Анна Красножон.

Керівник — учитель Н. А. Сизько.

Була весна — квітуча, наповнена запахами чарівної землі і нового життя. Ніхто не здогадувався, що вона назавжди буде вписана в історію нашого народу чорними літерами. Так про місто Чорнобиль дізнався весь світ.

У ніч з 25 на 26 квітня Радянський Союз вразила одна з найстрашніших техногенних катастроф в історії людства — аварія на Чорнобильській атомній електростанції. Саме ця аварія показала страшну силу «мирного атома». О першій годині ночі на все місто пролунав вибух. Було повністю зруйновано 4-й енергоблок ЧАЕС. У різних приміщеннях та на даху почалася пожежа. У результаті аварії відбувся викид радіоактивних речовин у навколишнє середовище.

Ранок 26 квітня був звичайним сонячним днем. Про те, що сталося вночі, ніхто не підозрював. Кожен займався своїми буденними справами. Життя було спокійним і звичним, ніщо не віщувало біди. І ось 27 квітня в середині дня по радіо влада оголосила про евакуацію. 50 тисяч осіб виїхали з міста практично без речей. 1 100 автобусів колоною вивозили населення Чорнобиля, Прип'яті та інших найближчих населених пунктів. Люди залишили свої домівки і все, що в них було, — із собою їм дозволили взяти тільки посвідчення особи та їжу на кілька днів. Територія в радіусі 30 км були визнана зоною відчуження, не придатною для життя людини. Саме тоді гвинтокрили почали засипати реактор поглинальними речовинами.

Таким чином, «активна стадія аварії» тривала впродовж 10 днів — викиди радіонуклідів із пошкодженого реактора по декілька мільйонів кюрі щодоби не припинялися від 26 квітня до 6 травня 1986 року. Ось календарні події цього періоду:

Дата	Час	Події і заходи
26.04	01:23	Аварія. Зруйновано реактор
26.04	1:30–6:30	Гасіння пожеж
26.04	День	Вимкнені насоси, що подають воду в реактор (нижні позначки всіх блоків затоплені радіоактивною водою)
26.04	Після 15:00	Визначають реальні обсяги аварії
26.04	Ніч	На засіданні Урядової комісії вирішено: зупинити 1 і 2 блоки, перевести в підкритичний стан 3 блок; евакуювати населення м. Прип'ять та поселення Янов; розпочати закидання в зруйнований реактор матеріалів для локалізації аварії
27.04	10:00	Початок закидання реактора різними матеріалами з гвинтокрилів
27.04	Ніч	Скидається в реактор карбід бору
01.05	День	Прийнято рішення почати охолодження реактора азотом, аби попередити прогорання дна реактора і потрапляння радіоактивних відходів у ґрунт
02.05	Кінець дня	Скинуто приблизно 5 000 тонн матеріалів
03–04.05	Упродовж ночі	Співробітники ЧАЕС відкрили заслінки, щоб спустити радіоактивну воду з басейну-барботера 4-го блоку
05.05	Впродовж доби	Змонтована система подачі азоту
06.05	1:00	Газоподібний азот почав поступати на другий поверх басейну-барботера. Спроби охолодження виявилися безуспішними
06.05		Інтенсивність викидів знизилася на три порядки. Кінець активної стадії

Сьогодні Чорнобиль для нас — це майже три з половиною мільйони постраждалих від катастрофи та її наслідків. Це майже 10 відсотків території, що зазнала прямого радіаційного ураження. Це 160 тисяч людей із 129 населених пунктів, яким довелося залишити рідні домівки і переїхати в інші міста.

Про саму аварію, її перебіг та наслідки уже написано і ще буде написано чимало. Але сьогодні ви майже нічого не знайдете в літературі про долю звичайних людей, яких накрила зловісна хмара радіоактивних опадів. Нам вдалося поспілкуватися з тими, хто перебував в епіцентрі подій і ліквідував наслідки тієї страшної катастрофи. Кожен трагічно описав спогади тих страшних днів.

Ми, учасники дослідницької роботи, були вражені стійкістю та мужністю цих людей, їхнім незламним характером, що дозволив ліквідувати наслідки «рушійної сили мирного атома». Більшість постраждалих згадує дні ліквідації з душевним болем, який так і не минув за довгих 30 років. Їхні спогади чимало відрізняються один від одного, але всі вони отримали повістку з військкомату. Прибувши туди, одноголосно почули: «Ви прямуєте до Чорнобиля». Деякі були збентежені цією звісткою, інші навіть не переймалися почутим. Ліквідатори Чорнобильської катастрофи не знали, що на них чекає, та, незважаючи на це, поїхали на місце аварії. Ці самовіддані герої не мали на меті отримати багато грошей чи якісь привілеї: вони їхали, бо виконували свій обов'язок, їхали для того, аби допомогти й врятувати інших людей.

Скільки думок промайнуло в їхній голові... Радіація відразу дала про себе знати: хтось відчув різкий головний біль, деякі — металевий присмак у роті, а в когось деякий час не було зовсім ніяких симптомів. Людей одразу відвезли на певне місце роботи, а школи, інтернати, дитячі садки стали тими помешканнями, де можна було б відпочити та відновити сили для наступного дня. Побут був досить незвичним, хоча люди намагалися створити сприятливі умови для перебування. На харчування ніхто не скаржився, хоча раціон був одноманітним, але всіх це влаштовувало, скаржитися було ніколи. Фрукти й м'ясо давали щодня. Небезпечну роботу ліквідаторів тоді не можна було оцінити повною мірою, оскільки кожен з них робив свій вагомий внесок у ліквідацію наслідків масштабної катастрофи. Зайвих не було: кожна людина була дуже цінною, починаючи від поварів і закінчуючи ліквідаторами.

Захисту від радіації майже не було. Людям видавали звичайний одяг, марлеві пов'язки, але іноді видавали свинцеві жилети. Одяг намагалися міняти щодня. Обов'язковим був душ, після якого перевіряли на радіацію. Переглядали абсолютно все: від шкарпеток до волосся, адже на ньому збиралось найбільше радіації. Ми, нащадки наслідків Чорнобильської катастрофи, сьогодні вже розуміємо, що радіація — це страшна непередбачувана сила, яка руйнувала все на своєму шляху. Для того, щоб підтримати моральний дух ліквідаторів, приглушити душевне хвилювання, багато людей мистецтва приїздили й давали концерти. У спогадах учасників тих страшних днів нас вразили їхні розповіді про абсолютно порожнє місто, у якому ні душі навколо, тільки пуста та вітер, що моторошно завивав.

На сьогоднішній день ліквідатори катастрофи підтримують зв'язок, спілкуються між собою. Ця трагічна подія поєднала чимало доль, що назавжди змінилися після 26 квітня 1986 року. Так, у нашому місті Тернівці Дніпропетровської області теж створено «Союз Чорнобиль». До його складу входять усі ті, хто боровся проти наслідків дії «мирного атома». Щороку в день Чорнобильської катастрофи вони збираються біля пам'ятника загиблим та вшановують їхню пам'ять.

До вашої уваги ми, учасники дослідницької роботи, представляємо свідчення цього:

Отже, Чорнобильська трагедія вважається глобальною, найжахливішою катастрофою в історії людства. Масштаби її наслідків охопили майже всю земну кулю. Потерпілі — це не лише люди, які безпосередньо зазнали горя, але й ми — сучасники XXI століття. Бо Чорнобиль більшою чи меншою мірою торкнувся кожного з нас хворобами або навіть смертю. Ми, українці, повинні шанувати й пам'ятати цих героїв, завдяки яким сьогодні живемо. Чорнобиль був, є і буде, а тому згадувати про нього потрібно не лише раз на рік, у рокову дату, а щодня, допомагаючи та рятуючи тих, кого ще можна врятувати. Чорнобильська катастрофа повинна спонукати все людство до пильності. Вона знову і знову примушує замислитися над тим, що науково-технічний прогрес не тільки допомагає сучасній людині досягти конкретних цілей на шляху цивілізованого поступу, а й вимагає відшукати запобіжники, котрі повинні дати гарантії безпеки.

Ми низько схиляємо голови перед учасниками ліквідації аварії на ЧАЕС і з особливим почуттям їх вшановуємо! Велика вам подяка і низький до землі уклін! Нехай будуть вдячні та уважні люди до вас щодня, щохвилини, завжди!

Питальник

1. Яким було Ваше життя напередодні Чорнобильської аварії?
2. Як Ви відчували себе в перші дні Чорнобильської катастрофи?
3. Якою Ви сьогодні згадуєте ліквідацію Чорнобильської аварії (евакуацію населення)?
4. Який фронт роботи дістався саме Вам?
5. Чи знали Ви про всі ризики та наслідки Чорнобильської катастрофи?
6. Як на Вашому здоров'ї відбулося перебування в зоні відчуження?
7. Як Ви захищались від радіації?
8. Яка в цілому панувала атмосфера в ті трагічні для всього людства дні?
9. Скільки часу Ви там перебували?
10. Сьогодні Ви підтримуєте спілкування з ліквідаторами (переселенцями)?
11. Яким чином ця подія мала вплив на Ваше подальше життя?
12. Як Ви вважаєте, чого навчила нас Чорнобильська катастрофа?

Анкета респондента № 1

ПІБ	Волченко Володимир Іларіонович
Дата й місце народження	09.04.1951 р. м. Краснодон Луганської області
Адреса й телефон	м. Тернівка вул. Дніпровська, 2/22 +38 099 783-53-24
Походження, склад родини, виховання, генеалогія	сім'я робітників, батько — шахтар
Місце проживання та робота, професія, посада під час Чорнобильської аварії; фронт роботи під час ліквідації аварії або місце переселення	м. Дніпропетровськ, шахтар, гроз (горноробочий очисного забою) на шахті; під час ліквідації працював грозом
Рівень і характер освіти	незакінчена середня спеціальна освіта
Професія, перелік посад	шахтар
Загальна кількість годин запису	30 хвилин
Основний зміст інтерв'ю (перелік тем і сюжетів)	спогади про Чорнобиль, рід занять під час катастрофи, ставлення до згаданих подій
Місце проведення інтерв'ю	м. Тернівка, вул. Дніпровська, 2/22
Ставлення респондента до питань, його готовність дати інтерв'ю	дуже цікава розповідь, охоче відповідав на всі питання протягом інтерв'ю

Анкета респондента № 2

ПІБ	Погорєлов Володимир Вадимович
Місце народження	Луганська область
Адреса й телефон	м. Тернівка, вул. Дніпровська, 6А/39 +38 099 418-48-44
Походження, склад родини, виховання, генеалогія	сім'я робітників
Місце проживання та робота, професія, посада під час Чорнобильської аварії; фронт роботи під час ліквідації аварії або місце переселення	м. Тернівка, шахтар, прохідник шахти «ЛКУ», (УПР-1); працював на могильниках та водієм інженерних машин
Рівень і характер освіти	вища
Професія, перелік посад	шахтар
Загальна кількість годин запису	20 хвилин
Основний зміст інтерв'ю (перелік тем і сюжетів)	спогади про Чорнобиль, розповідь про рід діяльності під час ліквідації аварії
Місце проведення інтерв'ю	м. Тернівка, вул. Дніпровська, 6А/39
Ставлення респондента до питань, його готовність дати інтерв'ю	відповідальне ставлення, був готовий охоче дати інтерв'ю

Анкета респондента № 3

ПІБ	Рубцов Володимир Анатолійович
Дата й місце народження	Ростовська обл., Зверівський район, м. Шахта, 17/22 (Росія)
Адреса й телефон	м. Тернівка, вул. Дніпровська, 5/12 +38 066 567-61-49
Походження, склад родини, виховання, генеалогія	сім'я робітників
Місце проживання та робота, професія, посада під час Чорнобильської аварії; фронт роботи під час ліквідації аварії або місце переселення	м. Тернівка, шахтар, прохідник шахти «Тернівська»; під час ліквідації виймав ґрунт з-під реактора
Рівень і характер освіти	середня спеціальна освіта
Професія, перелік посад	шахтар
Загальна кількість годин запису	25 хвилин
Основний зміст інтерв'ю (перелік тем і сюжетів)	спогади про Чорнобиль, участь у ліквідації аварії, дані про радіацію
Місце проведення інтерв'ю	м. Тернівка, вул. Дніпровська, 5/12
Ставлення респондента до питань, його готов- ність дати інтерв'ю	цікава та змістовна розповідь, був готовий охоче дати інтерв'ю

Анкета респондента № 4

ПІБ	Шалько Володимир Павлович
Дата й місце народження	28.01.1956р. м. Станиця-Стебелівська Краснодарського краю
Адреса й телефон	м. Тернівка вул. Маяковського, 17/68 +38 095 882-40-14
Походження, склад родини, виховання, генеалогія	сім'я робітників
Місце проживання та робота, професія, посада під час Чорнобильської аварії; фронт роботи під час ліквідації аварії або місце переселення	м. Тернівка, керівник «Союзу Чорнобиль», шахта Самарська — помічник начальника відділу; дозови- мірювач
Рівень і характер освіти	середня спеціальна освіта
Професія, перелік посад	гірничий майстер
Загальна кількість годин запису	20 хвилин
Основний зміст інтерв'ю (перелік тем і сюжетів)	спогади про Чорнобиль, розповідь про діяльність під час ліквідації аварії, власні переживання
Місце проведення інтерв'ю	м. Тернівка, вул. Маяковського, 17/68
Ставлення респондента до питань, його готов- ність дати інтерв'ю	цікава та змістовна розповідь, був готовий охоче дати інтерв'ю

Інтерв'ю з Волченком Володимиром Іларіоновичем*

— Яким було Ваше життя перед Чорнобильською аварією?

— Життя було звичним, як і у всіх. Зранку збирався та йшов на роботу, з роботи приходив до родини. Мав двох дітей 6 і 12 років, про яких потрібно було піклуватися. У радянський час було трохи складнуvато. Але, відверто кажучи, тут, у Тернівці, жилося в той час непогано в порівнянні з іншою частиною України, тому що сюди кидали великі гроші на розвиток шахт, давали квартири. Саме тут по 1-й категорії оснащувалися продуктами харчування. І я навіть робив так, що звідси відвозив продукти в Краснодар, тому що там, в прямому сенсі, був голод. Звичайне життя звичайної людини. Нічого такого незвичайного не було.

— Як Ви відчували себе в перші дні Чорнобильської катастрофи?

— Я отримав повістку в червні 86-го року. Приїхав у військкомат, і військом без усіляких різних балачок одразу сказав: «Ви поїдете до Чорнобилю!». В силу того, що я мав трохи якоїсь освіти, я чудово розумів, що це таке. Дітися нема куди. В той час СРСР був такою річчю, від якої нікуди не подінешся. Коли я приїхав додому, то одразу повідомив дружині. Робити їй тут без мене не було чого, тому ми вирішили, що вона поїде до родичів у Казахстан. 29 червня я приїхав до військкомату, а з нього нас повезли до обласного, і там виступав військом та всіяко залякував, якщо хтось втече, але ніхто навіть і не намагався втекти. Потім нас привезли на аеродром і посадили до літака, відправили до Білої Церкви. Це був перевантажувальний пункт. Там нас перевдягли в солдатську форму. Привезли нас уночі, у якесь таке місце... пісок під ногами, трави немає, такий майданчик незрозумілий. Оголосили нам такий наказ: на землю не сідати — радіоактивно, і ми до 5-ї ранку простояли.

Вже о 5 годині приїхали «покупці». Ми їх так називали, це офіцери, що почали розбирати нас по частинах. Я потрапив до 731 батальйону, це вже потім я дізнався, що його називали «Батальйон смерті» саме через те, що ми працювали ВИКЛЮЧНО на станції. Я потрапив до 3-ї хвили. 1-ї заклик працював з 1-х днів на станції, 2-й також працював на станції. Жили в самій зоні, в наметах. Зі мною із підприємства 6 людей забрали до Чорнобилю. На сьогоднішній день із цих шести я залишився один. У всіх була онкологія.

Так як я мав доступ до секретних матеріалів, я був начальником секретної частини ще коли в армії служив; мене визначили начальником секретної частини і тут. Ну що таке начальник секретної частини? Я їздив до Чорнобиля та Києва, отримував секретні документи. Їздив на станцію, тому що в той час все було настільки засекречено, що навіть листи не можна було писати, ані фотографувати. Кегебісти бігали, наче собаки. Поряд з нами, метрів на 150 стояв намет цих кегебістів, і вони весь час бігали по наших частинах і вишукували.

Я з собою взяв фотоапарат, цікавий такий момент: я фотограф вже протягом багатьох років, думаю, пофотографую. Там я відзняв 4 плівки, але так як кегебісти приходили і весь час лазили до мого сейфу, тобто не сховаєш фотоапарат... Я плівки та сам фотоапарат ховав під дерев'яною підлогою. Від'їжджаючи, я витягнув все це, а вже потім, коли приїхав додому і проявив все це, то зрозумів, що вони всі засвічені від радіації.

Їздив так, як і усі, на станцію працювати, тому що потрібно добирати рентгени; бо тоді було так: набираєш свою дозу, десь до 25 рентген і тебе відправляють додому. Але не дозволялося писати, яку б ти дозу не отримав, не дозволялося писати більше 0,5. І ось як тільки ти набираєш 23–20 рентген чи навіть 10, бо, дивлячись на людину, видно по загальному стану. З чи 4 тижні — і людину відправляли додому.

Згадую свою першу поїздку. Вранці я сидів у машині, і що мене вразило, знаєте, нагадує такий мурашник... Нескінченно йдуть машини, автобуси, камази... загалом весь Радянський Союз тоді працював на Чорнобиль. І от коли до станції під'їжджав, задряпало в горлі, з'явився металевий присмак на зубах і різкий запах йоду. Незабаром я дізнався, що це був йод-131, йшли його високі викиди, це якраз був тоді найстрашніший викид. Ось їдемо по дорозі, і я дивлюся на цей розвал трикутної форми, і такий димок над ним віяв. А ми їхали тільки в солдатський одязі, жодного захисту не було. Іноді, якщо пощастить, давали шахтарські «лепестки». Як тільки ми приїхали на станцію, нас одразу направили у баню. Це перший мій виїзд був, чомусь він мені так яскраво

* Тут і далі в інтерв'ю мову оригіналів збережено

запам'ятався. Перевдягли нас, і прийшов супроводжуючий, який і повів нас на місце роботи. І ось він виводить нас, і з однієї сторони в коридор, що був затягнутий свинцевими смужками. І він кричить нам: «Бігом, бігом, бігом!». Серце почало калатати, ну, перший раз страшно, і всі по цьому коридору біжимо. Там якщо без супроводжуючого на станції — заблукаєш, ти з неї не вийдеш. І ось він привів нас у кімнату і сказав сидіти у ній, бо вона була цілком чистою. Ми сиділи і чекали на нього, щоб він розвів нас по місцях роботи. Привів він нас на 2-й блок, там ми мили якісь величезні механізми... звичайне відро та ганчірка. Було відкрито вікно, ось ти набираєш шлангу з водою, помив, воду вилив у вікно. Вимили підлогу швабрами. А потім, запам'яталося мені, прийшли до диспетчерської, у якій я на власні очі бачив величезний пульт, вогники.

— *Що Ви можете розказати про побут?*

— Побут був організований, як в польових умовах. Спочатку ми жили у наметах.

— *А де саме Ви жили?*

— Вважається, що це було біля Ораново, але це було фактично в самій зоні. В наметах були збиті дерев'яні тапчани, на них були кинуті матраци, щоправда, вкриті вони були ковдрою. Нас годували чудово, щоправда, трохи одноманітно, більше консерви, але й привозили яблука та багато іншого. О п'ятій ранку ми підіймалися та йшли на сніданок, тому що о шостій треба було відправлятися на станцію. В обід приїжджала 1 зміна, а 2 зміна їхала на станцію. Щодня був обов'язковий душ. Особливо, якщо ти працюєш на станції, ти зі станції приїжджаєш, обов'язково йдеш в душ, знімаєш це все з себе. Міняли одягу.

— *Її видавали кожен день?*

— Ні, не кожен день. Ні. Приблизно раз в 10 днів. Я на собі навіть зараз і сказати не зможу, коли міняв. Чоботи раз п'ять я міняв, я ходив в будівельній формі. Це штани, це куртка і кепка і чоботи. Ось чоботи я раз п'ять міняв, бо ходив дозиметрист. Ми постійно ходили, міряли там, бо хто-небудь де-небудь та вляпається в «пляму». Плями була радіація. Тут 2 рентгена, а тут 100 може бути. Воно ж ні смаку, ні кольору, ні запаху. Хлопці міняли, давали білизну. Приїжджали артисти, концерти давали.

— *Тобто Вам якось піднімали настрій.*

— Так-так.

— *Якою Ви сьогодні згадуєте Чорнобильську катастрофу?*

— Ну, що я вам скажу, був небувалий підйом ентузіазму. Дуже багато було добровольців. Дуже багато. Навіть в нашій частині, наскільки я знаю, чоловік 20 я знав точно, що приїхали добровільно. Дуже багато було комуністів, дуже багато, які їхали самі. Принцип був саме такий, це правда: «Ну хто, якщо не я?». Працював весь Радянський Союз. Звідки тільки не були люди, звідки тільки не приїжджали, звідки тільки не везли різні механізми, матеріали. Я вам скажу, що ця Чорнобильська катастрофа, це була одна з тих причин, яка підірвала економіку СРСР. Грохнути туди таку кількість матеріалів, грошей, фінансів — це не так просто. Ну, уявіть собі, зразу відселили 350 тисяч людей. Їх всіх забезпечили квартирами, на хазяїна видалили по 10 тисяч і кілька тисяч на членів сім'ї, купили меблі й інше. Можете собі уявити, таку кількість грошей відразу потрібно було виділити. Це не так просто тоді було. Але я скажу, що ображений тоді із переселенців і евакуйованих ніхто не був. Вийшло так, що залишились ображені ліквідатори, у них нічого, крім болячок не отримали. Ну, видавали довідки там, три-п'ятиразова зарплатня, хто добре працював.

— *А чи знали Ви про всі наслідки цієї катастрофи?*

— Я знав. 95% не знали, не підозрювали.

— *Це все приховували?*

— Так, приховували. Навпаки, навіть я пам'ятаю, приїхав якийсь генерал, я не пам'ятаю вже прізвище, і вишикував нас всіх, оголосив: «Та ви що, хлопці, радіація навіть корисна. Ви знаєте, мені вже 65 років, і з жінкою вже не цього... А тут у мене все прокинулось!» Дух піднімав нам. Потім, коли я серйозно почав займатися «Союзом Чорнобиля», і тоді вже більш детально все взнав. Потім узнав, як радіація діє на людину. Які дози смертельні, які ні, які призводять до хвороб. Це вже потім. А до цього все було засекречено.

— *А атмосфера, в цілому, яка була? Чи не було страху?*

— Страху не було ні у кого. Хоча були люди, котрі на відріз відмовлялися їхати на станцію. Ну там з ними працювали, возили кудись, я не знаю. Але були такі. А основна частина 99 % це зовсім без всякого страху. Це була робота.

— *Сьогодні Ви підтримуєте спілкування з ліквідаторами чи переселенцями?*

— Я є головою громадської організації «Союз Чорнобиль України». Павлоград, Тернівка, Першотравенськ, Петропавлівка. Ми в асоціацію в таку входимо. Я в Павлограді. Так, ми підтримуємо спілкування. 25 років назад ми створили організацію «Союз Чорнобиль України». Я був делегатом цієї конференції. Потім створили Павлоградську організацію, потім я тут створив в Тернівці організацію, і ми спілкуємось тому, що дуже скоро ми впевнились, що ми державі вже не потрібні. Ми свою справу зробили і все. Закон випустили. До речі, дуже добрий закон в 1991 році для чорнобильців. Але справа в тому, що через кілька років він почав... Наші депутати по шматку почали від нього відривати. Те скасували, те скасували, і зараз від нього майже нічого не залишилось. Щось справедливо, щось ні. Я вам скажу, що тут саме цікаве те, що я розмовляв з медиком, начальник медичної частини другої зони, ну ми з ним, якщо чесно, випивали, і він розказав, що зараз ви всі здорові, міцні хлопці. Якщо ти отримав малу дозу, то організм буде хворіти звичайно, але якось переможете. В кого слабкий імунітет, то помре. А в кого більш міцний, то переможете, але через 25–30 років у вас у всіх без виключення з'являться дві страшні речі: онкологія і серечно-судинні. Ось це зараз і трапилось. 90 % наших чорнобильців зараз хворіють і помирають через онкологію. І саме в цей момент держава відвернулась від нас. За все потрібно платити, пенсії маленькі. Тому ми зустрічаємось, намагаємось боротися за своє існування. Підтримуємо один одного.

— *А ця аварія якось вплинула на Ваше подальше життя?*

— Звичайно, вона дуже круто змінила. Після 1986 року я приїхав, відразу захворів, тижня через 2 захворів. В мене артрит пішов, суглоби повело. А так організм міцний, я займався спортом, бігав. Ну почалися якось проблеми внутрішні: кишечник, шлунок, підшлункова. Жах. Я схуднув до 50 кілограм, вага зійшла. Дуже сильно хворів. Кілька років я хворів, десь до 1990 року приблизно чи 1992, десь так, а потім зустрів дуже мудрого лікаря. Лежав в обласній лікарні ім. Мечникова. Він прийшов до мене, дивиться, я лежу вже як скелет. Він каже: «Ну що ж ти так. Давай, друже. Померти зараз, ти не помреш, а хворіти тобі протипоказано. Давай я дам тобі травку. Ось ти її будеш пити». Ну він там чисто психологічно зі мною поговорив, говорив: «Пий горілочку, їж гостре, веди звичайний стиль життя. Приїжджай додому. Починай і викинь все з голови, всі болячки». Знаєте, я так зумів сам себе десь всередині побороти. Я перестав лягати в лікарню. Звичайно, болячки нікуди не ділися. Ліків валіза ціла лежить. Якщо хворів, лікувався дома. І якось це поборов, і пішло якось, і я в цей час зрозумів, що якщо я не зміню свій спосіб життя... Я зрозумів, що такі катастрофи несуть біди не тільки для нас. Ось знаєте, зараз Україна залишилась один на один зі своєю бідой. Ще дякую, що ЄС дав нам гроші на будівництво, хоча ми всі думаємо, що це так. З алюмінієвого профілю побудували такий ангар. Він нічого не витримає. Він просто від дощу і від вітру захищає. А Україна сама не може з цим впоратися. Кинули усі. Я їжджу за кордон, читаю лекції, і там всі думають, що ця аварія трапилася на Україні. Ніхто ніколи не думав, що це все поширилось на половину земної кулі. Коли воно підірвалось, вітри дули і туди, і сюди, починаючи від Турції, Ірану, закінчуючи Норвегією, Великою Британією, Ісландією. У нас теж дощі випали радіоактивні на 4 травня. В мене є дані ці, що 4 травня тут випали радіоактивні опади і пройшла полоса така. Частина Тернівки, пішло на Зелену Долину, на Коховку, і це була зона добровільного виселення. Але про це ніхто не говорив і ніхто не знав. Тому я вже узнав, став депутатом, став головою комісії з екології, почав займатися цим. Відразу обростаєш цими знайомствами, зв'язками. Ми дуже багато тоді працювали з ОБСЄ, працювали з дітьми дуже багато. Ми возили дітей, пояснювали їм, що це таке, як. Різні змагання проводили. В 1991 році створили «Союз Чорнобиль» міжнародний. Зібралися із всього Радянського Союзу, з усіх 15-ти республік. Приїхали ліквідатори. Всі згадують, зворушливо так було. Знаєте, зустрів знайомих, тримав зв'язки, ну, і потім підтримали. Після цього в 1994 році я вийшов на пенсію. Я хочу сказати спасибі своїм керівникам на шахті, де я працював, що вони дали мені допрацювати. Ось уявіть, закон свідчить, що 4 місяці людина прохворіла, і його можуть на законній основі звільнити. Але мені дали допрацювати до пенсії, і я вдячний їм. Після цього я почав займатися вже більше Чор-

нобилем, і одночасно це моє хобі, яке перейшло в більш... В мене в першого в Тернівці з'явилася тут відеокамера, і я почав знімати, а потім мені запропонували працювати журналістом. Я ж вже на пенсії. Дуже швидко, до речі. Місяць після того, як на пенсію вийшов... Я став працювати на Павлоградському телебаченні, і потім мені запропонували створити телебачення в «Павлоград-вугіллі», і потім запропонували поставити мене директором інформаційної служби «Павлоград-вугілля», і пропрацював 12 років. Життя кардинально змінилось.

— *І останнє, що ми хотіли запитати, як Ви думаєте, чого навчила нас ця катастрофа?*

— Нічому не навчила людство. Не вчаться люди на своїх помилках, постійно наступаять на одні й ті ж граблі. Ой, Фукусіма навчила нас чомусь. Ну який ідіот побудував на березі океану атомну електростанцію в сейсмонезбезпечній зоні і цунамі. Ну який ідіот? Ну побудували ж. Це що, людину чомусь навчили? А ви знаєте, що Фукусіма, якщо в нас 30-тикілометрова зона, а в Фукусімі — 40 кілометрів. І в нас якщо живуть там в селах, то там ніхто не живе. І 40 кілометрів. Нічому не вчить це, але ми намагаємось їздити, пояснювати, розказувати. В Германії правда був, там всі майже перейшли на альтернативні джерела електроенергії. Ось їдеш по Германії, скрізь стоять ці вітряки. Сотнями стоять. Усюди ці сонячні батареї, на дахах стоять. Ну у них і закони такі, якщо ти виробляєш електроенергію, то якщо тобі не потрібна електроенергія — ти її скидуєш в мережу, і тобі за це навіть платять. Там зовсім по-іншому. А в Франції 90 % відсотків — це атомні електростанції.

Інтерв'ю з Погорєловим Володимиром Вадимовичем

— *Яким було ваше життя напередодні Чорнобильської аварії?*

— Ой, складне питання...веселим, радісним, так, саме таким воно і було.

— *А де ви мешкали на той момент?*

— Мешкав я у Тернівці.

— *Як ви відчували себе в перші дні Чорнобильської катастрофи?*

— В Чорнобиль, коли перший раз привезли, дуже сильно боліла голова, саме в перший день.

— *А психічний стан? Яким він був? Складним?*

— Та ні, ну, як він був.. ну, ось війна почалася... ви маєте психічні...

— Ні.

— Ну ось і в мене так було... Тому що все це приховувалось, Горбачов цього не говорив. Повинні були відбуватися свята першотравневі... Це все замовчувалося, ніхто нікому нічого не повідомляв, доки не пройшло все це. А потім, коли вже побачили, який масштаб і які пристрасті, коли приховати це було неможливо, тому що вся Європа зазначила підвищену радіоактивність, тоді вже почали хвилюватися люди, а в нас сприйняття яке? В нас почуття небезпеки в дитинстві такого нема, як коли дорослим стаєш, тому ми дивимося на це все так... Сказати, що це якась була... ну, я не знаю..

— *Тобто як трагедія вона не сприймалася.*

- Ну, як трагедія, так, точно, вона не сприймалася, в самій підсвідомості, що ти не бачив нічого і не розумієш цього. І тому дуже важко сприймати... коли шукаєш кішку, а її там не можна спіймати. Я особисто по своїх відчуттях... загалом їхати мені не дуже хотілося, бо розуміли, що радіація там, і ніхто про це нічого не знає, і не розуміє, не може надати допомогу. По-перше, медичний персонал був настільки слабким, бо у нас у цій галузі дуже мало було досліджень; поки приїхали японці і почали давати якісь поради, дозатори, але це все було дуже таким примітивним, все убоге... респиратори... і все на людському факторі. Як такого захисту не було.
- *Якою Ви сьогодні згадуєте ліквідацію Чорнобильської аварії?*
- Ніяк я її і не згадую... і як в страшному сні... ось, залишились фотографії, абсолютно випадково, тому що там фотографувати не можна було. Жив я в Карагот, в закинутому селищі, в школі. В шкільних класах були розставлені ліжка, жили поруч і офіцери, яких закликали через військкомати, які були в резерві. Зазвичай закликали із політуправлінь, ну, тобто із якихось обкомів запрошувалися... назначалися старшими офіцерами. Вони підтримували моральний дух, якби... намагалися підтримувати. Хоча це погано виходило, тому що перші фізіологічні зміни, коли підвищений рівень радіації, людині починає ставати зле, нудить, рве, голова дуже сильно болить. Ну цей період... потім він ніби хвилиною проходить, коли потрапляєш туди. Ну десь до вечора трохи легше стає, а потім воно попускає, і такий природний стан. Воно вже ні головного болю немає, просто, звичайно... Ну і, по-перше, незвичайний стан, коли покинуте усе живе... ну, ось оце більш за все вражає.
- *Чи знали Ви про всі ризики та наслідки катастрофи?*
- Ні, ніхто нічого... про наслідки навіть Господь Бог не знав. Такі наслідки були!
- *А який фронт роботи дістався Вам?*
- Я працював скрізь, в зоні і на могильниках. Я працював ось на цих машинах (показує фотознімки). Ось сам Чорнобиль, ось на станції, на ось цих інженерних машинах. А ось це ми в полі стоїмо, бачите, які квіточки мутовані? Все густою рослинністю поросло, ось такенна риба на гачки ловиться сама без хліба. Ну ось я працював на ІМР-1 оператором на могильниках, рудий ліс, рахит, покинуті контейнера... все, що радіоактивне було, стояло, все що заражено, окрім ювелірних виробів, з території все вивозилося, з самої Прип'яті.
- *Як ця катастрофа відобразилася на Вашому здоров'ї? Були які-небудь наслідки?*
- Наслідки у кожного є після кожної катастрофи. Що ж сказати... я мав мутантом стати? Гарного нічого, скажемо, так не було, і але і особливих відхилень не було. Стою на обліку, щороку проходжу медичний огляд. Про хвороби краще лікарям розповідати.
- *Як Ви захищалися від радіації?*
- Як захищаються...? Ніяк не захиститися, хіба що в свинцевий бункер залізи.
- *Хіба Вам не видавали які-небудь костюми?*
- Ні, не було. В респираторах працювали. Ні, нічого не має такого, що могли б захистити від радіації.
- *А що Ви можете сказати про атмосферу, що панувала в той час, коли ви ліквідували наслідки? Ви говорили, що ви жили у кинутому селищі.*
- Так-так, ми жили у тридцятикілометровій зоні. Це була зона відчуження, село Карагот, яке я вже згадував. Настрій, як зазвичай, ніяких специфічних яких-небудь не було. Зовсім інше життя, зовсім інший світ був. Тому сприйняття було зовсім інше.
- *Тобто Ви працювали як зазвичай.*
- Так, звична робота. Якщо викликали до військкомату, то це означало, що ти був зобов'язаний прийти туди і повинен був виконати все те, що тобі наказано законом нашим. Працювали і ніхто не тікав, ніхто не ховався, нормально всі працювали. Те, що казали, те й виконували.
- *А скільки часу Ви там провели?*
- 24 виїзди у мене є в зону, 10 виїздів в парк особливої зони. Нам заміри робили радіологи, по 10 рентген норма була в нас, тобто доки ти не назбираєш... якщо ти сьогодні на важкому фронті, тебе відвезли, наприклад, сьогодні спекотно на вулиці, температура висока, рівень радіації в спе-

ку збільшується. Тобто я сьогодні міг у більш сильній підвищеній радіації працювати, а міг у менш підвищену... наприклад, якщо рудий ліс валити, то там рівень радіації дуже великий. Графіт у контейнерах збирали, розкиданий зі станції, при вистрілі він розсипається, тому зрізають ґрунт та насилають його у контейнера спеціальні і в засвинцьовані бокси завозять.

— *Сьогодні Ви підтримуєте спілкування з ліквідаторами?*

— Ні, ні з ким ми не підтримуємо. Тут на місці хтось «привіт, до побачення» і все. В перші дні ще якимось з київськими я спілкувався, а потім припинив. Це дуже короткостроково. Бо ми там 3 місяці пробули, в травні забрали і в кінці серпня я повернувся. Місяць на фоні, бо там як приїжджають перед тобою ті, хто працював, вони набирають дозу випромінювання свою визначену. Тобто я сьогодні поїхав, я там 0,20 заробив, завтра 0,20 до прикладу, і ось коли звільнюється його місце, то приходять хтось наступний для того, щоб він міг спокійно працювати. Бо потрібно ж там комусь їсти приготувати, і по господарству «дурня валяти» потрібно. Вони вранці на машинах вивозяться в зону, відпрацювали і ввечері приїжджали. Одного разу ми їли на самій станції разом з усіма, а зазвичай там готували їсти в самому селищі. Пригадую в спортивному залі столи стояли, а на вулиці «кашоварили».

— *Яким чином ця подія мала вплив на Ваше подальше життя?*

— Так мені знижку дали на електроенергію 50 %, а також проїзд безкоштовний в громадському транспорті.

— *Як Ви вважаєте, чого навчила нас Чорнобильська аварія?*

— Нічому не навчила. І навряд чи навчить. Так важко... ось вона розвалюється і стоїть торф'яна... стільки роботи, скільки життів було покладено на те, щоб вона не розповсюджувалася, але воно продовжує все руйнуватися. Це джін в плящі, це дуже страшна річ. Коли бачиш танк чи гармату, ти знаєш звідки буде постріл, а коли лежить шматок цегли, і він страшніше за танк чи гармату, ось що найстрашніше. Відчуває, але не бачить його.

Інтерв'ю з Рубцовим Володимиром Анатолійовичем

— *Яким було Ваше життя перед Чорнобильською катастрофою?*

— Та таке ж саме, як і зараз.

— *А зараз яке?*

— Та як і у всіх. Ну, сенс у чому був, що я, працював. Ну, на Тернівській шахті працював. Все... Що... Яке в мене було життя. Ось працював я. Відпочивав, працював, відпочивав, працював.

— *Як Ви відчували себе в перші дні Чорнобильської катастрофи?*

- Це у сенсі під час роботи чи коли вона трапилась?
- Коли вона трапилась...
- Коли вона трапилась, ми тільки по радіо почули.
- І які були відчуття?
- Та ніяких.
- Ну, можливо, страх?
- Ні, якщо б був страх, я би туди не попав.
- Якою Ви згадуєте ліквідацію Чорнобильської аварії, евакуацію населення?
- В евакуації я не брав участь, не знаю, я працював під реактором, тому не знаю. А згадувати, як і всі, в цілому нормально, хороший спрацьований колектив, і ми завжди зустрічаємось і нормально згадуємо все це.
- А який фронт роботи дістався Вам?
- Ну я і кажу, що ми виймали ґрунт з-під реактора. Інші заводили туди датчики слідкування за роботою реактора, заливали цементом, графітом, щоб не було ніяких попадань радіації.
- Добре, а чи знали Ви про всі ризики та наслідки катастрофи?
- Ні. Це було вперше в нашому житті.
- Як на Вашому здоров'ї відобразилось перебування в Чорнобильській зоні?
- Так, 13 років на групі інвалідності.
- А як Ви захищались від радіації?
- Це складне питання... Ось в чому зараз сиджу, ось такий костюм був у мене. Ось такий ганчірний і «лепесток» цей, який від пилу давали, і шапочку медичну давали. Все.
- (Дочка Інна Володимирівна Шишова також брала участь в інтерв'ю, доповнювала)
- Ну, а після цього, після роботи, Ви ж виходили, а потім викидували її?
- Так, викидували цей одяг, купалися в душі, милися і потім отримували таку саму нову.
- Тож при кожній зміні Ви міняли.
- Так, все нове.
- Яка в цілому панувала атмосфера в ті дні? Чи була паніка?
- Та ні. У нас нічого не було. Ми виконували лише свою роботу. Ми приїхали на роботу. Тому різниці не було. Що ми там працювали, що тут, різниці ніякої не було.
- Дочка Інна Володимирівна Шишова доповнювала:
- Дивись, виходить, коли ви там працювали, населення на той момент було евакуйовано, людей поруч не було, тільки робочі.
- Так, так. Ми були поселені в школі-інтернаті. Жили в школі-інтернаті. Там було все: бібліотеки, інше... Ну, повністю була школа-інтернат. З населення зовсім нікого не було. Тільки військові і ми. І все.
- І місто було закритим?
- Так, обов'язково.
- Скільки часу Ви там провели?
- В принципі, повні робочі дні, днів 15.
- Тільки 15 днів, і все, Вас вивезли?
- Так.
- Сьогодні Ви підтримуєте спілкування з ліквідаторами, переселенцями?

— Звичайно. Ні, переселенців я не знаю. Хоча ні, знаю, це наші лікарі, які з Прип'яті. А так тільки зі своїми.

— *Ну ось на день Чорнобиля Ви ходите до пам'ятника?*

— Обов'язково.

— *Яким чином ця подія мала вплив на Ваше подальше життя?*

— Ну, як сказати... Я навіть не можу сказати. Ну, прожив після цього ще рік, пішов на групу, вивели з шахти, на інвалідність. 13 років працював, потім групу зняли, і все, я знову почав працювати, тільки вже на поверхні, а не в шахті. Все, це все, що вплинуло.

— *Як Ви вважаєте, чого навчила нас Чорнобильська аварія? Саме наше покоління.*

— Якщо брати ваше, то нічому. Це точно. Ось чесно, ось без всяких цих. Нічому.

Дочка, Інна Володимирівна Шишова, далі підтримувала діалог:

— Ну, а взагалі, чому може навчити ця катастрофа, що треба для себе взяти, запам'ятати ось їм...

— А-а... Ось, якщо правду говорити, як я, потрібно діяти за принципом: «Не був. Не брав участь. Не бачив. Не знаю». Все. В наш час тільки так. Якщо ти брав участь там, щось отримав. Все. Знищив здоров'я, більше нікому не потрібен.

— Ну це зрозуміло, здоров'я знищив. А якщо брати більш глобальні масштаби, ну ось, як цього можна уникнути, чи, я не знаю, чи потрібно це пам'ятати завжди цю аварію, як найстрашніше, що трапилось взагалі.

— Ті, хто брав участь, ті будуть пам'ятати, а по-друге, для того, щоб людина знала і розуміла це все, у людини має бути рівень життя, а не із-за того, що раз там трапилась аварія і там платять багато грошей, то всі відразу туди лізуть. Не відомо навіщо! Радіація, не радіація, головне, щоб зарплатню хорошу платили.

— Тож виходить, що на ті часи, дівчата, люди більше діяли за принципом допомогти людям. Я навіть пам'ятаю, мені тоді було 3 роки, а брат, виходило, був мене на 5 років старше. Ось йому було 8, і я пам'ятаю, що ми, я була маленька, відсилали іграшки, щоб допомогти дітям, ось які постраждали. У нас, я пам'ятаю, з братом була улюблена іграшка, дельфін, пластмасовий, і ми дуже любили ним гратись, і брат мені сказав: «Інно, давай покладемо цю іграшку в коробку, тому що дітям там не залишилось нічого (була радіація)». І в нас, у дітей, було таке усвідомлення, що ми маємо допомогти, і ті ж люди, які їхали туди, вони діяли від чистого серця допомогти. Вони не думали про наслідки, вони не думали про зарплатню. То правильно. Мій тато хоче сказати, якщо б це було зараз, то відразу порівнювали із зарплатнею.

— *Давайте тоді я ще одне порівняння наведу. Зараз йде війна, хто допомагає, туди надсилає? Люди...*

— Ну, правильно, прості люди так і діють. Допомагають тим людям, які постраждали. Ну, і ви туди їхали, щоб допомогти, а не за зарплатнею, правильно.

— Ми їхали, щоб прибрати це все.

— Ну, правильно, щоб воно далі не розповсюджувалось. Ти ж сам сказав. Рівень життя низький. Люди туди поїдуть, не дивлячись на наслідки, які залишаться в організмі, тільки для того, щоб заробити для сім'ї гроші. Ну, це зрозуміло, якщо людина живе у достатку, то вона допоможе. Це завжди такі люди були, є і будуть.

— Ну, не завжди. Гроші, вони ніколи нікому не допомагали, і він ніколи не полізе.

— *Це зрозуміло.*

— Ось нас, коли відправляли з шахти, утрюх нас посилали. До нас трюх попав племінник начальника дільниці. Ми залишились в актовій залі, а він його до себе в кабінет покликав, ну він нам потім передав все це. Він його не тільки відмовив, він його на лікарняний відправив, щоб на роботу навіть не ходив. Якщо б людина знала про наслідки й інше, а він був начальником, який нас відправляв.

— *А-а, то виходить ви не знали навіть, чим це буде вам загрожувати?*

- А хто нам це б сказав.
- *А-а... Просто відправили, що потрібно поїхати.*
- Вони спитали, чи згодні ми поїхати, заробіток буде хороший.
- *Ну зрозуміло, це перша мотивація.*
- Так, щоб заробити багато грошей, що буде відпустка, путівки безкоштовні будуть. А коли свого племінника рідного, зовсім інше.
- *Тож ви не знали.*
- Ми їхали, набір одягу із собою брали, фотоапарати брали, електробритви. Ну тільки фотоапарат після першої зйомки..., нічого не працює. Хороший фотоапарат викинути прийшлося. Електробритви також. Вони збирають радіацію, тому все. Підстригався там. Коли я поїхав туди, у мене було довге волосся. Поїхали, я відпрацював, мисюсь в бані, а на виході, де ми виходимо на автобус, стоять солдати з дозовимірювачами. Потім підійшов такий раз, цю «плюшку» мені під волосся, а там радіація. Розвертаюся, поки не вимиеш, все раз-раз. І я працював, у нас було 8 змін по 3 години. Я працював у сьому зміні. Ось уявіть, і три години відпрацювали, там жахливі умови роботи звичайно були. А радіацію змивати треба. Він по три, чотири рази відправляв митися. І хлопці, які вже додому хочуть, чекають мене. Наступного дня я йду в перукарню. І в перукарні вона дістає цей набір. Одна людина тільки на цей набір. Ось підстригла мене і викинула його. Ось так. І ось волоси більше всього збирають радіації, і часто ганяли за це. І в принципі, коли приїхали назад, увесь одяг, все, що було, все викинули. Тому що це вже небезпечно. Нас відразу викликали в лікарню в Павлоград і навіть шкарпетки перевіряли на радіацію, пил там. Де всю знімали одягу, повністю всю перевіряли. А кажу, чого ви перевіряєте, я тільки вчора приїхав, а сьогодні в цій брудній одязі до вас поїду, ми ж давно все це вже викинули.
- Тато, чуєш, а ви коли туди приїхали, вам відразу сказали, що тут радіація і що треба змінювати цю одягу... Чи ви самі вже здогадувались...
- Здогадуватись ми не здогадувались. Це ясно було, що коли ми приїхали і побачили масштаби ці всі. Ну, тут знову сенс який, незвична робота. Приходиш на свою роботу, і тобі видається відповідна кількість інструментів, спецодягу та й іншого. Просто ти береш і працюєш. Ось ми так і приїхали, нас поселили в інтернаті. Розподілили нас сім чоловік, сім ліжок в кімнаті, 5–6 см води залито підлоги, щоб не було пилу, обов'язково всі підлоги заливались водою.
- *Тобто ви жили в кімнаті, де по підлозі ходили у чоботях?*
- Ні, в чоботях, нам видавали, в них ходили.
- А чоботи кожну зміну в тебе теж нові були?
- Так, все повністю нове було: труси, майки, шкарпетки, все нове. Кожен день міняв.
- *Так-от ви туди приїхали на саму цю станцію, там все було яке?*
- На станції ми не були. Ми приїхали в місто Чорнобиль, поселили нас там жити, а до станції 14 км.
- *Ну, ви ж їздили, виходить.*
- Так, перші 2 дня нас возили на бронірованому автобусі, спеціальному, для таких цілей. Потім сказали, що радіація упала і їздили ми на звичайних автобусах. Одне, іноді вікна замащували свинцем.
- Скажи, а ви приїхали туди, там все було яке? Ну, зруйноване все, чорне?
- Ні, сама станція, ми бачили. Перше, ну, як тобі сказати, це здивування, коли ти виходиш в місто, в якому нікого немає. Нікого. Це ми були в червні. Уяви собі, всі ці яблука, вишні були дуже здорові. Груші здоровенні. Собаки бігали, правда не довго. Куриця в нас була в інтернаті, напевно дня чотири, а потім вона померла. Вона ж ходить по траві, де знаходиться радіація і у нас в будівлі поливали всі доріжки, щоб пилу не було. Ось ця куриця намочиться і гуляє спокійно, а як висохла падає. Відразу ж. Собаки також уходили. Один розповідав, що і лісі собаки бігали, не бачив, не знаю. Єдине бачив чийогось господарського кабана, ну як сказати, кілограмів мабуть 600. Здоровенний, величезний, і він із чийогось двора, залишили його там господарі. Вибрався з сараю свого і жив біля столової нашої. Все це згадується... Пусте місто, в квартирах деяких горить

світло вночі. Біля міста проїжджаєш, таке уявлення, що люди ще в квартирах живуть. Люди ось як виїхали і все. Все кинуто і все. Ціле все і скло. Це зараз вже показують, що вибито все, а ми приїхали, ну новеньке все. Ну, уяви собі, Прип'ять нове місто.

— А воно було новим містом?

— Повністю новим. Зовсім хороше, молоде місто, і світло горить. А страшно... Ось це страшно. Дитячий парк, карусель, ну, як наше, і все пусте, і не рухається, і там майже так само, тільки людей взагалі не було. Бо туди ніхто не міг потрапити. Тому враження такі...

Інтерв'ю з Шальком Володимиром Павловичем

— Яким було Ваше життя перед Чорнобильською аварією?

— Я мав гарну родину, діти, радість, все було добре, але потім прийшла ось така біда, яка вразила весь світ. Потрібно було народитися в 1956, щоб в 1986 році було 30 років. Нас у середньому було 99 людей від міста; тридцятирічних чоловіків відправили на ліквідацію цієї аварії. Це дуже страшно згадувати ті дні. Військомком Павлограда, обласний військкомат Дніпропетровський, Біла Церква саме там зняли весь наш одяг і поклали у мішок. Натомість нас перевдягли у військову форму і привезли до тридцятикілометрової зони. Розподілили кого куди, особисто мене відправили до с. Карагота, це 8 км від реактора. Ми жили у школі. Прибрали парти і поставили ліжка. Наша їдальня була у спортзалі, там і снідали, й обідали. Щоранку, як тільки прокидаєшся, беруть кров з пальця, і робота... і робота... і робота. І окрім роботи, нічого, і постійно опромінення...

— Як Ви відчували себе в перші дні Чорнобильської катастрофи?

— Коли о 2-й ночі в автобус заїжджав зі швидкістю 20 км було тривожно. Не було дозиметрів, і ця невідомість лякала.

— А що Ви можете сказати щодо евакуації?

— Найстрашніші хвилини в житті були тоді, коли я з посвідченням заходив до 2-го реактора. І ось ти заходиш і бачиш в бахілах працівників станції, одягнені вони були у білі халати, в масках, і ось на них дивишся і думаєш: «Як можна було таку катастрофу зробити?». Але кодів відкривалися 60-сантиметрові двері і у 402 відділ потрібно було заходити... це страшно. 150 рентген перша променева хвороба, 300 рентген друга, 450 третя і 600 рентген це смерть. Так ось коли відчинялися двері, то в мене ворушилося волосся і серце невгамовно стукало... це неможливо описати. Щодо засобів захисту, то ми мали свинцевий жилет та, як ми називали, «юбка». Ось ми одягали їх і заходили туди, і перед тим, як заходити, у першу чергу, виміряли радіаційний фон. І коли заходиш туди, а її не видно, не боляче від неї, не холодно, лише бачиш лічильник показує

ось таку інформацію. Потім привезли із Німеччини більш точні прилади, що миттєво визначали рівень радіації.

— *Який фронт роботи дістався Вам?*

— Фронт роботи: створення радіологічних картограм. Які роботи ми виконували? На будинок, на кожен під'їзд надавали один автобус і одного міліціонера. І ось міліціонер з п'ятого поверху пройшов до першого, перевірів, чи всі взяли свої документи на 3 дні. Люди сідали в автобуси, і їх увозили. І ось ці автобуси, я своїми очима бачив, їх сотні, сотні, і сотні, це ж тільки автобусів понаганяли з усього Радянського Союзу, для того, щоб людей увозити. Вже потім пригнали автобуси на місце. Краплі дощу були опроміненими, тож вони опромінили і цей автобус. Так, звісно, його відвезли на могильник, але ж земля світилася.

Працювали 1-й атомний реактор, 2-й атомний реактор, 3-й атомний реактор, а щодо 4-го, то у ньому 14 грудня зробили проходку під реактором, залили бетоном, потім двометрові стіни поставили, накрили і свинцем обшили, і ось таким він зараз стоїть. Там знаходиться 180 тонн урану. Зараз роблять нове укриття до 26 квітня 30-ї річниці Чорнобиля, яким повинні накрити на найближчі 100 років.

— *Яким чином влада відреагувала на цю катастрофу? Як Ви вважаєте, чи все можливе вона зробила?*

— Ніколи... і ніхто не зможе зробити все можливе. Нас, ліквідаторів, 600 тисяч пройшло через Чорнобильську атомну станцію, і так як у нас за 100 чоловік майже 52 померло, тобто 50 %, ось так практично 50 % померло ліквідаторів по всій Україні. Людина, в якій онкологія очей, ті мають інсульт, інфаркт... всі вони постраждали. А зараз ціни в аптеках, як в золотих лавках, потрібна допомога... І ось через практично 30 років держава не надає допомоги. Медичні системи, шприци... все це потрібно. Я сам нещодавно пройшов через це все, і згадую, як повз по стіні, і не було ані тростини, ані коляски... Ось на це допомоги не надають.

— *Чи знали Ви про всі наслідки цієї катастрофи?*

— Наслідки... те, що 06–08 серпня 1945-ого року на Нагасакі були скинуті атомні бомби. У 1953-ому році об'єднання «Атом Челябінськ 40» вибухнув. На основі цього і медицина в якійсь мірі вже могла прогнозувати. Одні помирають відразу, а інші живуть, мучаться і доживають до певного віку, і вони не проявляють того самого. Ось так і Чорнобиль. Одні ось померли, хворіють, треті продовжують жити.

— *Як Ви захищались від радіації?*

— Я ж вже говорив, що кожен день цю форму солдатську, після роботи в контейнер його вивозили, а одягали нове. Марлеві пов'язки звичайні, як в шахті ми працюємо, і свинцевий жилет.

— *А яка атмосфера панувала, коли Ви були там?*

— Атмосфера, дуже, що подобалось, до нас приїжджали концертні програми, циркові там, якусь різноманітність вносили, ось як масова робота, лікування від душевної тривожності. І постійно бачити цю радіацію. А я дуже вдячний тим людям, які ось так ось не залишали, приїжджали до нас, погасити ось цю душевну тривожність, яка вона висіла над нами. Тому що радіацію не зрозуміти. Це страшно.

— *Скільки часу Ви там перебували?*

— 88 днів. З 8 серпня по 8 листопада. Видавали нам кожному перед тим, як їхали, спідометр випромінювання людини. Японська апаратура, лягаєш, тебе накривають, і ти, коли видихаєш, і він інформує скільки, на скільки всередині знаходиться радіонуклідів. І ось ця радіація, звичайно... Більше такого, скільки медичних центрів прийшлося проходити. А ось саме, щоб перевірити себе, чи є в тебе ці радіонукліди, тому що радіонуклід, отже, є середнячки і є довгожителі. Середнячки це самі такі: уран, цезій. Ось радіонуклід випав, там же вся таблиця Менделєєва. Професіонали говорили, що викинута була вся таблиця Менделєєва. Ось приклад, 50 тисяч років нуклеотид цей жив, а чверть його набагато більше. І ось такі вони страшні і неприємні. А ось приклад, у нас є щитовидна залоза, яка виробляє гормони для мозку, серця, шлунку, вона необхідна. А коли ми знаходились в Чорнобилі радіоактивний і йод, і я раджу дітям, щоб хоча б раз в рік побували на морі. На морі добре, там походити, подихати, збагатити щитовидну залозу. Збагатити свій ор-

ганізм, і щоб кожен збагатив свою щитовидну залозу реальним продуктом. І в мене закладено, щоб я кожен рік побував на морі. Так повинно бути.

— *Зараз Ви підтримуєте спілкування з ліквідаторами, переселенцями?*

— Дуже, і з переселенцями, і з евакуйованими, з ліквідаторами. Це наше життя, і ми знаємо, хто чим хворіє, кому яка потрібна допомога. Тому що іншого життя в нас немає. Ось останнього поховали. І всі стоїмо біля його труни, і ось так ось дивимося один на одного і питання задаємо : «А хто буде наступний?». Ми така, як сім'я, ми настільки один одного знаємо, тому що ми реальні люди. Не так, щоб поїхав купив там якийсь документ, підставний, там не було, у нас таких немає, бо скажи слово, і тебе відразу всі зрозуміють, що це таке. Якщо ти переселенець, низький уклін людині, що побудував дім. Ось йому говорять, що жити неможливо, а він уїхав, і ми не можемо в стороні залишити.

— *А яким чином ця катастрофа мала вплив на Ваше подальше життя?*

— Ця катастрофа, ну, вона змінила повністю життя, в якому сенсі, в тому, що скільки в мене буде сил і нас постраждалих від цієї катастрофи, не знаю, яким методом, ми будемо призивати, щоб мир в світі був, хоча реально цього миру немає, ми бачимо. Бо терористичні акти, війни, вони продовжуються, і саме страшне, щоб ми не бачили більше таких катастроф. І говорять, що реактори пряме попадання літака витримують, землетрус балів 8 там витримують, смерчі, урагани. А зараз можна людський фактор зіграти на Чорнобильській АЕС. На Фукусімі зіграли природні, ці самі землетруси, море, океан. Хвиля пішла, не витримала, розсипалася. Люди теж ні в чому не винні, і щоб не було більше таких катастроф, це мета нашого життя, і ми завжди говоримо, що жити в цьому світі в добрі, в згоді, розумінні, з Богом, з Ісусом Христом.

— *А як Ви гадаєте, чого навчила нас Чорнобильська аварія?*

— Я думаю, що і засоби масової інформації постійно, наукові конференції, і всі можливі акції для робітників станції проводяться, щоб не було може такої свободи, такої, не те, щоб свободи, якогось може нерозуміння, щоб люди розуміли. Щоб не було таких катастроф, переживань тому, що весь мир заворушився і побачив, що таке ядерна катастрофа і вибух, який відбувся, і хмара, яка обійшла три рази навколо земної кулі, і всі випробували на собі підвищення радіації: прибалтійські країни, поляки, чехословаки, берега Англії, Росії, України, Білорусь. Білорусь таке пережила, і виділили гроші для того, щоб подати електроенергію. Деякі відмовлялися, особливо після Фукусимської катастрофи, та їм це вигідно, і добре, і дешево, і надійно, але коли приходить така біда, це ніякі зрівняння не має. І які ми залізні, і міцні всі, ми не вічні. Організм, звичайно, діє збій в здоров'ї тому, що це безслідно не проходить.

Почти 30 лет прошло со дня катастрофы на Чернобыльской атомной электростанции. Для истории это совсем крохотный период, а для человека — большой и значительный, учитывая то, что он отмечен горем, страданием и утратой человеческих жизней, которые еще не в силах спасти от невидимого врага — радиации — современная медицина во всем мире.

Ценой своего здоровья, ценой своей жизни чернобыльцы-ликвидаторы последствий аварии отвели беду от человечества земного шара. В большинстве своем они знали, что их ждет. Но в тот момент, рискуя, они не думали о себе, а тем более о том, что идут на подвиг, творят его. Их мысли и дела были наполнены тем, как лучше и быстрее выполнить возложенные на них обязанности. И они выполнили их с честью. Чернобыльцы заслужили уважение и заботу как победители.

Произнося это слово, вспоминаешь фронт. В Чернобыле не было фронта, хотя солдатами были все — пожарники и милиционеры, медики и связисты, строители и водители, ученые и дозиметристы. Каждый выполнял свой долг. Снова, как в самые тяжелые времена, проявились лучшие черты характера нашего человека — верность долгу, патриотизм, самоотверженность во имя преодоления общей беды.

Мы представляем вам серию очерков «Я люблю тебя, жизнь..., если знаю, что это такое» о судьбах наших земляков — ликвидаторов последствий аварии на ЧАЭС.

1-й очерк (по воспоминаниям Лекомцева Валерия Алексеевича)

Чернобыльскую катастрофу можно оценить только спустя время. Для одних это несколько дней в апреле, навсегда отнявших здоровье, для других — постоянные командировки на место бедствия. Однако совсем мало тех, для кого ликвидация чернобыльской аварии стала главным делом всей жизни.

— *Валерий Алексеевич, как для Вас начался Чернобыль?*

— В то время я работал полковником в милиции в г. Днепропетровске. В 01:23, 26 апреля 1986 года, 29 лет назад, на четвертом энергоблоке крупнейшей на то время атомной электростанции в Советском Союзе произошел взрыв, который полностью разрушил реактор. Чернобыльская АЭС была построена вблизи города Припять, в 18 км от города Чернобыль. Моя задача была эвакуировать всех людей из зоны поражения на 30 км из г. Припять.

Решение об эвакуации запоздало из-за того, что долгое время считалось, что аварийный реактор хоть и пострадал, но в общем цел. А значит, радиоактивность в Припяти будет падать. Но уровни лишь увеличивались. И как только ранним утром 27 апреля стало ясно, что реактор разрушен, правительственная комиссия приняла решение об эвакуации города.

А в то время на станции велась отчаянная борьба с последствиями аварии: спешно (и, как впоследствии оказалось, напрасно) подавали воду для охлаждения разрушенного реактора № 4, «гасили» остальные энергоблоки станции. Многие из сотрудников станции к тому моменту уже получили смертельные дозы облучения.

К часам 12-ти, 26 апреля, к станции и в город начали въезжать БТР. Это было жуткое зрелище: эти молодые ребята шли на смерть, они сидели там даже без респираторов, не защищены были вообще! Войска всё прибывали, всё больше становилось милиции, вертолёты летали. Телевидение отключили, поэтому о самой аварии, что именно произошло и каковы масштабы, мы толком ничего не знали.

Первыми в бой с аварийным реактором пошли вертолётчики. В образовавшийся после взрыва провал сбрасывали тонны песка и свинца, чтобы остановить доступ кислорода и прекратить горение реактора — пожар, дым от которого выносил в атмосферу новые и новые порции радиоактивной грязи.

К 15:00 всему населению необходимо было быть готовыми к эвакуации. Для этого нужно было собрать с собой необходимые на три дня вещи и продукты и выйти на улицу.

В каждый двор направили по 3–4 милиционера, которые делали поквартирный обход, они заходили в каждый дом и каждую квартиру. Тех, кто не хотел эвакуироваться, выводили силой.

Подъезжали автобусы, люди загружались и выезжали. Людей расселяли по гостиницам, пансионатам, санаториям. Многие ехали в г. Киев. Детей отправляли в лагеря — родители их потом по всей Украине месяцами искали.

После аварии радиационное облако долго стояло над Припятью, потом рассеялось и пошло дальше. Мне говорили, что если бы тогда пошёл дождь, то эвакуировать было бы уже некого. Нам очень повезло!

Саркофаг Чернобыльской атомной электростанции был построен к ноябрю 1986 года после взрыва 4-го реактора. На строительство «Укрытия» ушло 400 тысяч кубометров бетонной смеси и 7 тысяч тонн металлоконструкций. Оно было построено в кратчайшие сроки — 206 дней, в работах по возведению задействовано 90 тысяч человек.

В настоящее время в связи с опасностью разрушения саркофага над 4-м энергоблоком ЧАЭС ведутся работы по преобразованию объекта «Укрытие» в экологически безопасную систему. Данную работу планируется закончить в 2017 году.

Чернобыльская трагедия — это огромная боль украинского народа. Я считаю, что мы должны всегда помнить об этом, потому что тот, кто забывает прошлое, обрекает себя на повторение ошибок.

Записал ученик 9-Ф класса Юдин Валентин

2-й очерк (по воспоминаниям Субботы Александра Ивановича)

Александр Владимирович Суббота родился 18 ноября 1954 года в городе Днепропетровск. В 15 лет поступил в Суворовское училище в Киеве. Затем учился в Днепропетровском политехническом техникуме. Продолжил свое обучение в техникуме советской торговли. Затем работал механиком, старшим продавцом.

Также работал на Золотых Приисках и в Строительном управлении № 4 Украины ВДТА, где были собраны специалисты своего дела. Работал на государственные заказы. Прокладывал газовые трассы. Первый государственный заказ в Молдавии. Труба диаметром 1,4 километра. В трубе было большое давление — сто атмосфер. В случае взрыва в радиусе 800 метров ничего бы не осталось.

В 1987 году Александр Владимирович Суббота был направлен в Зону отчуждения в село Бобры Полесского района. Там прокладывали газопровод 4 км в длину. Работали по 15 дней. Александр Владимирович работал на бульдозере — снимал плодородный слой земли, в котором было большое количество радиации, на тот момент он этого не знал.

Так получилось, что добирался Александр Владимирович из Киева до места работы пешком. Дошел до села, там сказали, что не о каком газопроводе не слышали. Сказали идти в следующее село. Он пошел, когда пришел, был уже вечер, его пустили переночевать, рассказали, что произошла авария. С Александром Владимировичем был его товарищ по работе. Приехали в то село, в котором остановился Александр Владимирович, только они вдвоем с товарищем. Вскоре все население было эвакуировано из тридцатикилометровой зоны отчуждения.

В первый день Александр Владимирович Суббота перебрался в село Оранное. Там снимал плодородный слой земли, затем еще один, затем привозили трубы, их укладывали рядом с траншеями и там сваривали.

После Александр на 15 дней уезжал домой. Когда он возвращался, трубоукладчик складывал трубы в траншеи, однако перед этим трубам делали рентген, чтобы проследить, нет ли на них трещин. Траншеи сравнивались с землей, засыпались сверху, и Александр Владимирович возвращал обратно на место плодородный слой земли. Тогда он еще не знал, что этого делать не стоило.

Во время работы с плодородным слоем земли у Александра Владимировича было такое ощущение, что он находился в нескольких измерениях. Песок с радиацией оседал на тело: и снаружи, и внутри. «Лепесток» (маска для защиты от радиации) выдавался на 10 часов, хотя его действие длилось всего час.

Всего 31 день пошел в зачет, хотя он пробыл там в два, а может и в три раза больше. Те, кто работал в

«зоне отчуждения» говорят, что помогал не сдаваться дух патриотизма. Тогда радиацию не измеряли, — «мне даже страшно представить, сколько ее было на них».

Трасса была достроена, и Александр вернулся на родину — в Днепропетровск. После возвращения продолжал работать там же. Ездил на заказы по всем точкам Советского Союза и за границу. Побывал в Ираке, Турции, Греции и других странах. Ему было поручено сформировать группу из десяти человек для выездов. Через некоторое время уехал в Болгарию, жил и работал там 7 лет. Иногда возвращался в Днепропетровск.

В конце 1989 года была создана организация «Союз Чернобыль Украины» в Днепропетровской области, которая существует по сей день. В 1991 году 23 февраля Александру Ивановичу поручили создать «Союз Чернобыль Украины» в Бабушкинском районе г. Днепропетровска. Пятнадцать лет был администратором. Затем с помощью президента Ю. Б. Андреева и Г. А. Васильевича создан ДГО. После стал председателем всеукраинского общества инвалидов С. Ч. О.

Так получилось, что у каждого есть какая-то изюминка, особенность. Так вот у Субботы Александра Владимировича эта черта — лидер со школьной скамьи. Очень большую инициативу по отношению к чернобыльцам проявляет организация Жовтневого района.

Лично я считаю, что чернобыльцы — это герои, хотя они говорят, что просто выполняли свою работу. Эти люди многим пожертвовали ради будущих поколений!

Записали ученицы 9-Ф класса Белая Карина и Береза Мария

3-й очерк (по воспоминаниям Губаренко Виктора Григорьевича)

1987 год. Чернобыль, вроде, утихомиривался, но... У ликвидаторов в зоне начались проблемы с почками.

Вызов в военкомат. Объяснили ситуацию. В 2 часа ночи звонок в дверь. Дали 15 минут на сборы (хотя я уже был готов), в автобус — и на аэродром.

Меня и пять урологов доставили самолётом в Белую Церковь. Сдали одежду, переодели, и мы уже в 25-й бригаде. Всех разбросали по разным частям. Я попал в одну из частей на должность заместителя командира части и одновременно парторгом части. Мы занимались сохранением, ремонтом и введением в эксплуатацию всех коммунальных систем Чернобыля и близлежащих сёл.

Первый выезд, едем по трассе, дорогу перебегают какое-то лысое существо. Останавливаемся, как оказалась, это была лиса, совершенно без волос на теле. Посмотрела на нас и убежала дальше.

А какие же фрукты в садах и фиалки — сердце разрывается! Набираем. Едем в часть. Проверяем на радиоактивность. Но ведь приборы дают погрешность в 50%. В общем моем и... не поверите, едим.

Въехав в город, осознаем, что кругом кошмар, полнейший погром. Все гаражи взломаны и обворованы. Происходит дезактивация города. Слезы на глазах. Красивейший город — и такой погром.

К сожалению, в тех страшных реалиях всё переплелось, мифы и реальность, правда и ложь.

Записал ученик 9-Ф класса Згоник Евгений

4-й очерк (по воспоминаниям Чернявского Дмитрия Яковлевича)

Чернявский Дмитрий Яковлевич в 1986 году служил в ремонтно-восстановительном батальоне ликвидатором последствий взрыва на Чернобыльской атомной электростанции. До этого работал в расчетно-аналитической станции (РАСТ) и стал ликвидатором добровольно. Проходил службу в одном из Чернобыльских пунктов специальной обработки техники (ПУСО).

Суть работы заключалась в проведении опытов по влиянию радиации на технику и ремонт дозиметрических приборов. К примеру: замерять радиационный фон автомобиля до тщательной промывки и после неё. На территории самой станции было много техники для дезактивации земли, и когда её привозили в

ПУСО, иногда выяснялось, что даже железо на территории станции превращалось в изотоп.

Опираясь на его свидетельства, можно сказать об очень высоком уровне радиации на территории станции. Однажды после выброса радиации Дмитрий Яковлевич увидел в небе над станцией что-то вроде северного сияния из-за высокого радиационного фона. Радиация сильно стимулировала рост флоры и фауны на территории ЧАЭС, так как в некоторых местах трава достигала 20 метров, а на яблонях росли яблоки размером с арбуз и совершенно без листьев, а во время прогулки Дмитрий Яковлевич увидел, что в небе летит ворона размером с ястреба.

Максимальная доза радиации для человека была 25 бер, но абсолютно все дозиметры не могли точно определить радиационную дозу, как и никто из ликвидаторов. Чернявскому записали полученную дозу 18,3 бера, хотя сам он в это не верит, так как должен был находиться в зоне 30 дней, а из-за ошибки военкомата ему не отправляли замену длительное время, поэтому его даже в зоне прозвали «Стариком», и в итоге Дмитрий Яковлевич прослужил в зоне 92 дня.

Записали ученики 9-Ф класса Иванов Антон и Симонович Дмитрий

5-й очерк (по воспоминаниям Раменского Льва Алексеевича)

Я представитель украинской гидрометеорологической службы, которая принимала активное участие в решении вопросов, связанных с чернобыльской катастрофой. Наш институт находится в Киеве, а в Днепропетровске — отдел экспериментальных исследований. В основном мы занимались работами по вызыванию искусственных осадков.

Я, Раменский Лев Алексеевич, работал начальником экспедиции по изучению загрязнения атмосферы. У меня было два отряда: наземный отряд, который работал в передвижной лаборатории, и я с группой ребят — на самолетной лаборатории. Мы изучали загрязнение бассейнов Днепродзержинска, Кривого Рога, Жданова, Мариуполя и крупных ГРЭС. Когда случилась катастрофа, вспомнили, что мы имеем отношение к загрязнению, и впервые меня вызвали в Киев, для того, чтобы группа экспертов поехала в зону и определила, где проводить работы по исследованию распространения радиации.

Это было 7 июня 1986 года. Я выехал со своим отрядом, девушек с собой не брали, одни ребята... В чем состояла задача: мы занимались сбором и подготовкой к анализу на радиоактивность проб почвы, воды и воздуха. Ставили свои метеорологические мачты и на двух уровнях с помощью прокачивания через фильтр исследовали, насколько загрязнен воздух в двадцати двух метрах над землей. Тут же брали пробы почвы и воды, если была. Все это отправляли в Киев, и нам говорили, что сразу на самолетах отправляют в Москву. Эта информация была нужна для того, чтобы знать, как распространяется радиация.

Когда закончилась Великая Отечественная война, мне было 9 лет, поэтому я не участвовал в ней. Но вот здесь, в Чернобыле, я почувствовал, что такое военные условия. Это было действительно, как война. Был даже такой термин: «Что у нас было до войны...» Поражало, конечно, как люди помогали друг другу... Было организовано питание чернобыльцев — это было единственное место, где могли быть женщины, кроме врачей, конечно.

Было очень важно учитывать погодные условия. И если раньше мы были заинтересованы в осадках, которые как бы вымывали, делали чище атмосферу, то теперь эти осадки наоборот загрязняли почву, смывая в нее различные загрязнения. Поэтому важной задачей было не пустить осадки в зону Чернобыля. Что же мы делали? Когда мы узнавали, что подходит циклон, наши самолеты вылетали навстречу циклону и засевали облака углекислотой, тем самым заставляя осадки выпадать на других территориях.

Я там был два дня в июне. И в июле с отрядом было восемнадцать заездов в зону, а потом в октябре меня уже не пустили по состоянию здоровья. Кроме наших отрядов, конечно, были и другие, которые работали в зоне практически постоянно.

Записал ученик 9-Ф класса Карпенский Глеб

6-й очерк (по воспоминаниям Лисняка Александра Ивановича)

Александр Иванович Лисняк родился 15 мая 1959 года в Днепропетровской области. После школы закончил Днепропетровское городское профессионально-техническое училище по специальности электрогазосварщик. Был призван в армию и по окончании службы получил специальность водителя. На момент трагедии работал водителем в АК-2190.

В ночь с 5 на 6 мая 1986 года в два часа ночи раздался звонок. В дверях стояли люди в военной форме с повесткой в руках. «Собирайтесь!», — услышал военнообязанный Александр Иванович приказ старшего по званию. Испуганная жена выскочила в коридор, а в комнате спали 2-летний сын и 5-летняя дочь.

Ночь Александр провел в военкомате, а утром был отправлен на обучающие сборы. В 20:00 они приземлились в Борисполе, затем их поселили в казармы. Утром 7 мая Александра вместе с другими днепропетровскими водителями привезли в село Оранное.

Так как жить в деревне было нельзя, ведь все дома получили гигантскую дозу облучения, они разбили палатки и стали обустраивать быт для себя и для тех, кто должен был прийти после них. В этот же день были заправлены машины жидким азотом. 9 мая в 04:00 была первая поездка Александра к реактору, она длилась три часа.

Всего у Александра Ивановича было 4 выезда к реактору. В сумме в зоне Александр пробыл 37 суток. Таких, как Александр, называли «партизанами». Свой двадцать седьмой день рождения Александр Иванович отметил, сливая в утробу раскаленного реактора жидкий азот.

Семья Александра не получала писем от него, т. к. зараженные радиацией письма ликвидировали. На крышу реактора отправили робота, который был рассчитан на 2 000 рентген, но он сразу вышел из строя. Это значит, что радиация зашкаливала. Техника не выдерживала, но люди продолжали работать, спасая мирных граждан.

По окончании работы днепропетровских водителей-ликвидаторов в Киев не пустили — отвезли в Белую Церковь. «Видимо, мы все-таки получили гораздо большее облучение, чем позже нам написали в справках», — говорит Александр Иванович. В Белой Церкви водители должны были ждать несколько суток, ожидая отправки домой. Однако мучения от разлуки с семьей были невыносимыми, и Александр вместе с товарищами сбежали, добираясь до родных на перекладных.

Когда Александр вернулся домой, жизнь потекла своим чередом. На работе его перевели на междугородные, а позже на международные перевозки. Когда в ноябре 1986 года из Киевского госпиталя Александру пришло письмо с приглашением на обследование, он написал отказ. Тот отказ сыграл с ним злую шутку. Несмотря на то, что Александр Лисняк оставил в Чернобыле свое здоровье и стал инвалидом, пройти обследование и лечение водителю-ликвидатору больше никогда так и не предложили...

Записали ученики 9-Ф класса Сокольский Даниэль и Минина Татьяна

Большая беда часто начинается с мелкой невнимательности, беззаботности, с чьей-то глупой безответственности. Чернобыль заставляет глубже задуматься над логикой внутренней связи между причинами и последствиями. В народе говорят: «Кто не знает прошлого, — тот не достоин будущего». Чернобыль нельзя забыть, потому что это трагедия всего человечества. Человек сам стал жертвой своего прогресса, и это не должно повториться никогда.

Розділ V

Номінація «Найкраща сімейна історія»

«Держава нас викинула на смітник, як використаний матеріал»:

Інтерв'ю з ліквідатором аварії на ЧАЕС 2 категорії Іваном Гнатенком

Ольга Правденко, журналіст, випусковий редактор Полтавського обласного видання «Коло», інтернет-видання <http://kolo.poltava.ua>

Через 30 років після ліквідації аварії на Чорнобильській атомній електростанції, люди, які ціною власного здоров'я і життя долали катастрофу, майже забуті. Забуті не лише власною державою, яка виплачує копійки (трішки більше 100 гривень на місяць виділяють на харчування для ліквідаторів 2 категорії), частково компенсує вартість комунальних послуг та один раз на рік дає путівки до санаторію (і то часто доводиться діставати їх з боєм). Ліквідатори забуті суспільством: істориками, журналістами, кінематографістами, студентами, школярами... Про цих людей здебільшого згадують «під дату»: 14 грудня, в День вшанування ліквідаторів наслідків аварії на ЧАЕС, та 26 квітня — в чергову річницю вибуху на 4 реакторі атомної станції. На жаль, так склалося, що цінні усні історії, спогади ліквідаторів цікавлять здебільшого ентузіастів та самих чорнобильців, членів громадських організацій і спілок.

Нині в Україні «чорнобильською» темою займається небагато науковців. Так, ґрунтовні дослідження є в Наталії Барановської, яка захистила докторську дисертацію «Чорнобиль в новітній історії України: влада і суспільство», а також видала низку праць, присвячених чорнобильській проблемі, зокрема об'єкту «Укриття». Цю тему історик досліджувала, починаючи від 1991 року. Зокрема Барановська говорить: «В Інституті історії України в 1995 році вийшов унікальний збірник документів та матеріалів «Чорнобиль: проблеми здоров'я населення в Україні». Там є перший лист від 30 квітня 1986 року на ім'я Щербицького від Міністерства охорони здоров'я, підписаний заступником міністра Касьяненко. Він доповідав, що рівень радіації у воді в Дніпрі піднявся у тисячу разів, і рукою Щербицького на полях цього документа було написано: «А що це означає?». Наше державне керівництво настільки було неготове до цієї проблеми, що вони навіть не уявляли, що це таке...». (Джерело: «Главком», інтерв'ю з Наталією Барановською «Чорнобиль: вплив на здоров'я нації», від 14.12.2011).

Проблеми правового регулювання в зоні відчуження досліджує молодий науковець Ярослав Леяк. І. Дьяченко відзначає історичну та культурологічну значущість мемуарної літератури про Чорнобиль.

В Україні доволі мало дослідників вивчають безпосередньо досвід ліквідаторів аварії на ЧАЕС. Часто це не професійні історики, а журналісти, вчителі шкіл, самі колишні ліквідатори. Серед таких дослідників варто назвати Миколу Бривка, вчителя ЗОШ І–ІІІ ст. № 11 міста Сніжне Донецької області. Він написав книгу «Дзвони Чорнобиля: Чорнобиль в долях сніжнянців», видану 2011 року в Донецьку. У книзі автор значну увагу приділяє саме спогадам ліквідаторів як історичному джерелу. Зокрема Бривко пише: «Спогади ліквідаторів відрізняються переважно тільки специфікою виконання роботи ними в 30-км зоні, але вони всі зазначали, що працюючи фактично в дуже небезпечних умовах, ризикуючи своїм життям та здоров'ям не вважали не вийти на роботу і розуміли що “не вони, то хто”. Таким чином, ми бачимо, що свідчення ліквідаторів можуть досить вагомо доповнити інформацію до повної картини в історії Чорнобильської катастрофи, яка не висвітлюється офіційними джерелами та окремими дослідниками». (Джерело: <http://int-konf.org> Наукові конференції. Стаття «Чорнобильська трагедія у спогадах учасників ліквідації аварії на ЧАЕС», від 17 червня 2013 року). Спогади чорнобильців зібрав у своїй книзі Микола Хапланов «Смерті став на шляху», виданий у Донецьку 2006 року.

Мета конкурсної роботи — дослідити, як участь у ліквідації аварії на ЧАЕС вплинула на подальше життя окремої особи. Вивчення індивідуального досвіду та історичної пам'яті для створення повної об'єктивної картини історії Чорнобильської катастрофи. Гадаю, важливо також дослідити, як міфи, якими «обросла» катастрофа, впливають на індивідуальну пам'ять.

Моя мета на основі подальших інтерв'ю проаналізувати, як розповідають про свій досвід публічні особи (приміром, чорнобильці-посадовці, очільники чорнобильських спілок, які часто виступають перед публікою: школярами, журналістами, студентами на урочистостях та заходах, присвячених вшануванню пам'яті) та ті, хто не бажає або не має можливості говорити про свій досвід публічно. Зазвичай у розповідях

публічних людей дуже багато шаблонів, кліше, часто їхні оповіді дуже схожі між собою, повторюються завчені фрази, говориться те, що дозволено офіційно. Такий висновок я зробила, спираючись на свій досвід професійної журналістської діяльності, особисто взятих інтерв'ю у ветеранів різних статусів Другої світової війни та війни в Афганістані.

Нині, коли щороку ліквідаторів стає все менше і менше, важливо записати, вивчити і зберегти для подальших поколінь їхній життєвий досвід. У цьому й полягає актуальність теми. Під час підготовки до роботи спиралася на роботу Гелінади Грінченко «Усна історія: Методичні рекомендації з організації дослідження: Для студентів і аспірантів». У питальнику зафіксувала відкриті та спрямовані на отримання конкретної відповіді питання. Логічно, що деякі уточнювальні питання виникли в процесі інтерв'ю.

Намагалася дотримуватися хронологічності та послідовності. Не ставила питання, які, як в екзаменаційних білетах, уже містять частину відповіді. Ставила на меті не переривати оповідача, дослухати до кінця всі його відповіді на питання, лише потім ставила наступні. Звісно, довелося ставити уточнювальні питання, як-то: «Ви почали розповідати про допомогу держави, розкажіть ще, чи отримуєте зараз якісь виплати з держбюджету?», «Жили неподалік від якого міста — Прип'яті чи Чорнобиля?», «Який полк?» тощо. А також використовувала питання-розширення, наприклад: «Повертаючись до вашої розповіді про покинутих свійських тварин, скажіть, а хто годував цих тварин, які в селах залишилися?»

У цілому намагалася бути не прив'язаною до питальника, не «підглядати» в блокнот. Утім, час від часу впродовж інтерв'ю робила нотатки.

Під час пошуку респондента свідомо обрала за першого оповідача людину, яку знаю все життя — свого батька Івана Гнатенка, ліквідатора аварії на ЧАЕС 2 категорії, майора запасу. Уважала, що особисте знайомство налаштовує привітніше та прихильніше оповідача до інтерв'юера, дозволяє респонденту почуватися розкутішим, знімає зайву напругу, яка може виникати під час спілкування між незнайомими людьми. Утім, уже під час інтерв'ю зрозуміла, що моя гіпотеза не підтвердилася. Чи то ввімкнений диктофон, чи то упевненість батька, що я й так багато знаю про цю трагедію (адже про неї в сім'ї говорили постійно, він час від часу розповідав про своє перебування в зоні відчуження та на реакторі), а можливо, намагання вберегти мене від хвилювань за нього, призвели до того, що розповідь була позбавлена багатьох деталей, нюансів, про які він розповідав без диктофона.

Тому вже після опрацювання інтерв'ю зрозуміла, що написати ґрунтовну роботу, в якій будуть досліджені всі аспекти цієї теми, неможливо без того, щоб взяти паралельне інтерв'ю з людиною, яка підтримувала ліквідатора. У цьому випадку — з дружиною Івана Івановича, Валентиною Гнатенко, яка мені розповіла після інтерв'ю цікаві емоційно-насичені нюанси, такі собі деталі, без яких розповідь, на мою думку, втрачає рефлексію. Адже, вважаю, що такі усні історії повинні викликати в майбутнього читача емоції — неважливо які — негативні чи позитивні, сприйняття чи абсолютного відкидання. Якщо написане не викликає ніяких емоцій, не впливає на зміну ставлення людини до події чи, навпаки, утвердження в своєму переконанні, не спонукає до дії, наприклад, дізнатися більше про описане (зокрема про аварію), значить — інтерв'ю невдале. Цікавим нюансом, на мою думку, є такий момент: на запитання, коли його забрали на ліквідацію аварії на ЧАЕС, Іван Іванович відповів: «Мене ніхто не забирав, а викликали у військкомат. Тоді ми давали присягу Радянському Союзу, не було такого, що “не хочу”: команда поступила — “є, так точно”, і — поїхав. Приїхав я в Білу Церкву, мені сказали: “Ви офіцер, приймайте роту”. І я прийняв роту з таких самих, як я, пацанів, які тільки відслужили в армії. Мені було 26 років. Це був початок серпня 1986 року. У військкомат викликали, щойно знялася термінова тривога. Раніше у військовому квитку була така вкладка, де зазначалося, що впродовж 6 годин я повинен з'явитися на місце дислокації, тобто в Зінківський райвійськкомат, а там нам дали посвідчення відрядження і відправили до Білої Церкви. Там мені сказали: “Оце ваша рота, і зараз ви їдете до Чорнобиля”. Я вишикував хлопців, і ми поїхали».

Дружина оповідача, яка була відсутня під час інтерв'ю, вже після запису запитала, як все пройшло, і почала сама розповідати свій спогад саме про те, як чоловік отримав повістку. Розповідь її була дуже асоціативною, емоційно насиченою, зворушливою. Наводжу приклад: «Я пам'ятаю, що був сонячний літній ранок. Ми з чоловіком стояли на балконі, спираючись на перила. Було рано — не було ще й шостої години. Ми вирішили подихати свіжим повітрям, доки ще не почало пекти сонце. Обоє були щасливими і стривоженими, адже за кілька тижнів уперше мали стати батьками. Раптом побачили на дорозі чоловіка, представника військкомату, у формі, пам'ятаю, я ще й здивувалася, чого він так рано тут ходить. А за хвилину той чоловік уже стояв на порозі нашої квартири з повісткою. Після того я думала, якби ми тоді

просто не відчинили двері, то Іван не був би в Чорнобилі».

Разом з тим така оповідь дружини респондента може свідчити про особливості саме жіночої пам'яті. Варто врахувати, що жінка запам'ятала такі деталі, як час, позу, в якій вони стояли, та чому вони з чоловіком вийшли на балкон. Наведу ще один приклад із розповіді дружини: «Коли він [чоловік. — прим. авт.] повернувся з Чорнобиля, я дуже переживала, щоб він не збожеволів і його не забрали в “психушку”. У нього страшенно боліла голова, не допомагали ніякі пігулки, він не знав, куди себе діти. А в нас же маленька дитина, яка постійно плаче. Ще запам'ятала момент, як чоловік став перед дзеркалом і повиймав зуби з рота. Бо вони були розхитані і не трималися». Коли я запитала в оповідача, чому він не розповів цього, він відповів, що вважає такі деталі зайвими, нікому не потрібними.

Під час підготовки до інтерв'ю та складання питальника переді мною постала проблема, який тип інтерв'ю обрати. Біографічне, яке вважається найбільш повним, оскільки орієнтоване на вивчення суб'єктивного, особистісного сприйняття минулого в межах цілісного біографічного досвіду, чи тематичне, мета якого дослідити, як людина пережила конкретну подію. Зрештою, вирішила скомбінувати, обравши біографічно-тематичне інтерв'ю. Саме тому перше питання було: «Розкажіть про своє життя до Чорнобиля».

Під час запису інтерв'ю респондент уникав будь-якої жестикуляції, підвищеного тону, інколи говорив лише трохи голосніше, не було довгих пауз. Утім, варто відзначити часті зітхання, короткі паузи, повтори, коли йшлося про події, які найбільше врізалися в пам'ять. Розповідь була досить лаконічною, але не сухою, не обірваною. Респондент давав чітко знати, коли закінчив відповідь на питання. Загалом відчувалося, що увімкнений диктофон дуже впливає на людину. Після того, як диктофон був вимкнений, Іван Іванович розповів про особливості своєї 4-денної відпустки, про важкі пологи дружини, про те, як лікарі ставили його перед вибором: дружина або дитина, про свої переживання за новонароджену слабку доньку, про те, що через це повертався назад з важким серцем.

Аварія, якщо й не змінила докорінно життя людей, які її ліквідували, то суттєво вплинула передусім на їхнє здоров'я: фізіологічне і психічне, у цілому на моральний стан. Опитаний ліквідатор Іван Гнатенко так зазначив про свій стан після повернення із зони відчуження: «Зразу, як приїхав додому, пішов на роботу. Спочатку було нормально, а потім, буквально через тиждень, почав відчувати, що мені погано фізично, психологічно, морально. Не міг нічого робити. Викарабкався з допомогою добрих людей; народилася в сім'ї друга донька, почав знову працювати... [коротка пауза. — прим. авт.]. А передусім радіація відкладається в кістках: у колінних, ліктьових суглобах. Багато людей, які там були, повмирали від білокрів'я ... У 27 років у мене зубів не стало, випали всі. Став і повиягував всі зуби, бо не трималися. Мені 27 років — а в мене зубів немає. Довелося робити вставну щелепу... Я у вісімдесят шостому, як приїхав додому, у мене така депресія була, що здавалося, ніби я помираю. Завдяки дружині, її словам, її підтримці, завдяки дочці, вижив і живу. А так, якби мене не підтримували, то міг би і суїцид скоїти. Я відчував, що помираю. Не відчував рук, ніг, мені погано було. Це називається депресія. Зараз таку депресію відчують хлопці-АТОвці. Тоді був афганський синдром, чорнобильський синдром, а зараз синдром АТОВський. Тоді ж психологів не було».

Отже, із упевненістю можна говорити про так званий чорнобильський синдром. Сам же ліквідатор в інтерв'ю згадує, що тоді, на жаль, ніхто не надавав йому і таким, як він, психологічної допомоги. Чорнобильці опинилися віч-на-віч зі своїми проблемами та страхами. Боротися за нормальне подальше життя допомагала сім'я та підтримка рідних і друзів. Іван Іванович відверто говорить, що вижив тільки завдяки підтримці дружини та маленькій доньці.

Іще 2000 року на Міжнародній конференції «Медичні наслідки Чорнобильської катастрофи: підсумки 15-річних досліджень» було представлено громадськості результати моніторингу, які свідчили не тільки про психічні порушення у ліквідаторів аварії і осіб, які проживали в зоні Чорнобиля, але і про специфіку психіки цих людей. Підвищена тривожність, зневіра у власних силах, так званий «синдром жертви» — характерні риси, за якими часто можна ідентифікувати цих людей і зараз.

Важливо зауважити й про почуття відповідальності перед Батьківщиною, адже на самому початку розповіді Іван Іванович зазначає: «...Рано-вранці мене забрали у військкомат і довелося [зітхає. — прим. авт.] їхати захищати Україну від атомного монстра... Я вважаю, що виконав свій обов'язок перед державою і, скільки мені Богом відведено, скільки й буду жити».

Оповідач вважає, що, беручи участь в ліквідації аварії на ЧАЕС, виконував свій обов'язок перед Батьків-

щиною, захищав Україну. Тому навіть зауваживши наприкінці, що Чорнобиль «зробив калікою», відзначив: «Якби ще раз призвали, то я пішов би знову».

Варто зазначити, що для проведення інтерв'ю вистачило однієї зустрічі, утім, деякі уточнювальні питання довелося ставити в телефонному режимі. Під час транскрибування аудіозапису інтерв'ю переді мною поставило питання, як передати розповідь респондента: дотримуючись дослівної мовної розповіді, в якій були русизми та елементи суржику, чи написати інтерв'ю літературною мовою. Паузи, інтонацію, жести передала трьома крапками, записуючи в дужках їхнє значення («коротка пауза», «зітхає», «обурено» тощо).

Таким чином, спогади ліквідаторів — важлива частина наукової роботи, без якої дослідження про аварію на Чорнобильській атомній електростанції не будуть завершеними.

«Держава нас викинула на смітник, як використаний матеріал»:

Інтерв'ю з ліквідатором аварії на Чорнобильській атомній електростанції Іваном Гнатенком

— *Розкажіть, будь ласка, про своє життя до аварії на ЧАЕС?*

— До аварії на ЧАЕС я був молодим сім'янином, ми чекали первісточку, донечку... (коротка пауза). Коли сталася трагедія в 1986 році, рано-вранці мене забрали у військкомат, і довелося (зітхає) їхати захищати Україну від атомного монстра. Прийшов представник з військкомату і вручив повістку.

— *Як особисто Ви дізналися про вибух на Чорнобильській атомній електростанції?*

— Цього ніхто не казав. Якраз в ті дні відбувалася Велогонка світу в Києві. Чули, що аварія, та й все. Коли я приїхав у військкомат, мені сказали, що викликають як офіцера запасу на перепідготовку, ми не знали, що ми їдемо в Чорнобиль (зітхає). А коли приїхали в Білу Церкву і почали нас перевдягати, тоді виступив перед нами начальник особливого відділу і сказав, що ви їдете рятувати Україну від атомної чуми (мовчить).

— *Коли Вас забрали, в якому місяці?*

— Мене ніхто не забирав, а викликали у військкомат. Тоді ми давали присягу Радянському Союзу, не було такого, що «не хочу»: команда поступила «є, так точно», і поїхав. Приїхав я в Білу Церкву, мені сказали: «Ви офіцер, приймайте роту». І я прийняв роту з таких самих, як я, пацанів, які тільки відслужили в армії. Мені було 26 років. Це був початок серпня 1986 року. У військкомат викликали по терміновій тривозі. Раніше у військовому квитку була така вкладка, де зазначалося, що за 6 годин я повинен з'явитися на місце дислокації, тобто в Зінківський райвійськкомат, а там нам дали посвідчення відрядження і відправили до Білої Церкви. Там мені сказали: «Оце ваша рота, і зараз ви їдете в Чорнобиль». Я вишикував хлопців, і ми поїхали. Коли заїхали в Чорнобиль, було страшно, а страшно тому, що не було людей. Наша частина дислокувалася в селі Корогоді, що у 30-кілометровій зоні. Наш Широнінський полк стояв у долині.

— *Який полк?*

— Широнінський, названий на честь героя Радянського Союзу, гвардії лейтенанта Широніна. От ми й попали в цей полк, і я став командиром роти... (зітхає, потім мовчить).

— *Коли Вас туди відправляли, чи був з Вами хтось із Вашого населеного пункту?*

— Спочатку я був один. А потім, коли почали знайомити з особистим складом, я дізнався, що в моїй роті дві людини з Опішні: один з Млинів (село Міські Млини, біля селища Опішня. — прим. авт.), а інший з Опішні.

— *Чи не було думки відмовитися, не йти, послатися на хворобу?*

— Ні, такої думки не було, навіть в голову таке не приходило. За таке й говорити не можна: як це так відмовитися? Я б відмовився, той відмовився б, а хто ж тоді б поїхав туди? Не було такої думки. Був патріотичний запал.

— *А хто Вас залишився чекати вдома?*

— Залишилася чекати вагітна на 9 місяці дружина.

— *Вона не відмовляла вас?*

— Ні, вона не знала, куди я їду. І якби вона могла відмовити мене, якщо тоді був Радянський Союз і такого не було «я не буду, я не хочу». Коли ми тільки приїхали в Корогод, нас вишикували і перед нами виступив представник військової прокуратури, а другий з особливого відділу. І сказали: «Якщо хтось не буде виконувати накази, будемо судити за законом військового часу». Так що тоді було не до цього. Ми зрозуміли, що це таке радіація, коли лежали в палатках. У мене була синтетична маечка, «морячкою» називалася, їх всім видали... (коротка пауза). І, коли вибухи йдуть, такі, як феєрверки пускають, а ми в 30-кілометровій зоні, Чорнобиль в стороні, атомна станція якраз біля Прип'яті, і коли ті «феєрверки» йдуть, тіло починає так свербіти, це жах, до того свербить, що не можна було лежати. Тоді обливаєшся водою — і стає трохи легше. Щоранку о 4 підйом, тоді по-швидкому переснідав, і виїзд на реактор. Перший раз, як тільки привіз я свою роту на реактор, нам сказали: «Сьогодні ваше завдання робити дезактивацію в машинному відділенні». Іде дозиметрист, і йду я: перевіряємо рівень радіації, чи можна там працювати людям, чи ні. Були такі місця, що взагалі туди не можна підходити не те що за метр, а за 100 кілометрів! (голосніше).

— *Бо рівень радіації зашкалював?*

— У дозиметриста був великий дозиметр, а нам видали малесенькі такі, натільні, і от, коли ми кинулися перевіряти по них, скільки радіації вхопили, то вони вже навіть не показували, вийшли з ладу.

— *А що Ви робили на реакторі?*

— От на реакторі, в машинному відділенні, содою каучуковою, розмішаною з водою, все милося: апарати, техніка. Ти думаєш, довго ми там працювали? Буквально 20 хвилин. І от 20 хвилин минає, збираю я роту, їдемо приймати душ і відпочиваємо до наступного ранку, бо якщо сонце пече, то працювати не можна, дуже велика радіація, і взагалі, люди падали. А найстрашніше було, коли викидали графіт із даху 4 реактора. І от коли я поліз (на дах реактора. — прим. авт.), перше, що побачив, привезли роботів. Робот, перший, був японський, схожий на трактор «Владимирець», невеличкий такий тракторець, і робот заклинув, не міг працювати. Тоді наші з вертольоту посадили туди звичайний трактор, тільки включали з пульта керування, включили, а виключити не можуть, він туди в розщелину упав. А ще перед цим (перед підйомом на дах реактора. — прим. авт.), нас перевдягали, надягали свинцеві халати, а під ними гімнастерки просякнуті якоюсь коричневою гидотою. Ну воно нічого не допомагало. А працювали так: виходиш на дах, кидаєш одну-дві лопати графіту і назад. Це повинно було зайняти 40 секунд і наступний, наступний. І от кожен по 40 секунд відпрацював, увесь одяг знімаємо, миємося і їдемо на місце дислокації. Оце було так. Вертольоти зверху засипали в цю утробу пісок і свинець. Ну, це було ні до чого (зітхає). І от потім почали робити саркофаг для ізоляції реактора. Коли я звідти виїжджав, його ще не зробили... (пауза). Постійно йшов викид з реактору, а викид це ж урановий стержень, заряджений на 200 років. І там суцільна радіація була. Але ж ми, молоді хлопці, не знали, що це таке. Біля залізничної станції Янів, що біля Прип'яті, ми теж покривали рідким каучуком перон, де найбільше осідала радіація. Проходили з дозиметристом, перевіряли рівень радіації, а хлопці молоді біля поїздів ходили, вилазили на них, а підходити до тих поїздів взагалі не можна було, бо рівень радіації зашкалював. Багато було неординарних ситуацій.

— *Яких, наприклад?*

— Є там таке село Копачі (покинуте село за 4 км від ЧАЕС, найближче до станції. — прим. авт.), ми туди приїжджали з ротою. А в селі все залишилося: мотоцикли, машини, хати з усім, у холодильниках їжа. Тільки людей немає. І от була така ситуація, що один хлопець зайшов у хату, відкрив холодильник і почав їсти. Ковбаса в ньому була. Я підходжу до нього кажу: «Ти що?!» ... (пауза). Гусак з нами жив, свійський, знайшли його у Копачах. Хлопці хотіли його з'їсти, а потім передумали. Він з нами ходив на шикування, всі звикли до нього, навіть командир батальйону, командир полку. Всі звикли, що то член нашої команди. І так, коли ми поїхали, залишили його там... Там, в селі, багато тварин залишилося. Навіть в газетах писали, що втік племінний бик, а з ним 6 корів. Його ніде знайти не могли, а через 20 років виявили вже ціле стадо. І з'явилася нова порода корів — українська сіра. Про це навіть в газетах писали. Ця ж наша порода, українська сіра, пристосована до більш тривалого життя. Рижий ліс пиляли, Оля. Рижий ліс такий, ніби

обпалили його вогнем... (зітхає, мовчить).

— *Повертаючись до Вашої розповіді про покинутих свійських тварин, скажіть, а хто годував цих тварин, які в селах залишилися?*

— Багато було тварин. Свиней спеціальна команда відстрілювала, а потім вивозила. Ну хто знає, куди їх вивозили, цього я не скажу. Може, навіть на базар у Київ. Ніхто цього не знає. Курей багато було, собак бездомних, котів, дуже багато. Тоді людям, яких вивозили звідти, ніхто не дозволяв забирати тварин. Люди старалися дітей вивезти, документи, якісь запаси грошей. Вони тікали до своїх родичів, хто в Київ, хто в Полтаву, багато в Білорусь. І все залишали, нажите там роками, навіть машини, мотоцикли. Оце було страшно, коли їдеш, а село пусте! (голосніше). Коли їдеш через село, а якась бабуса, що залишилася там, бачить солдатів і ховається від нас, як у Вітчизняну війну від німців, щоб ми її не забрали і не вивезли. Небагато, але були такі сім'ї, в основному люди похилого віку, які казали, що тут могили моїх батьків і ми нікуди не поїдемо. Насильно вивозили, але вони тікали, поверталися, ховалися і жили... (пауза). Копанір був така машина, яка викопувала рів метрів 6 і зносила туди машини, мотоцикли, трактори, все, що можна. А інша йшла за нею і закопувала все. А ще там була стоянка вертольотів, яку огородили колючим дротом.

— *А чому Ваша рота в села заїжджала?*

— Ну як, ми ж вивозили звідти, із сіл 30-кілометрової зони, техніку, всі села проїжджали, перевіряли, щоб людей там не було. Бо 30-кілометрова зона обтягувалася колючкою, ставилися пости, дозиметристи перевіряли машини, обмивали їх, щоб не вийшла за 30-кілометрову зону жодна машина, яка випромінює радіацію. Я хочу ще сказати... (коротка пауза), коли виводили наш полк звідти, нас не пустили через Київ, бо рівень радіації був дуже великий. І ми, полк, поїхали в об'їзд через Канів в Лубни, бо наші машини випромінювали дуже багато радіації, та й самі солдати випромінювали.

— *Чи довелося Вам як командир роти зіткнутися з випадками мародерства?*

— Мародерства? Я б не сказав, там, де я служив, такого не було. Як це можна щось брати звідти?! (обурено). Так, ми заходили в квартири. У Прип'яті, наприклад, зайшли в шестиповерховий, я точно не пам'ятаю, будинок, а там все у квартирах залишилося, все: фотографії дитячі, іграшки. Ми думали, тоді, що люди ще повернуться. Після нас, може, у 1987–1988 роках щось таке і було. А тоді ні. Ми навіть не думали про таке, навіть в голову думка про мародерство не приходила... (коротка пауза). І, звичайно, на рот і ніс надівали пелюстки спеціальні пов'язки чимось просякнуті, дуже відчувався запах йоду. Так, ніби його розлили. А, коли до реактора доїжджали, цей йод, аж очі щипав.

— *А ви в палатках жили?*

— Так, жили в палатках. Збудували собі щось типу бані, милися там, а тоді дозиметрист перевіряв, а рівень радіації аж зашкалював. Ось таке...(зітхає)

— *Жили неподалік від якого міста — Прип'яті чи Чорнобиля?*

— Недалеко від Прип'яті, село Корогот, 6 кілометрів від реактора, і Прип'ять там поряд, молоде місто, прекрасне, місто енергетиків. Багато людей з Прип'яті працювало на станції. На в'їзді стояв щит, де було вказано, скільки людей там живе. Ніхто ж зразу не знав, що воно таке (про радіацію. — прим. авт.)... (коротка пауза). Я знаю, коли хотіли поставити саркофаг цей, треба було ставити прапорці, щоб підняти його, і лізти прямо на 4 реактор, щоб натягнути його. Тоді сказали, що добровольці, які полізуть туди, зразу поїдуть додому. Так, знайшлися двоє чоловіків, які полізли... (важко зітхає), але їх уже давно немає... (мовчить). Далеко йти не треба, ось у нас в Опішні стоїть пам'ятник чорнобильцям, то 20 чоловік із 32 уже померли. Залишилося нас 12. Це ті, хто був в Чорнобилі саме у 86 році.

— *Чи давали вам якісь ліки, чи були якісь особливості харчування?*

— Ліків ніяких не давали, а годували прекрасно. Згущенки дуже багато давали. Приїжджали з концертами, хоч що зараз про них не кажуть, Алла Пугачова, Кобзон, приїжджало багато талановитої молоді, яка давала хороші концерти. Виступали перед солдатами, а потім поверталися назад в Київ, Москву. Це була широкомасштабна трагедія, не тільки для України. Зі мною, у

Широнінському полку, в другій роті були литовці. А коли ми виїжджали звідти, завели внутрішні війська, пропускний режим зробили. Солдати срочної служби переважно всі таджики були і туркмени. Переважно увесь тягар ліг на людей, які відслужили в армії, від 20 до 40 років. Найкраще молоде покоління... (коротка пауза). Ще такий випадок був... (коротка пауза). У мене дружина вагітна була, тоді ж мобільних телефонів не було, і я 30 серпня підійшов до командира полку й відпросився на 3 дні, щоб дізнатися, як вона і чи не народила ще. Нормальний командир полку був полковник Огарков, дав мені 4 доби. Вона народжувала у своїй мами у Вінницькій області. Я приїхав у Гнівань вночі, зайшов у райвідділ міліції, вони посадили мене в машину і привезли прямо в село до мами. І от 2 вересня в мене народилася дочка. Я був під час пологів в лікарні. Найняв електриків, які підняли мене на вищі до вікна 2 поверху, мені показали дитину, я попрощався і поїхав назад.

— *А одяг вам змінний давали?*

— Так, давали.

— *За межами 30-кілометрової зони?*

— Я їхав у своєму повсякденному одязі, а там перевдягалися, вже у зоні. І коли виїжджали із зони, нам давали новий пропарений спеціальною рідиною, випрасуваний одяг. Це нам, офіцерам, такий одяг давали, але, думаю, що і всім солдатам також. Та все одно, виходить, що виїжджали із зони у формі, просякнутій радіацією.

— *І в пологовий будинок вас впустили в цьому одязі?*

— Так, лікарі самі ще не розуміли до кінця, що воно таке, радіація. Ми чули про Хіросіму й Нагасакі, але до кінця не розуміли суті. Я коли приїхав, теща мені цей одяг попала, попросувала. От така ситуація була (зітхає). Уже аж в Лубнах в нас цей одяг забрали, а видали новий, в якому ми повернулися додому.

— *А були самі чоловіки чи й жінки в Чорнобилі?*

— Ні, жінок я не пам'ятаю, були самі чоловіки. Хоча взагалі-то на атомній станції працювали й жінки, але небагато... (коротка пауза). Найдужче в пам'ять вкарбувалося, як жіночки старенькі, бабусі, років під 70, залишалися в селах, які евакуюювали, і ховалися від нас. Саме бабусі, чоловіків мало було. Сприймали нас, як окупантів, які приїхали на їхню територію. Ми розповідали про радіацію, від якої люди помирають, а нам говорили, що зі своєї хати, зі своєї землі нікуди не підуть. Були такі команди, які примусово забирали в цих людей документи і вивозили. Але був і такий випадок, пам'ятаю, як ми заїхали в одне село, а бабуся насмажила нам яєчні, і я також їв.

— *Як довго Ви там були?*

— Ніхто не знав, яку дозу радіації «вхопив».

— *Вам не казали цього?*

— Нам не казали цього, хоча дозиметрист регулярно перевіряв. Приблизно 30 днів був, у військовому квитку записано.

— *Скільки разів на реактор довелося виїжджати особисто Вам?*

— Щодня. Тільки 4 дні не їздив, коли був у відпустці. А так щодня наш полк виїжджав. Багато чорнобильців були в Білорусі, у комендантській роті, багато за 30-кілометровою зоною в Іванкові. А доля розпорядилася так, що нас кинули в саме пекло.

— *Розуміли тоді, які наслідки можуть бути від аварії?*

— Саме тоді ні, не розуміли. Зрозуміли тільки тоді, коли люди почали вмирати.

— *Чи не було у Вас чи в когось іншого, хто з Вами був, проблем зі здоров'ям під час перебування в зоні вибуху?*

— Коли лягали спати, бувало, що голови дуже боліли, крутилися так, що коли закривав очі, здавалося, що «галюніки» ловиш. Особливо такі болі були, коли викиди йшли з реактора. А так... (зітхає), як вдарило по здоров'ю, відчули вже потім. Я у 86, як приїхав додому, у мене така депресія була, що здавалося, ніби я помираю. Завдяки дружині, її словам, її підтримці, завдяки дочці, вижив і живу. А так, якби мене не підтримували, то міг би і суїцид скоїти. Я відчував, що помираю.

Не відчував рук, ніг, мені погано було. Це називається депресія. Зараз таку депресію відчують хлопці-АТОвці. Тоді був афганський синдром, чорнобильський синдром, а зараз синдром АТОвський. Тоді ж психологів не було. Посвідчення ми вибивали, щоб доказати, що були в Чорнобилі. А деяким, хто там і не був, дали посвідчення. Вручили мені нагрудний знак і посвідчення у 1986 році, а потім у 1992 році посвідчення радянського зразка забрали і вручили українське.

— *Що робили, коли тільки-но повернулися із ліквідації аварії на ЧАЕС?*

— Зразу, як приїхав додому, пішов на роботу. Спочатку було нормально, а потім, буквально через тиждень почав відчувати, що мені погано фізично, психологічно, морально. Не міг нічого робити. Викарабкався з допомогою добрих людей; народилася в сім'ї друга донька, почав знову працювати... (коротка пауза). А в першу чергу радіація відкладається у кістках: в колінних, ліктьових суглобах. Багато людей, які там були, повмирали від білокрів'я. Може, мене ще те врятувало, я такий секретик відкрию... (коротка пауза, потім зітхає). Ми, стихаря, офіцери, випивали чистий медичний спирт по вечорах, після виїзду на реактор. Капітан медичної служби роздобував його, і ми потрошки, тихенько, бо ж багато не можна було, перевірки постійні, дисципліна, випивали спирт. Грам по 50. А що ще? У 27 років в мене зубів не стало, випали всі. Став і повідтягував всі зуби, бо не трималися. Мені 27 років а в мене зубів немає. Довелося робити вставну щелепу. При Союзі це безкоштовно було. Раніше нам пайки давали, а зараз дають нещасні 100 гривень на харчування і все. Моя молодша дочка Лілія народилася у 1988 році, вважалася дитиною ліквідатора до 18 років. А після 18 вже все — не постраждала від аварії, хоча проблеми зі здоров'ям в неї є. Коли була малою, на неї платили 3 гривні 30 копійок, як на дитину ліквідатора. Ото й усе.

— *Ви почали розповідати про допомогу держави, розкажіть ще, чи отримуєте зараз якісь виплати з держбюджету?*

— У той час, у 1986, 87, 88... до розпаду Союзу, дуже допомагала. Безкоштовні ліки були, а потім після розпаду Радянського Союзу забули про чорнобильців і зараз такі категорії, як ми, не тільки чорнобильці, а й афганці, не потрібні нашій державі. Так само скоро не потрібні будуть і АТОвці. Виконали свій борг і все держава викинула на смітник, як використаний матеріал, нехай вони краще вимруть і не буде проблем, чим давати їм пільги.

— *А як категорії присвоювали?*

— Категорії перша — інваліди внаслідок аварії, і друга. А дехто купив інвалідність. Мені теж пропонували купити першу категорію, але я не схотів. Я вважаю, що виконав свій борг перед державою, і скільки мені Богом відведено, скільки й буду жити. Ніколи я не стану на коліна і не прошу, щоб мені дали руку... (голосніше, потім коротка пауза). Такого не було й не буде.

— *Чорнобиль змінив Ваше життя?*

— Та чим він змінив?! (обурено), калікою зробив! Але якби ще раз призвали, то я пішов би знову.

— *А пільги є у Вас?*

— Дають пільги на газ, на електрику і на воду. Оце й всі пільги, і то їх хотіли забрати. В даний час держава не зацікавлена в таких людях, як ми. Я повторюю, не зацікавлена (розтягує слова). Ми використаний матеріал. Все.

Довідкова інформація

Постраждалими внаслідок аварії на ЧАЕС визнано понад 2 мільйони 300 тисяч українців. Це ліквідатори, які працювали на четвертому реакторі від моменту пожежі й до спорудження саркофага, евакуйовані мешканці зони відчуження та люди, котрі залишилися жити на забруднених територіях у Київській, Житомирській і Чернігівській областях.

Понад 300 тисяч ліквідаторів-українців мають хронічні захворювання — від 5 до 12 діагнозів одночасно.

Лише через 8 місяців після вибуху на Чорнобильській атомній електростанції Україні вдалося приборкати ядерного монстра: 14 грудня було завершено спорудження об'єкта «Укриття» над зруйнованим четвертим енергоблоком ЧАЕС.

Розділ VI

Номінація «Війна та досвід переселення»

Війна на Сході. Роль переселенців

Робота учениці 10-А класу спеціалізованої школи № 134 м. Дніпропетровськ Шепотько Ксенії.

Згадаймо квітень 2014 року. Такий звичайний весняний місяць раптом перетворився на точку відліку жахливих подій. Щодня газети починають друкувати статті, кожна з яких змушує серце битися швидше, а руки тремтіти від страху. Все частіше темою для розмов стають події другого, сьомого, дванадцятого квітня, інтернет-сайти заповнюються заголовками на кшталт: «У Донецьку проросійські сепаратисти захопили облдержадміністрацію», «Почалося вторгнення російських військ на схід України», «Бойові дії ведуться між збройними силами України і загонами повстанців» тощо, у новинах з'являється рубрика з прямою трансляцією з місця подій. Репортаж журналістів доповнюється коментарями людей, у поглядах яких лише одна відповідь «Ми нічого не розуміємо», а на очах літніх людей солоні сльози, які застигли там на згадку про спокійні та тихі часи, коли не треба було перейматися за долю дітей та онуків.

У лексиконі кожного українця стали звичними терміни, пов'язані з війною. Ще рік тому таких слів, як «укроп», «кіборг», «каратель», «антитерористична операція» та «переселенці» просто не існувало. Розповідаючи про те, як минув день, ми не можемо зовсім не згадувати про Схід та війну. Так... саме війну.

Сьогодні з-поміж значної кількості політичних, економічних, військових проблем, що їх змушена розв'язувати Україна, особливе місце посідають проблеми тих людей з Донбасу, які не з власної волі залишили свої оселі, часто зруйновані й розорені, роботу, що забезпечувала хай і мінімальний, але стабільний рівень життя, і поїхали «в нікуди». Навіть ті, хто мають рідних і знайомих, готових допомогти, не можуть розраховувати на нескінченну підтримку. Так чи інакше, але необхідно вирішувати питання житла, працевлаштування, садочків і шкіл для дітей, лікування для хворих та літніх людей. Питання вимушених переселенців кричить про себе, змушує говорити, турбуватися, воно немов сирена швидкої допомоги, яка горить яскравим полум'ям, чим і привертає до себе увагу випадкових перехожих. Про нього вже говорять, міркують, шукають виходу з такого становища, але, як на мене, ніякі філософські думки сучасних соціологів не зможуть замінити слова свідків подій.

Що довелося пережити вимушеним переселенцям, адже вони стали лише заручниками обставин? Які настрої їх обгортають? Як до них ставляться інші люди? Чи допомагає їм держава? Такі запитання я ставила собі, коли дзвонила до сусідської квартири. Сім'я Сірових переїхала до цього будинку точно рік тому, одразу після моїх літніх канікул. Вони оселилися на сьомому поверсі звичайного дев'ятиповерхового будинку і стали моїми сусідами. Їхній приїзд я помітила майже відразу. Все частіше кожного ранку стала зустрічатися з маленькою дівчинкою років шести та її бабусею в ліфті, коли перехоплювала той під час руху вниз. Наше спілкування з сусідами обмежувалося звичайним ранковим вітанням та побажанням доброго дня, коли ми відкривали тяжкі металеві двері під'їзду. А далі в кожного свій шлях: мені праворуч, їм прямо. Так і тривало кілька тижнів. Якось у неділю, стоячи у черзі за свіжим молоком біля невеликої автівки, яка привозить сільські продукти до нашого двору, я почула розмову двох літніх бабусь, що ділилися останніми новинами. Це сталося випадково, не навмисно, але головна новина нашого будинку досягла і моїх вух. Виявилося, що сім'я Сірових вимушені переселенці, які покинули свою домівку, рятуючи найдорожче: життя своїх малих онуків. Вони вирушили в нікуди, поринули якомога далі від жаху, аби тільки у пам'яті дітей усе життя не стояли перед очима всі ті жахи війни. Тут зупинилися на квартирі рідного брата Андрія Петровича — голови сім'ї Сірових. Він разом зі своєю дружиною, їх донькою з чоловіком і двома малими онуками — Ганою та Івасем, приїхав до родича. Але жили в того недовго. Лише кілька місяців, поки було ще тепло, а наприкінці серпня стали винаймати квартиру. Так і живуть...

Від моменту випадково підслуханої мною розмови минув майже рік. Наше спілкування так і обмежувалося лише вітаннями та добрими посмішками. Але, стоячи майже на порозі їхньої квартири, я почала нервувати. Чому, хотілося запитати себе. Я не боялася отримати відмову на моє прохання, але щось защемило під серцем. Напевно, я не помилюся, якщо скажу, що мені було лячно. І не просто лячно, а соромно нагадувати їм про той період їхнього життя. «Хіба можна так робити? Це все неправильно, жодна стаття не варта тих хвилин страждань, які викликають неприємні спогади минулого». Так, це був мій висновок. І правильний. Ось тільки зробила я його занадто пізно. З внутрішнього боку дверей почувся звук тихих

кроків — і двері відімкнулися. За ними стояла висока, досить струнка жінка років п'ятдесяти п'яти. Вона виглядала ще молодою, хоча кілька зморшок вже лишили відбиток на її обличчі. Така ж незмінна легка посмішка та погляд блакитних очей зустріли мене. Саме вони й надали сміливості. Тому привітавшись, я одразу розповіла про причину мого візиту.

Я очікувала на відмову, але моя сусідка дозволила мені взяти в неї інтерв'ю. Вона провела мене у дім, саме на кухню, де й поставила грітися чайник. Увесь цей час я сиділа на стільці та роздивлялася кімнату: невелика, але затишна, одразу видно, що в ній постійно перебуває жінка. Скатертина на столі, охайно складені рушники, на плиті стоїть каструля з майже приготованим борщем, підвіконня прикрашають три горщики з квітами, серед яких я впізнала й барвінок. Марія Василівна пригостила мене чаєм і великим шматком пирога, сказавши, що «на порожній шлунок ніякої розмови не вийде». А після того, як пиріг був з'їдений, ми почали розмову.

«Ми переїхали на початку війни, — почала розмову Марія Василівна, — як тільки в адмінбудівлю нашого селища скинули бомбу. Спочатку ми не розуміли, що взагалі відбувається. Разом з двома онуками і чоловіком ховалися в підвалі. Сиділи там близько восьми годин, до самого вечора, доки не приїхала донька з зятем... Донька, як тільки дізналася, що з нами трапилося, з Микитою, зятем моїм, приїхали. Вони взагалі живуть у самому Донецьку, в одному зі спальних районів міста. Та й діти живуть з ними. А до мене їх на літо відвезли. Нехай, кажуть, будуть у безпеці, подалі від міста. Адже тоді почалися обстріли двох основних індустріальних районів Донецька. Ніхто й не думав, що до нас дійде... А ми взагалі були впевнені, що все скінчиться і діти повернуться додому раніше. Але всі помилялися, нас поставили перед фактом: “Ми негайно їдемо, і жодних заперечень”.

Вдома не було світла, обстріли перебили лінію електропередачі. Тому збиралися майже у темряві, при свічках. Заночували в будинку, а на світанку поїхали в Донецьк. Покинути рідне селище було важко, але серце гріла надія, що ми повернемося. По дорозі Марина (донька) розповіла, що у Микити проблеми з роботою. Його підприємство закривається, і мій зять потрапляє під скорочення. А донька перебуває на державній службі, але через безвладдя всю їхню інспекцію відправляють у відпустку за власний рахунок. Тож вони обидва залишилися без роботи.

Того ж дня ми вирушили у дорогу, тільки вже до іншого міста. У Донецьку лише зробили зупинку. Спочатку ми довго не знали, куди їхати і кого просити по допомогу. Без роботи, у чужому місті... дуже тяжко. Нам було страшно, дійсно страшно. І лякалися ми невідомості. Єдиним промінцем надії був старший брат мого чоловіка — Григорій, який вже тридцять років живе в Дніпропетровську. Бачимося ми з ним рідко, але підтримуємо дружні стосунки. Та й з мобільним зв'язком це не так вже й важко. Чоловік зателефонував братові, і Григорій одразу погодився прийняти нашу родину. З розмови було зрозуміло, що Григорій турбувався про нас.

Ми склали тільки найнеобхідніші речі, брали мінімум, але у цей мінімум вкладали навіть зимовий одяг, бо вже не було впевненості у тому, що повернемося раніше настання холодів. Рішення було прийняте, і відступати було вже нікуди.

Дорога була тяжка. Проїзд через блокпости взагалі окрема історія... Нас обшукували, перевіряли валізи, з недовірою ставилися до документів. А коли виїхали на вільну трасу все одно не могли прийти до тями. Чоловікові стало зле, навіть за серце схопило. Тоді я злякалася не на жарт. Літня спека тільки підсилювала відчуття тривоги. Але все обійшлося. Андрій декілька разів вдихнув і видихнув спокійно, та ще й Микита ненадовго зупинився, сказав: “Треба відпочити”. Після невеликої перерви ми рушили далі. Їхали близько шести годин. Діти вже втомилися. Якщо першу частину шляху вони ще терпіли, то після четвертої години дня вже були стомлені. І це зрозуміло, адже їхали однією машиною, та ще й перевантаженою. Івась, молодшенький наш, навіть почав плакати, але поглянувши на жорсткий погляд Анусі, яка терпіла, стиснувши зуби, витер сльози з щічок і швидко підняв свій носик вгору...»

На цій фразі Марія Василівна зупинилася, на її губах знову заграла ласкава посмішка. Було видно, що цей спогад приносив їй задоволення. Вона пишалася своїм онуком і онукою. Я сама це відчула. Навіть у подібній ситуації, за таких обставин, коли у дорослої людини може не вистачити впевненості у собі і своїх силах, а витримка може дати збій, діти починають терпіти, бо відчують усю важливість подібного рішення. Я мовчала, не хотіла порушувати такий чуттєвий момент. Але в душі тихо дивувалася, як у стані подібної нервової напруги можна зберегти настільки теплий, ніжний та лагідний епізод, який можна було і не помітити, але на те вона й бабуса, яка у морі суму зможе знайти промінчик радощів.... Минуло лише

декілька секунд, і посмішка з обличчя господині цієї квартири зникла. Вона тяжко зітхнула і продовжила свою розповідь.

«Приїхали майже ввечері. Стомлені. Григорій дуже радів зустрічі з братом та племінницею. А його дружина не відпускала від себе дітей. Самі господарі дозволили нам жити у цій квартирі стільки, скільки буде потрібно. Вони збиралися провести залишок літа на дачі. А так і за квартирою буде нагляд, не треба буде їздити кожні два тижні з Новомосковська і перевіряти. Наступного ранку вони поїхали, а ми залишилися. Микита не став витрачати час даремно, пішов шукати роботу, Андрій також не відставав. Чоловік сказав, що пенсія не привід не працювати, тому зробив також, як і зять. Ми з донею налагоджували побут. Перший день пошуку не дав ніяких результатів, і другий, і третій... Так тривало близько місяця. Микита з кожними днем ставав все сумнішим, Марина починала нервувати. Незважаючи на те, що місто велике, робочих місць не так вже і багато. Та ще й конкуренція шалена. І хоча Микита мав і добре резюме, і вищу освіту, влаштуватися на роботу не виходило. Він ходив на співбесіди, шукав додаткового заробітку на комп'ютері. Але йому відмовляли. Та й на це була причина: ніхто не ризикував брати на роботу людину з Донецька. Наприкінці липня Микита пішов працювати вантажником на склад. А через тиждень ще й чоловік знайшов роботу — його взяли охоронцем на автомобільну стоянку.

Ми розуміли, що вічно гостювати не вийде і треба знімати житло. Але і тут зустрілися з перепоною. Першим питанням, яке ставили нам співробітники агентства з нерухомості було: «Яку ви маєте прописку?» А коли чули, що вона донецька, відмовляли. Наші пошуки тривали понад два місяці. І нарешті ми знайшли квартиру. Плата за житло була достатньо великою, та ще й комунальні послуги треба сплачувати самостійно. Але ми погодилися на цей варіант. Григорій з дружиною повинні були вже вертатися додому. Ні, вони не виженуть, не скажуть і слова проти, але нам не хотілося робити незручності йому і його родині.

Переїхали ми на початку вересня. Нова квартира нам сподобалась: невелика, але двокімнатна, достатньо тепла, сусіди порядні та й дитячий садок недалеко. А згодом ще й Микита отримав пропозицію на роботу за спеціальністю. Весь цей час він не сидів на місці: працював вантажником, ходив на співбесіди, у нього немов друге дихання відкрилося. І ось, отримав ту роботу, про яку мріяв. Спочатку взяли його на випробувальний термін. Цілих два місяці... два місяці. Для нас такий крок був ризиком. Якщо він не витримає тимчасового терміну, то в нього взагалі не буде роботи ані вантажником, ані за фахом. Але Марина наполягла на тому, щоб Микита прийняв пропозицію. І про цей вибір ми не пошкодували. Микита тримався за цю роботу так, як мабуть ніхто. Він розумів, що тільки з нею має шанс на краще життя для своєї родини. Зараз працює із задоволенням і не скаржиться на складний графік роботи. Зарплата, звісно, невелика, але на життя вистачає».

Промовивши все це, Марія Василівна підлила ще чаю, пригадала декілька радісних моментів про онуків. Виявилося, що після переїзду Григорій допоміг влаштувати дітей до садочку. Івася навіть вдалося записати в логопедичну групу, бо той не вимовляв звуки «р» та «ш». Потім жінка ділилася спогадами про віршик на Новорічному святі, що розповідала Ганнуся, та пісеньку, яку смішно намагався заспівати онук. У вересні мала Аночка пішла до школи. Господиня розповіла про Перший дзвоник її онучки, коли та вперше прикрасила голівку білими бантиками, а на худенькі плечі надягнула великий рюкзачок із книгами, про її перші перемоги та невдачі за шкільною партою, про те, з якою старанністю Анюта робить уроки. «А у Івася з сестрою цілий рік різниці, тому піде до школи наступного року», — додала Марія Василівна наприкінці.

Ці згадки покращили як її, так і мій настрій. Розмова тихо добігала кінця, але я не могла не запитати: «А Ви хотіли би повернутися?»

Сусідка тихесенько зітхнула, підняла на мене погляд, на дні якого заचाївся смуток. Так, це був смуток за домівкою. Глибокий, який ніколи не мине. Такий сум можна приховувати, закривати іншими подіями, удавати, що він минув, але ні... Я розуміла лише десятку частку того болю, з яким вона живе вже понад рік. Повертатися вона не буде, принаймні до того часу, доки не буде впевнена у повній безпеці. І не своїй, а саме дітей і онуків. Сама не повернеться і іншим не дозволить, хоча й буде страшенно сумувати за власним будинком, у затишок якого вона вклала свою душу, за маленьким садочком на задньому подвір'ї, за сусідами, з якими знайома понад тридцять років.

На моє питання жінка відповіла майже одразу: «Ця війна забрала у нас багато: дім, роботу, спокій; замість цього змусила поневірятися країною, переживати, боятися, ризикувати. У такій ситуації справді складно знайти в собі сили боротися далі і не втрачати оптимізм. Зараз нам подобається те, що ми маємо: до нас

добре ставляться всі люди, держава допомагає коштами, нам дійсно хочеться жити в цій країні. Хоча, чого приховувати, хотілося б повернутися. Усі сумують за рідною домівкою. Нам не вистачає затишку рідних стін. Душа прагне додому, та розуміємо, що майбутнього там немає. Але можливо, колись...».

Подякувавши за чай та солодощі, я пішла додому. У той день я почувала себе якось ніяково. Увесь час до голови лізли відповіді Марії Василівни на мої питання. І хоча всі вони були записані на диктофоні, я боялася забути бодай одну дрібницю, таку як погляд, усмішку, зітхання. За ними я читала справжні почуття жінок, у яких домінував подвійний страх, адже першим серйозним потрясінням став грім вибухів у мирних селищах, який змусив цю родину тікати з власного будинку, другий страх настав пізніше, коли ці люди зрозуміли, що війна не закінчується, додому вони повернутися не можуть і їм потрібно набиратися сил, щоб починати життя з чистого аркуша. Другим почуттям, яке не дає жінці спокою, є провина перед усіма українцями за те, що відбувається на Донбасі; та за те, що виїхали, — перед тими, хто залишився. А третім є надія, величезна надія, що буде мир, справедливість, єдність в Україні. Що Схід буде поряд із Заходом, Північ із Півднем. Є віра в один народ. Переселенці хочуть повернутися і втілити ідею єдності. Бо поки ми разом — ми сильні. І нічого не завадить нам захистити свою Батьківщину!

«Шепотько Ксенія — дівчина-весна, дитина неоголошеної війни»

Робота учениці 10-А класу спеціалізованої школи № 134 м. Дніпропетровська Філімонової Влади.

Учитель: Л. Ф. Федюченко.

Заходячи до громадського транспорту, моя бабуса часто питала: «Чи є пільгові місця для дітей війни?» А я згадувала її розповіді про тяжкі часи Другої світової і замислювалася над тим, яке це жахливе слово — «дитина війни». Але тоді я навіть у своєму найтемнішому нічному кошмарі не могла уявити, що вже за кілька років і в моїй країні проллється кров, що до моєї неньки України своєю кістлявою рукою у двері постукає війна...

Вона з'явилася в нашому класі після осінніх канікул. Шепотько Ксенія — дівчина з очима кольору неба. Від неї не віяло переляканістю чи відчуженістю, які я чомусь завжди очікувала від людей, що, покинувши свої домівки, були вимушені рятуватися від війни. Ні, жодного негативу в цій дівчині я тоді не побачила, як і не бачила потім протягом усього нашого знайомства, а все, що пам'ятаю з першого дня нашої зустрічі, — це її неймовірно світлі очі, яскраву посмішку та приємний запах квітів. І якщо зараз ви попросите мене описати Ксеню одним реченням, то я скажу: «Це людина-весна, яка завжди готова дати пораду, заспокоїти, прийти на допомогу».

За цей рік ми стали добрими подругами, мало з якою людиною я могла би так захоплено поговорити про мистецтво, кіно, літературу, історію та філософію. Так, це не зовсім модні теми для розмов серед підлітків, але часом нам з нею тільки й потрібні запашний чай та години розмов.

Тож дізнавшись про цей конкурс, я не мала жодних сумнівів: історією для мого твору має стати історія Ксенії. Ось ми знову сидимо на моїй невеличкій кухні, Ксеня, як завжди, усміхнена й позитивна, а мені трохи боязко, боязко нагадувати людині про всі ті жахи.

У жодному разі я не хотіла викликати в подруги біль своїми запитаннями, не хотіла, щоб наша розмова нагадувала допит, тому розпочати своє «інтерв'ю» вирішила з мирних років життя Ксенії в Донецьку. Шаленим буревієм закрутились ті яскраві спогади в розповіді дівчини: безхмарні дні в початковій школі, усім класом вони йшли додому та, кинувши свої портфелі, вибігали у двір, виносили своїх ляльок, робили їм зачіски, читали комікси. А під час канікул Ксеня зустрічалась зі своїм двоюрідним братом, годинами дітлахи будували неймовірні палаци з цеглинок Лего, дивилися мультфільми, гралися на ганку. Із розповідей подруги я зрозуміла: рідне подвір'я завжди було для неї тією весною, яку вона так часто нагадувала мені. З усмішкою слухаю, як вона, сидячи на лаві біля будинку, грала з дідусем у шахи, слухала й запам'ятовувала бабусині таємні кулінарні рецепти, виходила з молодшою сестричкою погрітись на сонечку, почитати улюблені книжки.

Та посмішка гасне, наче випалений сірник, коли мої думки вимальовують те подвір'я зараз: порожнє й розгромлене ненажерливими загарбниками, воно вже не відлунює дитячим сміхом, не осяяне теплим сонечком. Без жодних слів, лише зустрівшись поглядами, ми з Ксенею розуміємо: час нашої розмови переходить до жахливих подій, які довелося дівчині пережити, опинившись у зоні АТО.

Вона не заплакала, в неї не затремтіли руки, але голос її став серйозним, а погляд сумним. І Ксенія почала свою історію, зовсім не схожу на ту весняну казку про щасливе дитинство. Це не була розповідь про масові вбивства та море крові, це була оповідь про купол, який накрив увесь Донецьк, занурив людей у темну нескінченність, наповнену відчаєм, страхом та невідомістю. «Хоч ми й жили у відносно спокійній частині Донецька, та все одно не знали, що нам робити, не знали, що чекає на нас наступного дня. Багато людей (мої батьки також) втратили роботу або були вимушені оформляти відпустки за свій рахунок. У крамницях зникли продукти та речі першої необхідності, а якщо десь і продавали харчі, то коштували вони дуже дорого. Тому інколи все, що ми мали на сніданок, обід та вечерю — це кілька шматків хліба та вода. Розуміючи усю складність ситуації, у ті дні ми з батьками раділи хоч якійсь їжі, але як було пояснити моїй молодшій сестричці, що ми не ховаємо від неї солодоші, їх просто немає», — зітхає дівчина. А я з сумом порівнюю її історію з розповідями бабусі й розумію: моя близька та завжди усміхнена подруга пережила довгий та реальний нічний жах, вона — дитина цієї неоголошеної війни.

Звісно, дефіцит їжі — це не всі проблеми того дня донецьких сімей. Люди готували бомбосховища і бігли туди, прокидаючись від найменшої грози, батьки не випускали дітей на вулицю, а свої виходи скорочували до мінімуму, усі були налякані бомбуванням і обстрілами, відлуння яких чути було з іншого боку міста. Та останньою краплею для моєї подруги та її родини стали зачинені перед початком нового навчального року школи. «Через цю АТО...Через війну. Я не хотіла втрачати рік свого життя. Я хотіла вчитися», — розповідає Ксеня.

Далі на неї чекала важка дорога, протягом якої їх з батьками постійно переслідували відлуння обстрілів. З боєм дівчина згадує: «Я не боялася за наші життя, ми вже були далеко від небезпеки, але, чуючи кожен вибух, я розуміла: у цю хвилину проклята війна могла зупинити серце ще одного нашого хлопця».

Наступні півроку родина моєї подруги була вимушена немало поїздити країною: спочатку вони зупинились у Маріуполі, а вже через декілька місяців батько Ксенії отримав пропозицію працювати в Дніпропетровську. Зараз уже з посмішкою на обличчі моя подруга згадує всі свої хвилювання, які вона відчувала щоразу, знайомлячись із новим колективом. «Але, аналізуючи минуле, я розумію, що не змінювала б у своєму житті нічого. Мені подобається моє нове місто, моя нова школа, подобаються люди, з якими я познайомилась», — зізнається дівчина.

І ось наша розмова добігає кінця. Дивлюся у вікно: сонце наче зітхає та ховається за обрієм. Як завжди, захопившись розмовою, ми не помітили, як минуло кілька годин. Час прощатися, однак у Ксені є ще одна річ для мене (за це її і люблю: найцікавіше вона завжди залишає на останок). Дівчина знімає з шиї ланцюжок з медальйоном. «Мені подарували його перед від'їздом з Донецька, це щось на зразок сімейної реліквії», — пояснює вона, відкриваючи прикрасу. В середині вклеєні два фото літніх людей: не важко здогадатися, що це бабуся та дідусь моєї подруги. Виявляється, старі не покинули рідного міста, в якому прожили не одне десятиріччя свого довгого життя. «Ми з батьками та сестричкою збираємося поїхати туди на новорічні канікули, зустріти свята разом», — на очах веселішає моя подруга. А я лише радію разом з нею, радію за Ксеню, радію за Україну. Бо поки люди повертаються у свій рідний край, поки пам'ятають своїх близьких, що залишились там, не буде ніяких ДНР та ЛНР, буде тільки Україна, завжди єдина в наших серцях.

Розділ VII

Заохочувальний приз

«Минуле зі смаком полину»

Свідчення ліквідаторів аварії на ЧАЕС з Чернівецької області та переселенців

Виконавці: учні Чернівецького вищого комерційного училища Київського національного торговельно-економічного університету Полтавець Марина, Марочко Катерина, Крива Альона, Дудик Роксолана, Генюк Віталій

Науковий керівник: Яворська Ірина Тодорівна, викладач суспільних дисциплін Чернівецького вищого комерційного училища Київського національного торговельно-економічного університету

На світі є місця, сама назва яких навіює тривогу... Чорторія, Чортків, Чорнівка.... Приїхавши в такі містечка, намагаєшся зайвий раз озирнутися, забобонно сплюнути через плече або перехреститися. Прогулюючись вуличками та околицями цих місць, не перестаєш дивуватися: назви місць тривожні, а навкруги тиша і спокій, розмірене життя і буденні клопоти. Мешканці живуть і зовсім не переймаються тривожним звучанням імен рідних місць.

Але в самому серці України є й така земля, яка на тисячоліття втратила можливість почути щасливий сміх дітей, галас молоді, різдвяні колядування та великодні дзвони. Ця земля дихає болем та невиплаканими слізьми, вона схожа на молоду покинуту всіма вдову, яка довіку сумуватиме за нездійсненими мріями, ніколи не побачить того, кого могла б народити і тим порадувати світ. Немає тут нічого, чим би замилувався око мандрівника. Природна краса таїть небезпеку... Ті ж, хто рятував цю землю і рятувався, тікаючи від її пекучого дихання, назавжди запам'ятають металевий гіркий присмак, тривогу і біль, панічний тваринний страх та втечу світ за очі, наче від лютого людоджера. Ім'я цій землі — Чорнобиль.

«Ви навіть не можете уявити, якою красивою і радісною була наша Прип'ять! Це ж було місто молодих людей, більшості було по 25–30 років. А діток маленьких народжувалося скільки! Більше, ніж в інших містах України. Місто дуже швидко росло, у нашому будинку жили і азербайджанці, і грузини. В місті жили люди 25 національностей», — пригадувала Івоняк Ніна Леонідівна. «Я народилася в с. Нові Шепеличі, що в Чорнобильському районі, після закінчення училища пішла працювати пресувальницею на завод «Юпітер», що у Прип'яті. У суботу вранці 26 квітня 1986 року від своєї сусідки, чоловік якої працював на ЧАЕС, дізналася, що на атомній станції сталася аварія. Але ми цьому не надали великого значення. Несправності на станції траплялися й раніше. Щоправда, мене насторожило, що з території атомної станції їде багато машин швидкої допомоги, але я, заклопотана родинними справами, вирішила, що там пожежа. Уявити, що ця аварія такого масштабу, ми навіть не могли. Як же ми мало знали, що таке атом!».

Уже ввечері мешканцям Прип'яті повідомили, що їх будуть евакуювати. «Я побачила свого знайомого лікаря з швидкої допомоги і він сказав мені: "Забирай дітей і тікай якнайдалі"», — зі сльозами на очах розповідає Н. Л. Івоняк. Разом з маленькими дітьми вона вирішила перебратися у рідне село до мами, неподалік Прип'яті. — «Ви знаєте, в місті почалася така паніка. Коли небезпека така, що реально її бачиш, то одразу розумієш, чого слід боятися. А тут: весна, зелень, а ти тікаєш... Багато людей не вірили у смертельну небезпеку, не хотіли виїжджати і ховалися по підвалах. Але коли їх почало нудити, стала страшенно боліти голова, виникла блювота, з'явився дивний незнайомий присмак заліза в роті, то зрозуміли, що це дійсно небезпечно».

Зі слів переселенців, паніка була настільки сильною, що люди не могли спокійно обмірковувати, куди їхати і де ховатися. Часто маршрути втеч суперечили здоровому глузду. Наприклад, маючи родичів чоловіка у Чернівецькій області, родина Івоняків спочатку виїхала до Вітебська, а згодом до Москви, де проживали далекі родичі і друзі. За словами втікачів-переселенців, паніка і нерозуміння небезпеки змушували робити необмірковані кроки. «Я навіть заяви, які потрібно було часто писати, не могла написати. Я писала по півслова», — пригадує Ніна Іванівна.

Як правило, переселенців розміщували на базах відпочинку, у таборах. Тільки там, проходячи медичне обстеження, біженці дізнавалися, що таке радіація, хоча терміни «біженець» та «евакуювані» не рекомендувалося вимовляти. Це були просто радянські люди, які потребують допомоги у непростий час. «Коли ми жили під Москвою, кожного дня нам робили аналізи, але нічого страшного не повідомляли.

Відповідь була одна «Усе в межах норми». Але ми кожного дня дізнавалися, що помирають люди, які приїхали з ЧАЕС. Важко було це чути», — з боєм пригадувала Івоняк Ніна Іванівна.

Першими, хто у ті важкі місяці взяли реальну відповідальність на себе, були лікарі. «Нашими першими пасажирами були лікарі з усієї області, — згадував колишній водій Чернівецької АТП Клебанов Геннадій Борисович. — Пригадую, прибудемо на місце десь опівночі й до ранку, поки не розпочнеться перезміна, куняємо десь в автобусі. А лікарня, до якої ми привозили спеціалістів, розташовувалася в селищі Поліське — якщо по прямій, це трохи більше десяти кілометрів до електростанції. Ніколи не забуду, як кожні п'ятнадцять хвилин небо спалахувало від чергового вибуху на реакторі. Правда, ми і гадки не мали, що ті вибухи не минуться нам марно. Усі разом вечеряли, шуткували... Наступного дня новоприбулі приступали до роботи, а ті, хто вже відпрацював 30-денний термін, поверталися з нами додому».

Одними з перших, кого мобілізували на допомогу для ліквідації наслідків аварії, були міліціонери, військові, кухарі. Кожен із них пройшов непросту дорогу до розуміння того, що сталося і як жити далі з тим, чого не повернути. Інспектор ДАІ УМВС у Чернівецькій області Желєзний Манолій Васильович пригадував, що повністю зрозумів масштаби аварії 1 травня 1986 р. Від цього часу міліціонери області були готові виїхати на місце аварії будь-якої хвилини. «Що це велика біда, я зрозумів, коли ми зустрічали на Чернівецькому вокзалі цілий потяг з маленькими дітьми з Прип'яті. Дітки були зовсім маленькі. Ми супроводжували потім 35 автобусів із цими дітками в табір с. Берегомет», — пригадував М. В. Желєзний.

«Коли мене викликав начальник Чернівецької ДАІ, він сказав: "Ти комуніст, командир взводу, береш 15 чоловік і завтра маєш бути в Києві". Я відповів: "Слухаюсь". А як могло бути інакше? Хоча я залишив дома дружину і двох дітей, я вчинив правильно. Я чоловік. Зараз на Сході теж війна, і я приходив до військомату, щоб піти воювати на Сході. Мені відмовили, сказали, що вже старий. Шкода, я ще можу повоювати. Чим мають іти молоді хлопці, краще б воював я», — щиро зізнається Манолій Васильович.

Желєзний Манолій Васильович, 1986 р.

«На шляху до Чорнобиля ми заїхали до Києва, — пригадує Манолій Васильович. — Там мені додали ще 15 осіб зі Львова у підпорядкування, і я став командиром взводу. Ми несли службу в с. Термахівка, недалеко від Іванкова. Коли ми вїхали в Чорнобиль, ішов дощ, уже було темно, зайшли ніби в якийсь бункер, це був штаб. Основне наше завдання було стежити за трасою, щоб водії не перевищували швидкість, адже пил радіаційний. Траплялося затримувати мародерів. Пригадую, був випадок, коли ідуть на ліквідацію аварії литовці. Машина зупиняється біля мене, виходить шофер, випиває на моїх очах пляшку горілки і каже: "Все, я п'яний, далі їхати не можу. Арештовуй мене, начальнику, ця біда — не наша біда". Але такі випадки були рідкістю. Допомігав увесь Радянський Союз, люди всіх національностей».

На бойовому посту в с. Термахівка

Перші дні, проведені неподалік Прип'яті, показали, наскільки непідготовленою виявилася структура УМВС УРСР та недосконалою її співпраця з різними підрозділами. Приїхавши на місце патрулювання, чернівецькі та львівські службовці були розміщені у спортивних залах, без води, перші дні без харчування. «Тиждень ми жили як свині, ні перевдягнутись, ні нормально поїсти, ні помитися, нічого не було. Добре, що ми взяли з дому свої харчі: сало, горілку, хліба, — розповідав Желєзний М. В. — Але ж того вистачило на декілька днів. Помитися немає де, пообідати теж, ми навіть влаштували невеликий страйк. Або організуйте побут, або ми їдемо вимагати від Києва втручання. Навколо ж радіація, для чого помирати завчасно?»

Желєзний М. В. зі співробітниками у спортзалі, де розмістили перших ліквідаторів. Осінь 1986 р.

Комендант зони, донеччанин, не пустив «бунтарів» до Києва і допоміг розміститись в с. Димер, у сто-кілометровій зоні від Чорнобиля. «Це була база політехнічного інституту, ми проживали в нормальних умовах, поруч був ліс, де ми навіть збирали гриби і яблука», — розповідав Манолій Васильович.

Чи не найбільше, що прикро вразило ліквідаторів, було недбале розподілення коштів, товарів, що направ-лялися потерпілим від аварії. «Якби радянські люди знали, куди йдуть їхні гроші, — бідкається Манолій Васильович, — вони б ніколи їх не віддавали державі. Корупція була страшна. Часом мені телефонують і кажуть: «Відправляємо шуби, хороші речі, все необхідне для постраждалих». Але тільки-но вантажна машина доїжджала до р. Дністер, як там розверталася, шофер кудись ішов, а начальство собі все розби-рало. Нам повинні були давати змінний одяг, але ніхто нічого не давав. Як ми приїхали в одязі, то так 3 місяці і проходили в ньому. Прикладів недбальства та корупції було безліч».

Група чернівецьких та львівських працівників ДАІ. Осінь 1986 р.

Якщо міліціонери-комуністи їхали в зону Чорнобиля здебільшого за власним бажанням, то працівника Чернівецького відділу ремпобуттехніки № 11 Левінчука Івана Миколайовича працівники військкомату м. Чернівці забрали прямо з роботи. «Це був звичайний робочий день, я був вдягнений у свою робочу форму, в ній мене і забрали. Везли нас машиною "Урал", серед моїх "сусідів" у машині було багато військових».

Івана Миколайовича повезли в Макарівський район Київської області. Там він виконував роботи вантажника, мав справу з будматеріалами, з яких будували житла на території Макарівського району. Левінчук І. М. пригадував випадок, коли, за його словами, знайомий військовий знайшов у зоні Чорнобиля золоту каблучку та сережки. Сховав їх вночі під подушку, а вранці друзі знайшли його мертвим. «Я думаю, що це все висока радіація до цього призвела».

Тема материнства і наслідків аварії на ЧАЕС особливо гірка. Немало сліз було пролито переселенцями з того приводу, що Червоний Хрест надавав реальну підтримку постраждалим, але до нещасних людей ця допомога не завжди надходила. «У мене маленькі діти, треба колготочки, невеликого розміру, діти ж часто їх забруднюють. Так нам пропонують колготки на 5 розмірів більші. Я взагалі мала тільки одну сукню, в якій тікала з Прип'яті до Вітебська, а потім до Москви. То в палаті, де ми жили, я ходила, замотавшись у простирадло. Коли в двері стукав лікар, я просила, щоб зачекав, аби я могла вдягнутися», — пригадувала Н. І. Івоняк. — «А як важко було вагітним жінкам, а молодим мамам, які народжували дітей у перші місяці після аварії. Ми скидалися, чим могли, і купували їм пелюшки, шапочки. Щоправда, те коштувало копійки, але біда була довго».

Тріщук Лідія Євгенівна закінчила кулінарне училище 1986 р. Як молоду працівницю її відправили у відрядження. «Мені дівчата сказали, що ми кудись їдемо, але куди точно і не сказали. Уже в'їжджаючи автобусом на територію, я прочитала на дороговказі назву — Чорнобиль. Того дня місто було похмурим, навколо валялися мертві птахи, лисі тварини, домашні птахи ходили ніби з якимось дурманом у голові».

Молоді дівчата не розуміли, куди вони приїхали і яка чекає на них небезпека. «Я виконувала роботу за фахом. Готували їсти тим, хто працював на місці аварії. Їжа завжди була свіжою, із запасів, що зберігалися на складі. Все приготоване проходило ретельну перевірку дозиметром. Люди харчувалися безкоштовно, порції ми давали великі, їжі набирали, хто скільки забажає. Їжа не могла бути довше за 1 годину на роздачі», — розповідала Лідія Євгенівна.

Працівниць харчоблоку розмістили у покинутих будинках. Жінки намагалися якомога менше ходити по вулицях. Маршрут один: на роботу і з роботи. «Будинки зовні мили щодня і білизну теж міняли щодня, робилося це за нашої відсутності. Ми не знаємо, хто робив. Якось одного разу знайомі хлопці-військові дозволили нам зазирнути в будинок, який був обмотаний плівкою. Через вікно ми побачили, що всередині все було покрито пліснявою».

Небезпека не могла вбити у молодих жінок бажання бути красивими, коханими. «У перший день, коли я

приїхала в зону, — пригадувала Лідія Євгенівна, — вийшовши з автобуса, я побачила тюльпани. Звичайно, мені захотілося понюхати гарну квітку. Але тільки-но я доторкнулася до квітки, як мої щоки почали палахкотіти, як від вогню. Вони були обпечені квіткою. За півтора місяця роботи у мене почалися надзвичайні головні болі, змінився голос». Ще більших тілесних мук зазнала подруга Лідії Євгенівни. «Моя подруга зустріла в той страшний час свою любов. Хлопець був військовим. Оскільки він не міг до неї приходити, дівчина вирушила до нього сама. Вони пішли в поле, щоб побути самими. Не буду в подробицях розповідати, що там було, але коли вона оголеною спиною побула на траві, її плечі стали ошпареними до м'яса».

У розмовах ліквідаторів, постраждалих та переселенців нерідко звучать слова вдячності діям уряду, який намагався підтримати, надати матеріальну допомогу, безкоштовне лікування, яке тривало роками, але душевний біль і наслідки перебування у небезпечній зоні особливо боляче били по молодих жінках. «Після мого приїзду додому я невдовзі одружилася, — розповідає зі сльозами на очах Лідія Євгенівна. — Коли я проходила чергові аналізи на кількість радіації в організмі, то дізналася, що вагітна. Мене не відпустили з лікарні, а дитину вмертвили в мені, в середині... На жаль, таких випадків було досить багато. Діти, як би це жахливо не звучало, народжувалися потворами. Переді мною в черзі була жінка, яка народила дитя з трикілограмовою головою».

Нічого не можна порівняти з силою матері, яка хоче народити дитину. «Бог змилостився наді мною, — продовжувала Лідія Євгенівна. — У мене народився син. Але з цією дитиною я переховувалася до самих пологів у різних містах. Тільки після народження синочка я повернулася до Чернівців та до свого чоловіка. Молю Бога, щоб таке більше ніколи не сталося ні в нашій країні, ані в інших країнах світу».

Перемагаючи біль, рятувальники людства були готові ділитися болючими спогадами з усіма, особливо молодими, адже що може бути красивіше за щасливу молодість, здоров'я, світлі надії. Як хочеться, щоб жодна квітка світу не обпекла юного обличчя, а присмак полину згадувався лише в піснях.

Чорнобильська історична майстерня — це спільний проект
Харківської міської громадської організації «Союз Чорнобиль»,
Німецько-української партнерської мережі
і Міжнародного освітнього центру м. Дортмунд, Німеччина.

Як освітній центр європейської культури пам'яті ми прагнемо зберегти
спогади ліквідаторів про Чорнобильську катастрофу для української
та європейської громадськості і залучати до цього процесу молодь.

Адреса:
вул. Багалія (Фрунзе), 1
м. Харків, 61 002
Україна

+38 (044) 362-71-22
mail@1986.org.ua
www.1986.org.ua